STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 02981

HAYNRIKH HAYNES VERK

Heinrich Heine

THE MAX PALEVSKY
YIDDISH LITERATURE COLLECTION

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol
of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from
a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights
in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain
or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.
If you hold an active copyright to this work – or if you know who does –
please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

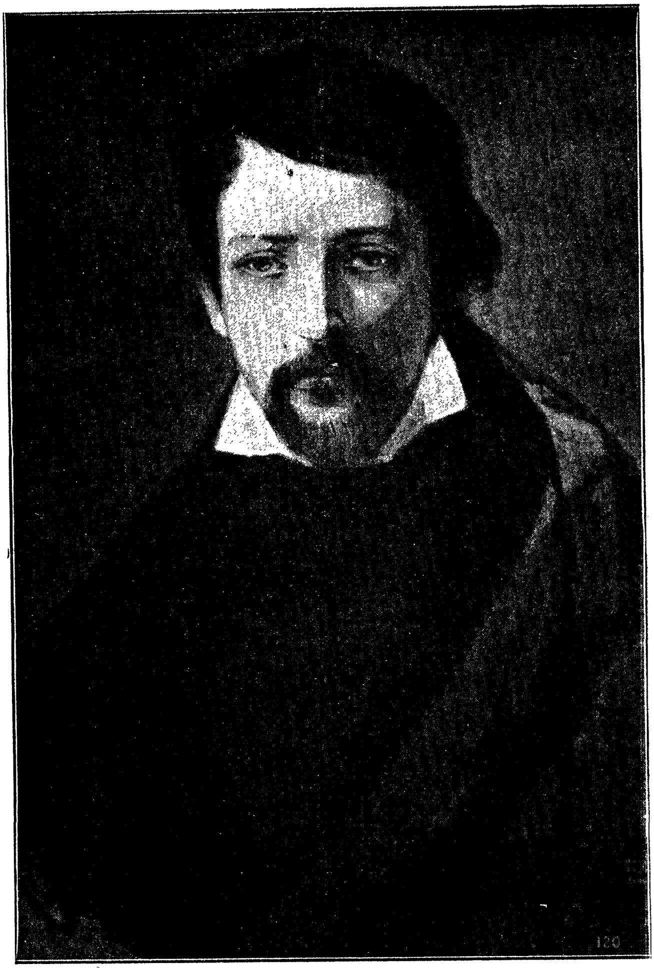

הײנריך הײנעס
װערק

מיט זײן ביאָגראַפיע

איבערזעצט דורך לעאָן.

1-טער באַנד.

פערלאַג "װעלט-ביבליאָטעק"

װאַרשא

תרס"ט.

Типографія „Гацефира' Панская 40.

הײנריך הײנע.

(אַ ביאָגראַפישע סקיצע).

—װער איז הײנריך הײנע?

װעגען אײנעם אַ ענגלישען פּאָעט שטערן האָט אַמאָל הײנריך הײנע געשריבען פאָלגענדע װערטער:

„ער איז געװען דאָס שוים־קינד פון דער בלײכער טראַגישער מוזע. אײן מאָל, װען עס איז אויף איהר אָנגעפאַלען אַ גרויזאַמע צערטליכקײט, האָט איהם די מוזע געקושט דאָס האַרץ אַזוי געװאַלדיג, אַזוי ליעבעס־שטאַרק, אַזוי היציג־זױגענד, אַז זײן האַרץ האָט אָנגעהויבען צו בלוטען און האָט פּלוצלונג פערשטאַנען אַלע שמערצען פון דער װעלט און איז אָנגעפילט געװאָרען מיט אונענדליכען מיטלײד. אָרעמעס, יונגעס פּאַעטישעס האַרץ! נאָר מנעמאָזינעס יונגערע טאָכטער, די ראָזיגע געטין פון לאַכען, איז שנעל צוגעשפּרונגען און האָט גענומען דאָס לײדענדע יונגעל אין איהרע אָרעמס, און האָט זיך בעמיהט איהם פרעהליכער צו מאַכען מיט לאַכען און זינגען, און האָט איהם אַלס צאַצקע געגעבען די קאָמישע מאַסקע און די נאַרישע גלעקעלעך, און האָט װײך געקושט זײנע ליפּען, און האָט איהם אויף זײ אַרויפגעקושט איהר גאַנצען לײכט־

זִין, אִיהר גאַנצען טראָציגען פערלאַנג, אִיהר גאַנצע וויציגע אָנרייצונג. און פון דעמאָלט אָן זענען זיין האַרץ און זיינע ליפּען אַריינגעפאַלען אין אַ שרעקליכע סתירה; ווען זיין האַרץ איז אָפט אויפגערעגט זעהר טראַגיש, און ער וויל אַרויסרעדען זיינע טיעפסטע בלוטענדע געפיהלען פון האַרצען, דאַן, צו זיין אייגענער פערוואונדערונג, פּלאַטערען אַראָב פון זיינע ליפּען די לאַכעדיגסטע, וויציגסטע ווערטער".

מיט די דאָזיגע ווערטער קאָן מען צום בעסטען האַראַקטעריזירען טאַקי היינע'ן אַליין.

היינריך היינע איז געבאָרען געוואָרען אין דער ענדע פון אַכצעהנטען יאָהרהונדערט ביי יודישע עלטערן אין דיסעלדאָרף דעם 13־טען דעצעמבער; נאָר דאָס יאָהר פון זיין געבורט איז נישט גענוי בעוואוסט: אַ טייל זאָגען, אַז דאָס איז געווען אין יאָהר 1797, אַנדערע ווידער זאָגען, אַז אין יאָהר 1799.

זיין פאָטער שמשון היינע, וועלכער איז געבאָרען געוואָרען אין האַנאָווער אין יאָהר 1765, איז אין יאָהר 1796 געקומען קיין דיסעלדאָרף, וואו ער האָט געגרינדעט אַ טוך־געשעפט. ווי היינע אַליין דערצעהלט, איז זיין פאָטער געווען אַ גאַנץ פרעהליכער מענש, „זיין שטימע האָט אַריינגעדרונגען גלייך אין האַרצען אַריין, אַזוי ווי זי וואָלט גאָרנישט געדאַרפט האָבען קיין וועג דורכ'ן אויער". ער איז געווען אַ גאַנץ פעהיגער, געשיקטער מענש, און עס איז איהם געלונגען צו בעקומען אַלס פרוי די איינציגע טאָכטער פון דעם יודישען דאָקטאָר פאָן־געלדערן, די שענע פעירא, וועלכע מען האָט שפּעטער גערופען בעטי.

דאָס קינד, וואָס איז זיי געבאָרען געוואָרען, האָבען זיי אַ נאָמען געגעבען האַררי (אַהרן); דעם נאָמען היינריך האָט היינע אָנגענומען ערשט שפּעטער, ווען ער האָט זיך געטויפט. די מוטער האָט איהם זעהר זאָרגפעלטיג ערצויגען און האָט אויף איהם געהאַט אַ געוואַלדיגען איינדרוק. צום ערשטען האָט האַררי בעזוכט אַ קריסטליכע שולע, וואָס איז געווען בעשטימט דערהויפּט פאַר מיידלעך, ערשט דערנאָך איז ער אַריינגעטרעטען אין אַ יודישע פּריוואַט־שולע. פון יאָהר 1807

ביז 1814 האָט ער בעזוכט דאָס דיסעלדאָרפער ליצעאום. הײנע איז נישט געווען קײן גוטער שילער, ווי מען איז געוועהנט דאָס אָנצורופען, חאָטש ער איז געווען זעהר פעהיג און איז גאַנץ פריה רײף געוואָרען.

זײַן פאָטער האָט נישט געוואָלט, ער זאָל זיך אָבגעבען מיט שטודירען, נאָר ער זאָל בעסער ווערען אַ סוחר. אמת, ער אַלײן האָט אין זײַנע געשעפטען נישט געהאַט קײן גליק, דערפאַר אָבער איז זײַן ברודער, שלמה הײנע'ן, געגאַנגען זעהר גוט און ער האָט אין האַמבורג געהאַט אַ אײגענע באַנק־קאַנטאָר. לויט זײַן פאָטערס וואונש האָט ער געזאָלט אָנהויבען זײַן קאַריערע אין פראַנקפורט אַם מאַין. אַהין האָט איהם דער פאָטער געבראַכט אין יאָהר 1815 און איהם אָבגעגעבען צו אַרבײטען בײַ אַ באַנקיר אין געשעפט. הײנע האָט אין געשעפט פערבראַכט פיערצעהן טעג, נאָר אין פראַנקפורט איז ער געבליבען צווײ מאָנאַטען, כדי „צו שטידערען גאַנץ אַנדערע זאַכען", ווי ער האָט אַלײן געזאָגט. דאַן איז ער צוריקגעפאָהרען צו זײַנע עלטערן און האָט אײניגע מאָל ווידער געפרובט זיך נעהמען צו עפּעס אַ געשעפט. אין יאָהר 1816 איז ער געקומען קײן האַמבורג און מיט דער הילף פון זײַן פעטער שלמה הײנע, האָט ער געעפענט אַ אײגען געשעפט אונטערן נאָמען „האַררי הײנע עט קאָמפּ."; דאָס איז געווען אין יאָהר 1818, נאָר נאָך אײדער עס איז פערבײַ אַ יאָהר האָט ער דאָס געשעפט געמוזט ליקווידירען.

אין יענער צײַט האָט הײנע דורכגעלעבט זײַן ערשטען ראָמאַן, וועלכען ער האָט זײַן גאַנץ לעבען נישט פערגעסען. ער האָט זיך שטערבליך פערליעבט אין זײַן קוזינע אַמאַליע, זײַן פעטערס טאָכטער. צו'ם ערשטען האָט עס אויסגעזעהן, ווי זי ליעבט איהם אויך, אָבער דערנאָך איז זי פערלאָבט געוואָרען מיט אַנ'אַנדערן. הײנע'ס ליעבע צו איהר איז געווען זעהר אַ טיעפע און אַ שטאַרקע, און אַ דאַנק דיעזער ליעבע האָט ער אָנגעהויבען שרײַבען זײַנע ערשטע געדיכטע.

עפענטליך איז הײנע אַרויסגעטרעטען אַלס דיכטער צו'ם ערשטען מאָל אין דעם זשורנאַל „האַמבורגער וועכטער", אין וועלכען ער האָט אין יאָהר 1817 אָבגעדרוקט אײניגע ליעדער אונטער דעם פסעודאָנים „סי פרײַדהאָלד ריזענהאַרף"

(צוזאַמענגעשטעלט פון די אותיות „דיסעלדאָרף" און „האַרדי היינע). אין דיזע ליעדער האָט מען שוין דערקענט דעם קינפטיגען גרויסען טאַלענט.

זיין רייכער פעטער האָט אָבער נישט שטאַרק געהאַלטען פון פּאָעזיע און האָט גאָרנישט געוואָלט וויסען פון האַררי'ס פּאָעטישען טאַלענט. ער האָט ערקלערט, אַז ער איז בערייט אויסצוהאַלטען האַררי'ן אויף זיין חשבון דריי יאָהר, נאָר מיט דעם תנאַי, אַז ער זאָל אַריינטרעטען אין אוניווערזיטעט, ענדיגען יוריספּרודענץ און זאָל דערנאָך קומען אין האַמבורג פּראַקטיצירען אַלס אַדוואָקאַט.

דעם עקזאַמען בײ'ם אַריינטרעטען אין אוניווערזיטעט האָט ער אַפילו נישט זעהר גוט אָבגעגעבען, דאָך איז ער אָנגענומען געוואָרען אין דער באָנער אוניווערזיטעט צו שטודירען די רעכטס־וויסענשאַפטען. נאָר וועגען די דאָזיגע וויסענשאַפטען, וואָס האָבען געזאָלט ווערען זיין פאַך, האָט זיך היינע גאַנץ וועניג געקימערט, ווייל זיי האָבען זיין האַרץ גאָרנישט צוגעצויגען. דערפאַר אָבער האָט ער זעהר פלייסיג שטודירט היסטאָרישע, ליטעראַרישע און קונסט־וויסענשאַפטען. אין באָן האָט זיך היינע בעקאַנט מיט איינינגע בערימטע לייט פון יענער צייט, און איינינגע פון זיי האָבען אויף איהם געהאַט זעהר אַ גרויסען איינפלוס. צו יענער צייט איז זיין פּאָעטישע טעטיגקייט נאָך גרעסער געוואָרען; ער האָט פערענדיגט איינינגע ליעדער, וועלכע ער האָט אָנגעהויבען אין האַמבורג, און געשריבען נייע. אין באָן האָט היינע אויך אָנגעהויבען זיין זשורנאַליסטישע טעטיגקייט. אין דעם סטודענטישען לעבען האָט זיך היינע אויך בעטייליגט, נאָר אַ ביסעל אָב־געהאַלטענער; ער איז געוועזן אַ מיטגליעד פון דער „בורשענשאַפט" און האָט געטראָגען דאָס שוואַרץ־רויט־גאָלדענע באַנד און די רויטע מיץ, נאָר ער האָט זיך נישט אָבגעגעבען מיט די צו גרויסע סטודענטישע אַוואַנטורען. ער האָט נישט געריכערט און נישט געטרונקען.

די פריינד זיינע האָבען זיך אָבער אַרומגעזעהן, אַז היינע'ס שטודיום אין באָן געהט גאַנץ שווער, און דעריבער האָבען זיי איהם געצוואונגען אין הערבסט פון יאָהר 1820 פערלאָזען די באָנער אוניווערזיטעט. אַ קורצע צייט האָט ער פערווײלט

ביי זיינע עלטערן, און דאן האט ער מעהרערע וואכען געמאכט א רייזע צו פוס דורך וועסטפאלען ביז געטינגען. די איינדריקען, וואס ער האט געהאט פון דער דאזיגער רייזע, האט ער געשילדערט אין זיין בעריהמטען בוך „די הארצרייזע".

אין געטינגען איז היינע ווידער אנגעקומען אין אוניווערזיטעט, נאר דא איז עס אויך נישט געגאנגען בעסער ווי אין באן. אנשטאט צו שטודירען דאס, פון וואס ער דארף שפעטער ציהען פרנסה, ד. ה. די רעכטס־וויסענשאפטען, האט ער זיך בעשעפטיגט מיט היסטאריע און ליטעראטור. נאר אין געטינגען האט ער נישט לאנג פערבראכט: איין מאל, ווען היינע איז געזעסען ביי'ם מיטאגס־טיש האט ער זיך צעווערטעלט מיט איינעם א סטודענט און האט איהם ארויסגערופען אויף א דועל. אלס דער פראָרעקטאר האט זיך דאס דערוואוסט האט ער איהם ארויסגעטריבען פון געטינגען אויף א משך פון א האלב יאהר.

דאן, אין יאהר 1821, איז היינע אוועק קיין בערלין. דאס איז פאר איהם געווען א זעהר וויכטיגער שריט, ווייל אין דער הויפטשטאדט בערלין האט ער געהאט די געלעגענהייט זיך צו בעקענען מיט די בעריהמטעסטע מענשען פון יענער צייט, מיט'ן גייסטיגען לעבען, מיט אלערליי נייע אידעען און שטרעמונגען, וועלכע האבען אויף איהם שטארק געווירקט, און ער איז אין גיכען געווארען זעהר ענטוויקעלט.

אין בערלין האט ער פערבראכט דריי יאהר, אלץ שטודירענדיג כלומרשט די יוריספרודענץ, נאר אין אמת'ען האט ער גאנץ ווייניג זיך אינטערעסירט מיט זיין שטודיום. אנשטאט דעם האט ער אונטער דיעזער צייט געשאפען פיעל פון זיינע בעריהמטעסטע פאעטישע ווערק, און ער האט שוין אנגעהויבען צו ווערען בעריהמט.

ווי אין באן אזוי אויך אין געטינגען האט זיך היינע אפילו גאנץ ווייט געהאלטען פון די יודישע קרייזען, נאר דאך האט זיין יודישע אבשטאמונג און זיין ערציהונג געהאט אויף איהם א גרויסע ווירקונג און ער האט זיי גאנץ טיעף אין הארצען געפיהלט, בפרט נאך ווען ער האט איינגעזעהן, אז צוזאמען מיט אלע איבעריגע יודען איז איהם אויך אויסגעקומען צו ליידען פון אונגערעכטיגער בעדריקונג. אין בערלין איז איהם אויס-

געקומען זיך נעהנטער צו בעקענען מיט די יודישע קרייזען, בעזונדערס מיט עדוארד גאנז, לעאָפּאָלד צונץ און משה מאָזער, וועלכע האָבען געשטרעבט איינצופיהרען רעפאָרמען אין יודישען לעבען, כדי עס צוצופּאַסען צו די פאָדערונגען פון דער נייער צייט. צו דעם צוועק האָבען זיי אין יאָהר 1819 געגרינדעט א „פעראיין פאר קולטור און וויסענשאַפט פון די יודען". פון יאָהר 1822 איז היינע געוואָרען א פלייסיגער מיטגליעד פון דעם דאָזיגען פעראיין; א געוויסע צייט האָט ער זאָגאר זיך אונטערגענומען צו זיין א לעהרער פאר היסטאָריע אין א בערלינער שולע פאר יודישע יונגלעך.

דערווייל אָבער האָט מען איהם געדרונגען, ער זאָל וואָס גיכער ענדיגען זיין שטודיום. די לאַגע פון זיינע עלטערן איז ערגער געוואָרען, דאָס געשעפט איז געגאַנגען שלעכט און זיין פעטער האָט עס געמוזט אָבלאָזען. פונ'ם קליינעם קאפּיטאל, וואָס איז איהם געבליבען, האָט ער קוים געקאָנט ערנעהרען די פאַמיליע. היינע איז דאַן אַוועקגעפאָהרען צו זיינע עלטערן, כדי זיך דאָרט צוגרייטען אָבצולעגען א עקזאַמען אויף א אַדוואָקאַט, נאָר אפילו אין דער צייט, ווען ער האָט געמוזט זיין איינגאַנצען פערטהון מיט זיין שטודיום, האָט ער זיך אויך מעהר אינטערעסירט מיט דער פּאָעזיע און האָט אונטער דער צייט געשאַפען פיעל בעריהמטע ווערק.

נאָר דאָך האָט ער געמוזט זעהן ענדיגען וואָס גיכער זיין שטודיום, אויב נישט, וואָלט איהם אויסגעקומען זיך צו צעקריגען מיט זיין רייכען פעטער, וועלכער האָט איהם אויסגעהאַלטען. ער איז ווידער געפאָהרען אין געטינגען ענדיגען זיין שטודיום, און דאָך האָט ער ניט אויפגעהערט צו שאַפען אין ליטעראַטור, צו וועלכער עס האָט איהם געצויגען אָהן אויפהער. צו יענער צייט האָט ער צווישען די איבעריגע בעקלערט און אנגעהויבען צו בעאַרבייטען זיין בעריהמטען ראָמאַן „דער רבי פון באַכאַראַך".

ענדליך האָט היינע דעם 3-טען מערץ פון יאָהר 1825 אָבגעלעגט א עקזאַמען. נאָר ער האָט דאַן געקלערט, אַז כל זמן ער וועט בלייבען א יוד, וועט ער קיין צוטריט ניט האָבען אין די נויטיגע ערטער, און עס וועט איהם זעהר שווער זיין

צו מאכען א קאריערע, און טראץ דעם, וואס היינע איז געווען א יוד מיט'ן גאנצען הארצען, האט ער דאך איינגעשטימט איבערצוגעהן בלומרשט צו'ם קריסטליכען גלויבען, און דאס האט איהם זיין גאנץ לעבען פערשאפט געוואלדיגע געוויסענס-ביסען און שארפע ליידען.

געטויפט האט ער זיך צוליעב זיין אדוואקאטען-קאריערע, נאר מיט דער דאזיגער קאריערע איז איהם געגאנגען ווי מיט זיין סוהרישער קאריערע: ער האט נישט געהאט קיין הצלחה, און ענדליך האט ער געמוזט מודה זיין, אז ער איז צו דעם אלעם נישט פעהיג און האט בעשלאסען זיך אבצוגעבען נאר מיט ליטעראטור. אין די יאהרען 1826 און 1827 האט ער אנגעהויבען ארויסגעבען זיינע פאעטישע און פראזאאישע ווערק. דער ערפאלג, וואס דיעזע ווערק האבען געהאט, איז געזען אונגעהויער גרויס. מען האט באלד אנערקענט, אז מען האט דא צו טהון מיט א פאעט און א שריפטשטעלער פון דער ערשטער מדרגה.

דאן האט היינע פארגעלעגט דעם פערלעגער קאמפע ארויסצוגעבען זיינע ליעדער אין איין בוך. דער פערלעגער האט צו'ם ערשטען גארנישט געוואלט הערען וועגען דעם, נאר נאך א לאנגען צורעדען האט ער איינגעשטימט ארויסצוגעבען דאס בוך אויף זעהר שלעכטע בעדינגונגען פאר היינע'ן: פאר 50 לואידארען, און דאס אויך נישט בארע געלד, האט היינע פערלארען דאס רעכט אויף אלע אויפלאגען פון דיעזען בוך.

דאס איז געווען דאס „בוך דער ליעדער", וועלכעס האט געווירקט אויף אלעמען ווי א פייער און האט אויסגעהאלטען אהן א שיעור אויפלאגען. קאמפע, דער פערלעגער, איז פון דאס דאזיגע קליינע ביכעל רייך געווארען, נאר היינע איז געבליבען דער זעלבער קבצן ווי פריהער.

צו דער זעלבער צייט האט ער ארויסגעגעבען זיינע „רייזע-בילדער", אין וועלכע ער בעריהרט די פאליטישע פראגען און האט געהאט א גרויסען ערפאלג אלס פאליטישער פובליציסט. א קורצע צייט נאכדעם האט ער רעדיגירט מינכען א פאליטישע צייטונג, וועלכע איז אבער אין א האלב יאהר ארום אבגעשטעלט געווארען. אין מינכען האט ער זיך

בעקאַנט מיט אַ מיניסטער, און האָט פון איהם געהאָפּט צו בעקומען אַ רעגירונגס־שטעלע. ער האָט צו דעם צוועק געמאַכט אַ רייזע קיין איטאַליען, נאָר איידער ער איז נאָך געקומען קיין רוים האָט ער דערהאַלטען אַ ידיעה, אַז זיין פּאָטער איז געשטאָרבען (אין יאָהר 1828).

זיין האָפנונג צו בעקומען אַ רעגירונגס־שטעלע האָט איהם אָבגענאַרט. היינע האָט זיך ווייטער בעשעפטיגט מיט פּאָליטיק און פּובליציסטיק. ער איז געוואָרען איינער פון די הויפּט־קעמפּפער פאַר דער פרייהייט. אין יענער צייט האָבען אָנגעהויבען אָנקומען ידיעות וועגען דער פראַנצויזישער רעוואָלוציע. היינע האָט בעשלאָסען צו פאָהרען קיין פּאַריז. איידער ער איז אָבגעפאָהרען אין פּאַריז האָט ער פערבראַכט אַ קורצע צייט אין האַמבורג, וואו איהם איז אויסגעקומען איבערצולעבען אַ פּאָגראָם אויף יודען, פון וועלכען עס האָט אויך געליטען זיין פעטער, שלמה היינע. דעם 3־טען מאַי פון יאָהר 1831 איז היינע אָנגעקומען אין פּאַריז.

אין פּאַריז האָט ער געשריבען אין דייטשע צייטונגען וועגען פּאָליטיק; זיינע פּאָליטישע אַרטיקלען זענען אויך געדרוקט געוואָרען אין בעזונדערע בראָשורען. נאָר באַלד אין גיכען האָט די דייטשע רעגירונג אָנגעהויבען איהם שטאַרק רודפ׳ן, ווייל ער האָט געלויבט די פראַנצויזישע רעוואָלוציע און קריטיקירט די דייטשע רעגירונג. נאָך פריהער זענען אַלע זיינע פּאָליטישע ווערק פערבאָטען געוואָרען; איצט איז עס דערגאַנגען אַזוי ווייט, אַז היינע׳ן איז פערבאָטען געוואָרען צוריקצוקומען אין דייטשלאַנד. נאָר וואָס מעהר די רעגירונג האָט איהם פערפאָלגט, אַלץ בעריהמטער איז ער געוואָרען. יעדעס פון זיינע ווערק איז געלעזען געוואָרען נאָך פיעל מעהר גראַדע, ווייל זיי זענען געווען פערבאָטען. צו דער זעלבער צייט איז מען אויך אין פראַנקרייך געוואָרען זעהר אויפמערקזאַם אויף איהם; מען האָט איהם דאָרט גערופען „אַ כמעט פראַנצויזישער זשעניע”. באַלד האָבען איהם איינגעלאַדען די בעסטע פראַנצויזישע זשורנאַלען מיטצואַרבייטען אין זיי, און היינע האָט געדרוקט אין זיי אַ גאַנצע ריידע אַרטיקלען פון ליטעראַרישען, היסטאָרישען און פילאָזאָפישען אינהאַלט.

אויך אין דײַטשלאַנד איז אונטער דער דאָזיגער צײַט ערשינען אַ גאַנצע רײַהע פון זײַנע פּאָעטישע און פּאָליטישע ווערק, פון וועלכע מיר וועלען בעזונדערס דערמאָהנען זײַן בוך „איבער בערנע״. צו׳ם ערשטען איז היינע געוועזען זעהר בעפרײַנדעט מיט דעם בעריהמטען פּאָליטישען קעמפּפער לודוויג בערנע (אויך אַ געטויפטער יוד), און זייערע מיינונגען איבער פּאָליטיק האָבען געשטימט מיט איינאַנדער. נאָר מיט דער צײַט זענען זיי זיך פאַנאַנדערגעגאַנגען און האָבען געפיהרט אַ שאַרפע פּאָלעמיק. אין דער בראָשורע „איבער בערנע״ האָט היינע צו שאַרף אַרויסגעטרעטען קעגען איהם, און פיעל פון זײַנע דײַטשע פרײַנד זענען איהם דעריבער געוואָרען שונאים. היינע האָט אין דיעזער בראָשורע געהאַט גערעדט אויך וועגען בערנע׳ס אַ פרײַנדין מיט אַ זעהר מיאוס׳ען טאָן, און דער מאַן פון דיעזער פרוי, שלמה שטרויס פון פראַנקפורט, האָט היינע׳ן דעריבער אַרויסגערופען אויף אַ דועל, וועלכער איז פאָרגעקומען דעם 7־טען סעפּטעמבער פון יאָהר 1841.

אַכט טאָג פאַר דעם האָט זיך היינע פערהייראַטעט מיט מאַטילדע קרעסצענצע מיראַט. זי איז געוועזען אַ איינפאַכע, אונגעבילדעטע דאָרפס־מיידעל, וועלכע איז אָנגעקומען צו איהרער אַ מוהמע אין פּאַריז אַלס פערקויפערין אין איהר שוה־געוועלב. היינע האָט זיך מיט איהר בעקאַנט, און זיי האָבען זיך פערליעבט. זי איז געוועזען אַ גוטע, טיכטיגע פרוי, וועלכע האָט זיך בעטייליגט אין זײַן פרייד און לײַד, און בעזונדערס איז זי איהם געוועזען איבערגעגעבען און געטרײַ שפּעטער, ווען ער איז קראַנק געוועזען און האָט אַזוי געדאַרפט האָבען אַ וועכטערין און אַ פערזאָרגערין.

איצט אָבער איז פאַר איהם אָנגעקומען אַ שווערע צײַט פון נויט און דלות. טראָץ דעם, וואָס ער איז שוין געוועזען אַזוי בעריהמט, האָט איהם זײַן פעדער גאַנץ וועניג אײַנגעבראַכט, האָטש זי האָט רײַך געמאַכט זײַנע פערלעגער. פון יאָהר 1837 ביז יאָהר 1848 האָט היינע בעקומען שטיצע פון דער פראַנצויזישער רעגיערונג 4800 פראַנק אַ יאָהר, אַלס איינער פון די יעניגע, וועלכע האָבען צוליעב זייערע איבערצײַגונגען געליטען אין זייער פאָטערלאַנד און צוגעשטאַנען צו דער פראַנ־

צוויזישער רעוואָלוציע. אַזאַ סומע פלעגט היינע אויך בעקומען פון זיין פעטער שלמה היינע יעדעס יאָהר, און האָטש היינע איז געווען געוועהנט גענוג ברייט צו לעבען, דאָך איז ער ווי אין גן־עדן. אין 1843 איז זיין פעטער געשטאָרבען, און דער יורש קאַרל היינע האָט נישט געוואָלט ווייטער געגעבען די שטיצע, ווייל זי איז נישט געווען בפירוש דערמאָהנט אין דער צוואה. היינע האָט געמוזט פערפיהרען אַ פּראָצעס, וועלכען ער האָט אין אַ לאַנגע צייט אַרום אפילו יאָ געוואונען, נאָר דערווייל האָט ער איהם פערשאַפט זעהר פיעל קרענקונג, און פון גרויס עגמת נפש האָט זיך מיט איהם אין יאָהר 1845 געטראָפען אַ נערווען־שלאַג.

ווי עס ווייזט אויס איז היינע שוין פון געבאָרען טאָג לעבען, וואָס איז נישט געווען קיין גאַנץ נאָרמאַלעס, פערשאַפט זיין נערווען־שוואַכקייט און אויך האָט ער געליטען פון אַנדערע זאַכען. פון אָנהויב יאָהר 1848 איז זיין געזונדס־צושטאַנד זעהר שלעכט געוואָרען. אין מאַי פון יענעם יאָהר האָט ער זיך געמוזט צו בעט לעגען און איז פון זיין קראַנקען־בעט שוין מעהר נישט אויפגעשטאַנען ביז זיין טויט, וואָס איז ערשט געקומען אין אַכט יאָהר אַרום. גאַנצע אַכט יאָהר איז ער געלעגען ווי אַ געבונדענער אין שרעקליכע ליידען און שמערצען.

אונטער דער דאָזיגער צייט האָט היינע נאָך אַרויסגעגעבען אַ גאַנצע רייהע פּאָעטישע ווערק. אין דער זעלבער צייט האָט ער אויך פיעל געאַרבייט ביי זיינע „מעמואַרען", וועלכע זענען אָבער נאָך זיין טויט פערשוואונדען געוואָרען, ווי עס ווייזט אויס האָבען זיינע קרובים זיי פערניכטעט, ווייל היינע האָט זיי אין די „מעמואַרען" געשילדערט נישט אין זעהר העלע פאַרבען.

4 דעם זייגער פאַרטאָג דעם 17־טען פעברואַר פון יאָהר 1856 איז היינע געשטאָרבען. עס איז בעוואוסט, אַז פאַר זיין טויט האָט היינע חרטה געהאַט אויף זיין איבערגאַנג צום קריסטענטום און ער האָט שטאָלצירט מיט דעם, וואָס ער איז אַ יוד. אַז היינע איז אין האַרצען געבליבען אַ געטרייער יוד,

קאָן מען אויך אַרויסזעהן פון זײַנע װערק, בעזונדערס פון זײַנע יודישע װערק.

עס איז נישט דאָ דער אָרט, אין אַזאַ קורצגעפאַסטער ביאָגראַפיע, צו שילדערן הײנע׳ס בעדײַטונג אין דער װעלט־ליטעראַטור, בפרט נאָך, אַז דער יודישער לעזער האָט נישט פאַר זיך קײנע בײַשפּילען פון הײנע׳ס שאַפען. מיר פיהרען דעריבער דעם לעזער גלײַך איבער צו הײנע׳ן גופא, און, נאַטירליך, קודם־כל — צו זײַן יודישעס װערק „דער רבי פון באַכאַראַך”.

דער רבי פון באכאראך.

(א פראגמענט).

קאפיטעל 1.

ניעדעריגער ארא־צו פון רהיין־שטראם, דארט וואו די בּרעגען פון שטראם פערליערען זייער לאכענדע מינע, די בּערג און די פעלזען מיט זייערע אונגעוועהנליכע חורבות פון פעסטונגען און שלעסער שטעלען זיך פאר מורא׳דיגער און ארום הערשט א ערנס־טערע,ווילדערע הערליכקייט, דארט ליעגט אזוי ווי א פורכטבארע לעגענדע פון פארצייטען, די פינסטערע, אוראלטע שטאדט באכא־ראך. נישט שטענדיג זענען געווען אזוי צעפוילט און איינגעפאלען די דאזיגע מויערן מיט זייערע בּלינדע וועכטער־טורעמס, וואס אין זייערע שפאלטען פייפט איצט דער ווינד און די שפאצען האלטען זייערע נעסטען; אין די דאזיגע ארעמע, בּלאטיגע, מיאוס׳ע גאסען, וועלכע מען דערזעהט דורכ׳ן צעשטערטען טויער, האט נישט שטענדיג גע־הערשט יענע וויסטע שטילקייט, וועלכע ווערט נאר פון צייט צו

צײַט איבערגעריסען פון שרײַענדע קינדער, שילטענדע ווײַבער, און ברומענדע קיה. די דאָזיגע מויערן זענען אַמאָל געווען שטאָלץ און שטאַרק, און אין די דאָזיגע גאַסען האָט זיך אַמאָל בעוועגט פרישעס, פרײַעס לעבען, מאַכט און פּראַכט, פרעהליכקײַט און טרויער, פיעל ליעבע און פיעל שנאה. באַכאַראַך איז אַמאָל געווען איינע פון יענע שטעדט, וואָס די רוימער האָבען געגרינדעט אין דער צײַט פון זייער הערשאַפט איבער'ן רהיין, און די אײַנוואָהנער, האָטש עס זענען דערנאָך געקומען אויף זיי זעהר שטירמישע צײַטען און האָטש זיי זענען שפּעטער אַרונטערגעפאַלען אונטער דער הערשאַפט פון האָהענשטויף און צום לעצטען אונטער דער הערשאַפט פון ווימעלסבאַך, דאָך איז זיי געלונגען, לויט דעם בײַשפּיעל פון פיעל אַנדערע רהיינישע שטעדט, אײַנצוהאַלטען פאַר זיך אַ פרײַ לעבען. די פיהרונג פון דער שטאָדט איז געווען איבערגעגעבען צו אַ פעראייניגונג פון איינצעלנע קאָרפּאָראַציעס; די קאָרפּאָראַציע פון די פּאַטריצישע אַלט-בירגער און די קאָרפּאָראַציע פון די צעהען, וועלכע איז ווידער צעטיילט געווען לויט די פערשיעדענע פראָפעסיעס, פלעגען זיך שטענדיג אַרומקריעגען צווישען זיך, ווײַל יעדע פון זיי האָט געוואָלט בעקומען די מאַכט אין איהרע הענד, אַזוי אַז אַקעגען אויסענוועניג פלעגען זיי זײַן פעסט פעראייניגט כדי זיך צו בעשיצען און צו קעמפּפען מיט דעם שכנות'דיגען רויב-אַדעל, אינוועניג אָבער האָבען זיי שטענדיג געפיהרט מחלוקת צוליעב זייערע אינטערעסען; דעריבער האָבען זיי גאַנץ וועניג געלעבט צוזאַמען פרײַנדליך, דערפאַר איז צווישען זיי געווען זעהר פיעל אונצוטרויען, און אָפט פלעגען זאָגאַר אויסברעכען סכסוכים. דער הערשענדער פאָגט (דער הויפּט פון שטאָדט) איז געזעסען אין דעם הויכען שלאָס סאַרעק, און פלעגט אַראָפּפליהען יעדעס מאָל, ווען מען האָט אידם גערופען, און אויך פיעל מאָל, ווען מען האָט איהם אפילו נישט גערופען. די גײַסטליכע האָבען געהערשט אין פינסטערניש דורך די פערפינסטערונג פון דעם גײַסט. איין קאָרפּאָראַציע, וואָס איז אַם מייסטען געווען אָבגעזונדערט, אָהנמעכטיג און ביסלעכווײַז בעראַובט פון אַלע בירגערליכע רעכטע, איז געווען די געמיינדע פון יודען, וועלכע האָבען זיך בעזעצט אין באַכאַראַך נאָך אין דער צײַט פון די רוימער, און שפּעטער, ווען מען האָט יודען שטאַרק גע'רודפ'ט, האָבען זיי צווישען זיך אַרײַנגענומען גאַנצע מחנות נײַ-אָנגעקומענע יודען, וועלכע זענען

אַנטלאָפֿען צו זוכען רעטונג ביי זיי.

די גרויסע רדיפות און פערפאָלגונגען אויף יודען האָבען זיך אָנגעהויבען מיט די קרייץ־צוגען און צום שרעקליכסטען זענען זיי געווען אין מיטען פון 14־טען יאָהרהונדערט, בשעת דער ענדע פון דער מגפה, וועלכע האָט, ווי אַנדערע עפּענטליכע אינגליקען, אויסגעבראָכען מסתמא דורך די יודען; מען האָט פערזיכערט, אַז זיי האָבען אַראָבגעבראַכט גאָטס צאָרן, און מיט דער הילף פון קרעציגע האָבען זיי פערגיפטעט די ברונענס. די גרעסטע מאַסע, בעזונדערס די מחנות פון די פלאַזשעלאַנטען, ד. ה. האַלבנאַקעטע מענער און ווייבער, וואָס האָבען תשובה געטהון און זיך דעריבער אַליין געפייניגט און דערביי געזונגען פרומע לידער, זענען דורכגעגאַנגען דורך דער גאַנצער רהיין־געגענד און דורך דאָס איבעריגע דרום־דייטשלאַנד, און אונטערוועגס האָבען זיי דערמאָלט אויסגעהרג'עט פיעל טויזענדער יודען, אָדער זיי געפייניגט, אָדער געצוואונגען זיי צום שמד. א צווייטע בעשולדיגונג, וואָס האָט נאָך פון פריהערער צייט, דורכ'ן גאַנצען מיטעלאַלטער ביז'ן אָנהויב פון פאָריגען יאָהרהונדערט, געקאָסט די יודען זעהר פיעל בלוט און שרעק, איז געווען דער נאַרישער, אונזיניגער בלבול, וועלכער איז אין די כראָניקען און לעגענדען וויעדערהאָלט געוועזען ביז צום עקעל, אַז די יודען גנבה'נען די קריסטליכע הייליגע האָסטיען, וועלכע זיי שטעכען דורך מיט מעסערס, ביז עס רינט אַרויס בלוט, און אַז אום פסח שעכטען זיי קריסטליכע קינדער, כדי צו טרינקען זייער בלוט צום סדר. די יודען, וועלכע זענען פון שטענדיג אָן געווען פערהאַסט צוליעב זייער גלויבען, צוליעב זייער רייכקייט און צוליעב זייערע הובות, וואָס זיי האָבען געהאַט ביי קריסטען, זענען אין יענע צייט אינגאַנצען געווען איבערגעגעבען אין די הענד פון זייערע פיינד, וועלכע האָבען זעהר לייכט געקאָנט זיי אונטערברענגען, ווען זיי האָבען נאָר פערשפרייט אַזאַ מין ידיעה, אַז מען האָט ערמאָרדעט אַ קינד, אָדער גאָר אונטערגעוואָרפען אין אַ יודיש הויז אַ בלוטיגען קערפער פון אַ קינד, און זענען ביינאַכט בעפאַלען אויף דער יודישער פאַמיליע, און דאַן האָט מען געמאָרדעט, גערויבט און גע'שמד'ט, און גרויסע וואונדער זענען געשעהן דורך דאָס טויטע געפונענע קינד, וועלכעס די קירכע האָט סוף כל סוף געמאַכט פאַר אַ הייליגען. אַזאַ מין הייליגער איז געווען סאַנקט ווערנער, און פון זיין כבוד וועגען איז

אין אָבערוועזעל געגרינדעט געוואָרען יענע פּרעכטיגע אַבטיי, וואָס איצט שטעלט זי פאָר בײַ'ם ריין איינע פון די שענסטע חורבות, און מיט דער גאָטישער שענקײַט פון איהרע לאַנגע שפּיצבויגיגע פענסטער, מיט איהרע שטאָלץ־אַרויסשטעקענדע זײַלען און מיט איהרע שיינע שטיין־שניצערײַען ענטציקט זי אונז אַזוי פיעל, ווען מיר פאָהרען פערבײַ־איהר אין אַ הייטערן גרינעם זומער־טאָג, און מיר ווייסען נישט, וואָס זי איז אַמאָל געווען און ווי אַזוי זי איז אויפגעקומען. צו'ם כבוד פון דעם דאָזיגען היילינגען זענען בײַ'ם ריין געבויט געוואָרען נאָך דרײַ אַנדערע גרויסע קירכען, און יודען אָהן אַ שעור זענען געטויטעט אָדער געפּײַניגט געוואָרען. דאָס איז געשעהן אין יאָהר 1287, און אויך אין באַכאַראַך, וואו עס איז געבויט געוואָרען איינע פון די דאָזיגע סאַנקט־ווערנער־קירכען, זענען די יודען אויסגעשטאַנען פיעל צרות און יסורים. דאָך צוויי הונדערט יאָהר נאָך דעם איז זיי שוין נישט אויסגעקומען צו לײַדען פון אַזעלכע אָנפאַלען פון פאָלקס־צאָרן, האָטש מען האָט זיי נאָך אַלץ נישט אויפגעהערט פײַנד צו האָבען, און זייער לעבען איז נאָך אַלץ געשטאַנען אין געפאַהר.

נאָר וואָס מעהר די שנאה פון דרויסען האָט זיי געדריקט, אַלץ מעהר פעראייניגט און פערטרויט האָבען די יודען פון באַכאַראַך געלעבט צווישען זיך, אַלץ טיעפער און שטאַרקער איז געוואָרען זייער פרומקײַט און יראת־שמים. אַ מוסטער פאַר אַלעמען, ווי זיך צו פיהרען ווי גאָט האָט געבאָטען, איז געווען דער דאָרטיגער רב רבי אברהם, וועלכער איז נאָך געווען אַ יונגער מענש, נאָר צוליעב זײַן גרויסקײַט אין לערנען איז ער שוין געווען ווײַט און ברייט בעריהמט. ער איז געבאָרען געוואָרען טאַקי אין דער זעלבער שטאָדט, און זײַן פאָטער, וועלכער איז אויך דאָרט רב געווען, האָט איהם אָנגעזאָגט פאַר'ן טויט, אַז ער זאָל אויך ווערען רב און ער זאָל די שטאָדט באַכאַראַך קיינמאָל נישט פערלאָזען, אפילו ווען זײַן לעבען וועט דאָרט שטעהן אין סכנה. דער דאָזיגער בעפעהל און אַ שאַפע מיט זעלטענע ביכער — דאָס איז געווען אַלץ, וואָס עס האָט איהם איבערגעלאָזט זײַן פאָטער, וועלכער האָט דורכגעלעבט זײַנע יאָהרען אין אָרעמקײַט און אין לערנען. דאָך איז רבי אברהם געווען זעהר רײַך; זײַענדיג פערהייראַטעט מיט דער איינציגער טאָכטער פון זײַן פאָטערס ברודער, וועלכער האָט זיך בעשעפטיגט מיט'ן האַנדעל פון

פײַערע שטײנער, האָט ער נאָך זײַן טויט געירשה'נט זײַן גאַנץ גרויסעס פֿערמעגען. אײניגע שלעכטע צינגער אין שטאָדט האָבען אפילו געגעבען אָנצוהערעניש, אַז דער רב האָט החתונה געהאַט מיט זײַן פֿרוי טאַקי נאָר צוליעב איהר געלד. נאָר אַלע װײַבער האָבען דאָס אָבגעלײקענט, און זײ האָבען אויך געוואוסט צו דערצעהלען פֿערשידענע מעשיות, ווי דער רב איז נאָך פֿאַר זײַן רײַזע נאָך שפּאַניען שוין געווען פֿערליעבט אין שרה'ן — אײגענטליך האָט מען זי גערופֿען די שענע שרה — און ווי שרה האָט זיעבען יאָהר געמוזט וואַרטען, ביז דער רב איז צוריקגעקומען פֿון שפּאַניען, און דערצו נאָך האָט ער זי מקדש געווען קעגען איהר פֿאָטערס ווילען און אויך קעגען איהר אײגענער אײנשטימונג. וואָרום יעדער יוד קאָן אַ יודיש מײדעל מאַכען פֿאַר זײַן געזעצליכע פֿרוי, ווען עס געלינגט איהם, איהר אָנצוטהון אויפ'ן פֿינגער אַ קידושין־פֿינגערל און דערבײַ צו זאָגען די ווערטער: „הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל!" — דערמאָהנענדיג שפּאַניען פֿלעגען מענשען מיט שלעכטע צינגער שמײכלען דערבײַ גאַנץ בעזונדערס; און דאָס איז געווען צוליעב אַ דונקעלער ידיעה, אַז רבי אברהם האָט אין דער גרויסער ישיבה אין טאָלעדאָ אפילו זעהר פֿלײַסיג געלערנט די תורה, נאָר צוזאַמען דערמיט האָט ער אויך אָנגענומען קריסטליכע מנהגים און האָט אַרײַנגעזויגען אין זיך דעם גײַסט פֿון פֿרײַדענקען, גלײַך ווי יענע שפּאַנישע יודען, וועלכע זענען דעמאָלט געשטאַנען אויף אַ זעהר הויכע מדרגה פֿון בילדונג. נאָר אינווענדיג אין האַרצען האָבען אפילו די מענשען מיט די שלעכטע צינגער אויך נישט געגלויבט, אַז די דאָזיגע ידיעה זאָל זײַן אמת. וואָרום פֿון זינט דער רב איז צוריקגעקומען פֿון שפּאַניען האָט ער זיך געפֿיהרט אין לעבען זעהר רײַן, פֿרום און ערנסט, די קלענסטע דינים און מנהגים האָט ער אָבגעהיט מיט דער גרעסטער שטרענגשאַפֿט, אַלע מאָנטאָג און דאָנערשטאָג פֿלעגט ער פֿאַסטען, און נאָר אום שבת און יום־טוב פֿלעגט ער עסען פֿלײש און טרינקען ווײַן; דעם גאַנצען טאָג האָט ער פֿערבראַכט אין דאַווענען און לערנען, בײַטאָג פֿלעגט ער לערנען גאָטס תורה מיט תלמידים, וועלכע זענען זיך אָנגעפֿאָהרען קײן באַכאַראַך צוליעב זײַן רוהם, און בײַנאַכט פֿלעגט ער בעטראַכטען די שטערן פֿון הימעל אָדער די אויגען פֿון דער שענער שרה. קײן קינדער האָט דער רב נישט געהאַט, און דאָך האָט אַרום איהם נישט געפֿעהלט קײן לעבען און בעוועגונג. דער

גרויסער זאל פון זיין הויז, וועלכעס איז געווען געבען דער שוהל, איז שטענדיג געשטאנען אפען פאר דער גאנצער געמיינדע; יעדער פלעגט אהין אריין און ארויסגעהן אהן שום אומשטענדען; דארט פלעגט מען קומען גאט בעטען אין א שלעכטע מינוט, אדער נייעס הערען, אדער מאכען פערזאמלונגען בשעת אנ׳אלגעמיינער נויט; דארט פלעגען זיך די קינדער שפיעלען שבת אין דער פריה, בשעת מען האט אין שוהל געלייענט די סדרה פון דער וואך; דארט פלעגט מען זיך פערזאמלען אויף התונות און אויף לויות, און דארט האט מען זיך געקריגט און זיך איבערגעבעטען; דארט האט א דערפרוירע־נער אין וועג געפונען א ווארעמען אויווען און א הונגעריגער — א געדעקטען טיש. אויסער דעם האבען זיך ארום רב שטענדיג ארום־געדרעהט זעהר פיעל קרובים, ברידער און שוועסטער מיט זייערע ווייבער און קינדער, ווי אויך זיינע און זיין פרוי׳ס פעטערס און מוהמעס, א גאנץ גרויסע משפחה, און זיי אלע האבען דעם רב געהאלטען אלס דעם הויפט פון דער פאמיליע, פלעגען אין זיין הויז אריינקומען אי פריה אי שפעט, און אין גרויסע ימים טובים פלעגען זיי דארט אלע צוזאמען עסען. אזעלכע אלגעמיינע פאמיליען־מאהל־צייטען זענען פארגעקומען בעזונדערס ביי׳ם סדר אום פסח. דאס איז א גאנץ אלטער, וואונדערבארער מנהג, וואס נאך איצט היטען איהם אב די יודען אין דער גאנצער וועלט אין דער נאכט צו׳ם פיערצעהנ־טען טאג פון מאנאט ניסן, צו דעם עביגען אנדענקען פון זייער בע־פרייאונג פון דער קנעכטשאפט פון מצרים. דער דאזיגער סדר ווערט אבגעריכט אויף אזא אופן:

באלד ווי עס ווערט נאכט צינדט די ווירטין פון הויז אן די ליכט, פערדעקט דעם טיש מיט א טישטוך, לעגט אויפ׳ן מיטען טיש דריי מצות, פערדעקט זיי מיט א טישטיכעל, און אויף דעם דאזיגען הערכערען פלאץ שטעלט זי זעקס קליינע טעלערלעך, אין וועלכע עס געפינען זיך סימבאלישע שפייזען: א איי, פעטרושקע, מרור, זרוע און הרוסת — א מישונג פון ראזינקעס, אינגבער און ניס. צו דעם דאזיגען טיש זעצט זיך דער פאטער פון הויז מיט אלע קרובים און געסט און לייענט פאר זיי פאר פון דער הגדה, וואס איהר אינהאלט איז א זעלטזאמע מישונג פון אלטע לעגענדען, פון וואונדערבארע מעשות פון מצרים, פון מערקווירדיגע ערצעהלונגען, זכוחים, תפילות און יום־טוב־ליעדער. אין מיטען פון דעם דאזיגען סדר קומט פאר

אַ גרויסער מאָהלצייט, און זאָגאַר בשעת'ן לייענען די הגדה פערזוכט מען אַביסעל די סימבאָלישע שפּייזען אין בעשטימטע צייטען, אויך עסט מען די מצה און מען טרינקט פיער כוסות היטען ווייַן. אומעטיג־פרעהליך, ערנסט־שפּיעלענד און לעגענדאַריש־געהיימניספאָל איז דער האַראַקטער פון יענער סדר־נאַכט און דער פון אַלטע צייטען אָנגענומענער זינגענדיגער טאָן, מיט וועלכען דער פאָטער פון הויז לייענט די הגדה און וועלכען עס האַפּען אונטער פון צייט צו צייט אין האָר אויך די צוהערער, קלינגט אַזוי שוידערהאַפט־האַרציג, אַזוי מוטערליך־איינשלעפערענדיג, און צוגלייך אַזוי האַסטיג־אויפוועקענדיג, אַז אפילו די יעניגע יודען, וועלכע זענען שוין לאַנג אָבגעפאַלען פון זייער עלטערנס גלויבען און יאָגען זיך נאָך פרעמדע פרייד און פרעמדען כבוד, ווערען אויך ערשיטערט אין טיעפסטען האַרצען, בשעת עס דרינגען אַריין צופעליג אין זייערע אויערן די אַלטע, גוט בעקאַנטע פסח־טענער.

אינ'ם גרויסען זאַל פון זיין הויז איז איין מאָל געזעסען רבי אברהם, און צוזאַמען מיט זיינע קרובים, תלמידים און די איבעריגע געסט האָט ער אָבגעריכט דעם סדר. אין זאַל האָט אַלץ געבלאַנקט מעהר ווי געוועהנליך; איבער'ן טיש איז געוועזען פערשפּרייט אַ פערשידענפאַרביגער זיידענער טישטוך, וואָס זיינע גאָלדענע פרענזלעך זענען אַראָבגעהאַנגען ביז צו דער ערד; היימיש האָבען געגלאַנצט די טעלערלעך מיט די סימבאָלישע שפּייזען, ווי אויך די הויכע בעכער פול מיט וויין, אויף וועלכע עס זענען געוועזען אויסגעקריצט לויטער היילּיגע געשיכטען; די מאַנסלייט זענען געזעסען אין זייערע שוואַרצע מאַנטלען און שוואַרצע פלאַכע היטלען און ווייסע קיטלען; די פרויען, אין זייערע טייערע קליידער פון לאָמבאַרדישע שטאָפען, האָבען אַרום קאָפּ און האַלז געטראָגען זייער גאָלד־און פערל־ציערונגען; און די זילבערנע שבת'דיגע מנורה האָט פאַנאַנדערגעגאָסען איהר יום־טוב'דיגעם ליכט איבער די פרומע, צופריעדענע געזיכטער פון די אַלטע און יונגע. אויף אַ פורפורנער סאַמעט־קישען אויף אַ שטוהל, וואָס איז געוועזען העכער ווי די איבעריגע, איז רבי אברהם געזעסען אָנגעלעהנט ווי דער דין איז, און האָט געלייענט און געזונגען די הגדה, און דער פערשידענער האָר האָט מיטגעשטימט אָדער געענטפערט ביי די פאַסיגע שטעלען. דער רב האָט אויך געטראָגען אַ שוואַרצען יום־טוב'דיגען מאַנטעל, זיינע איידעלע, אַביסעל־שטרענגע גע-

זיכטס־ציגען זענען געוועזען מילדער ווי געוועהנליך, די ליפען האבען ארויסגעשמייכעלט פון הינטער דער ברוינער בארד, אזוי ווי די וואלטען וועלען דערצעהלען זעהר פיעל פרעהליכעס, און אין זיינע אויגען האט ארומגעשוואומען עפעס אזוי ווי א גליקליכע ערינערונג אדער אהנונג. די שענע שרה, וועלכע איז אויך געזעסען אויף א העכערען סאמעט־שטוהל ביי זיין זייט, האט אלס הויזווירטין גאר נישט געטראגען אויף זיך פון איהרע ציערונגען, נאר א וויסע ליינוואנד האט ארומגענומען איהר שלאנקען קערפער און איהר פרום געזיכט. דאס דאזיגע געזיכט איז געוועזען ריהרענד שען, אזוי ווי בכלל איז די שענהייט פון די יודישע טעכטער גאר בעזונדערס ריהרענד; דאס בעוואוסטזיין וועגען דער גרויסער ארעמקייט, דער ביטערער הרפה און די ערגסטע צרות, אין וועלכע זייערע קרובים און גוטע פריינד לעבען, פערשפרייט איבער זייערע הנ'עוודיגע געזיכטסציגען א געוויסע ליידענדע הארציגקייט און א בעטראכטענדע ליבעס־אנגסט, וועלכע בעצויבערן זאנדערבאר אונזערע הערצער. אזוי איז היינט געזעסען די שענע שרה און האט כסדר געקוקט דעם מאן אין די אויגען אריין; פון צייט צו צייט האט זי אויך א קוק געטהון אין דער הגדה, וואס איז פאר איהר געלעגען — א פארמעט־בוך, וואס איז געוועזען שען געבונדען אין גאלד און סאמעט; דאס איז געוועזען אן אלטע ירושה מיט פיעליעהריגע פלעקען פון וויין נאך פון איהר זיידענס צייטען; אין דעם דאזיגען בוך זענען געוועזען אויסגעמאלט זעהר פיעל פערשיעדענע בילדער, וועלכע זי האט נאך קינדווייז אזוי ליעב געהאט צו בעטראכטען אין די סדר־נעכט, און וועלכע האבען פארגעשטעלט אלערליי געשיכטען פון חומש, ווי צום ביישפיעל: ווי אברהם צעקלאפט מיט א האמער די שטיינערנע געצען פון זיין פאטער תרח, ווי די מלאכים קומען צו איהם, ווי משה הרג'עט דעם מצרי, ווי פרעה זיצט פרעכטיג אויף זיין טראן, ווי די פרעש לאזען איהם נישט צורוה אפילו זיצענדיג ביי'ם טיש, ווי ער ווערט — א דאנק גאט — דערטרונקען אין ים, ווי די בני ישראל געהען פארזיכטיג דורך דעם רויטען ים, ווי זיי שטעהען מיט אפענע מיילער ביי'ם בארג סיני מיט זייערע שאף, קיה און אקסען, ווי דער פרומער דוד המלך שפיעלט אויף זיין הארפע, און ענדליך ווי די שטאדט ירושלים ווערט מיט איהרע טורעמס און דעכער פון בית־המקדש בעשטראהלט פון גלאנץ פון דער זון!

מען האָט שוין געהאַט אָנגעגאָסען דעם צווייטען כּוס, די געזיכטער און שטימען זענען אַלץ העלער געוואָרען, און דער רב, אָנגעהמענדיג אין האַנד איינע פון די מצות און אויפהויבענדיג זי אין דער הויך, האָט אָנגעהויבען צו לייענען: „כּהאָ לחמא עניא — אָט דאָס איז דער אָרעמער ברויט, וואָס אונזערע עלטערן האָבען געגעסען אין מצרים! יעדער, ווער עס איז הונגעריג — זאָל קומען און עסען! יעדער, ווער עס איז בעדירפטיג, זאָל קומען מיט אונז דעם סדר אָפּריכטען! דאָס יאָהר זענען מיר דאָ, איבער אַ יאָהר זאָלען מיר זיין אין ירושלים! דאָס יאָהר זענען מיר קנעכט, איבער אַ יאָהר זאָלען מיר זיין די קינדער פון פרייהייט!".

פּלוצלונג האָט זיך געעפענט די טהיר פון זאַל און עס זענען אַריינגעקומען צוויי גרויסע בלאַסע מענער, געהילט אין ברייטע מאַנטלען, און איינער פון זיי האָט געזאָגט:

— שלום עליכם, מיר זענען יודען רייזענדער און מיר האָבען געוואָלט מיט אייך צוזאַמען דעם סדר אָפּריכטען.

און דער רב האָט שנעל און פריינדליך געענטפערט:

— עליכם שלום, זעצט זיך אַנידער נעבען מיר!

די ביידע פרעמדע מענשען האָבען זיך גלייך געזעצט צום טיש, און דער רב האָט ווייטער געזאָגט די הגדה. טיילמאָל, בשעת די איבעריגע האָבען נאָך נישט געהאַט געענדיגט צו דערזאָגען, האָט ער צוגעוואָרפען ליעבליכע ווערטער צו זיין ווייב, און געבענדיג אָנצוהערעניש אויפ'ן אַלטען ווערטעל, אַז אַ יודישער בעל-הבית איז אין דער פּסח-נאַכט אַ מלך, האָט ער צו איהר געזאָגט: „פרעה דיך, מיין מלכּה!" — זי אָבער האָט אומעטיג-שמייכלענדיג געענטפערט: „עס פעהלט אונז דאָך אָבער אַ פּרינץ!" — און דערמיט האָט זי געמיינט אַ זוהן, וואָס זאָל קאָנען דעם טאַטען פרעגען די פיער קשיות, אַזוי ווי עס שטעהט אין דער הגדה. דער רב האָט גאָר נישט געענטפערט, און האָט נאָר אָנגעוויזען מיט'ן פינגער אויף אַ בילד, וואָס האָט זיך גראַדע איצט אויפגעמישט אין דער הגדה, און וואָס האָט פאָרגעשטעלט, ווי די דריי מלאכים קומען צו אַברהם אָבינו איהם אָנצוזאָגען, אַז זיין פרוי שרה וועט איהם געווינען אַ זוהן, און שרה, שטעהט דערוויילע מיט אַ ווייבערשע נייגיעריגקייט הינטער דער טהיר פון געצעהלט, כּדי זיך צו צוהערען צום שמועס. די דאָזיגע לייכטע אָנצוהערעניש האָט אַרויסגעגאָסען אַ דרייפאַכע רויטקייט אויף

געזיכט פון דער שענער פרוי, זי האָט אַראָבגעלאָזען די אויגען, און דערנאָך האָט זי ווידער פריינדליך אַפּערגעקוקט צו איהר מאַן, וועלכער האָט ווייטער זינגענדיג געלייענט די וואונדערבאַרע מעשה, ווי רבי יהושע, רבי אליעזר, רבי עזריה, רבי עקיבה און רבי טרפון זענען געזעסען אָנגעלעהנט אין בני ברק און האָבען די גאַנצע נאַכט דערצעהלט וועגען יציאת מצרים, ביז זייערע תלמידים זענען געקומען און זיי געזאָגט, אַז ס'איז שוין טאָג געוואָרען און ס'איז שוין געקומען די צייט צו דאַוונען.

ווי די שענע שרה האָט אַזוי פרום זיך צוגעהערט און האָט כסדר אָנגעקוקט איהר מאַן, האָט זי בעמערקט, ווי זיין געזיכט איז פּלוצלונג ערשטאַרט און שרעקליך אויסגעקרימט געוואָרען, דאָס בלוט איז איהם פערשוואונדען געוואָרען פון די באַקען און ליפּען, און די אויגען האָבען געגלאָצט אַזוי ווי זיי וואָלטען פערגלעזערט געוואָרען;— נאָר כמעט אין דעם זעלבען אויגענבליק האָט זי געזעהן, ווי זיינע געזיכטס-ציגען האָבען ווידער בעקומען די פריהעריגע רוהיגקייט און הייטערקייט, ווי זיינע ליפּען און באַקען זענען ווידער רויט געוואָרען, זיינע אויגען האָבען ווידער אָנגעהויבען מונטער צו קוקען אַהין און אַהער, יאָ, נאָך מעהר, עפּעס האָט איהם אָנגעהאַפּט אַ גאַנץ מערקווירדיגע לוסטיגע שטימונג. די שענע שרה איז דערשראָקען געוואָרען ווי נאָך קיינמאָל אין לעבען נישט, און אַ אינערליכער שרעק האָט אין איהר אַריינגעדרונגען און איהר קאַלט געמאַכט, נישט אַזוי פיעל צוליעב דעם שרעק, וואָס האָט זיך איין מינוט אויסגעדריקט אויף איהר מאַנ'ס געזיכט, ווי צוליעב זיין איצטיגער פרעהליכקייט, וועלכע איז ביסלעכווייז געוואָרען אַלץ גרעסער און גרעסער און איז דערגאַנגען כמעט ביז צו אויסגעלאַסענהייט. דער רב האָט זיין היטעל אַריבערגערוקט פון איין אויער צו'ם אַנדערן, געפּוצט און געקרייזעלט די האָר פון זיין באָרד, געזונגען די הגדה ווי עפּעס אַ גאַסעניונג, און בשעת מען האָט אויסגערעכענט די צעהן מכות, וואָס ביי יעדער פון זיי דאַרף מען איינטונקען דעם פינגער אין פולען בעכער וויין און אַראָבוואַרפען דעם אַראָבגעהענדען טראָפּען אויף דער ערד האָט דער רב בעשפּריצט די יונגערע מעדלעך מיט'ן רויטען וויין, און צוליעב דעם איז געוואָרען אַ געשריי צוליעב די פערפלעקטע ציערונגען און אַ פרעהליך געלעכטער. אַלץ אונהיימליכער איז דער שענער שרה געוואָרען זעהענדיג, ווי איהר מאַנ'ס לוסטיגקייט ווערט

אַלץ גרעסער, און מיט האַרץ־קלעמעניש האָט זי געקוקט אויף די רוישענדע, פערשידענפאַרביג בעלויכטענע מענשען, וועלכע האָבען זיך בעקוועם ברייט געשאָקעלט אַהין און אַהער, געקרושעלט די דינע מצות, אָדער אָנגעגאָסען ווייַן, אָדער געפלוידערט אייַנער מיט'ן צווייטען, אָדער הויך געזונגען, און אַלץ גאַנץ צופרידען.

דערווייַל איז אָנגעקומען די צייַט צו'ם עסען; אַלע זענען אויפגעשטאַנען זיך וואַשען, און די שענע שרה האָט געבראַכט דאָס גרויסע זילבערנע וואַש־בעקען, וואָס אויף איהר זענען געווען רייַך אויסגעקריצט פערשידענע גאָלד־פיגורען און פערציערונגען; זי האָט דאָס בעקען געהאַלטען פאַר יעדען גאַסט, ווערענד מען האָט אויף זייַנע הענד געגאָסען וואַסער. בשעת זי איז צוגעקומען צו'ם רב, האָט ער איהר בעדייַטענד אַ וואונק געטהון מיט די אויגען, און האָט זיך גלייַך אַרויסגעגנבה'ט הינטער אַ טהיר. די שענע שרה איז איהם גלייַך נאָכגעגאַנגען; האַסטיג האָט דער רב אָנגעהאַפּט די האַנד פון זייַן פרוי, שנעל האָט ער זי נאָכגעצויגען נאָך זיך דורך די דונקעלע גאַסען פון באַכאַראַך, שנעל האָט ער זי געפיהרט צו'ם טויער ביז צו'ם וועג הינטערן שטאָדט, וועלכער האָט איבער דער לענג פון רהיין געפיהרט נאָך בינגען.

עס איז געווען איינע פון יענע פריהלינגס־נעכט, וועלכע זענען אפילו גענוג וואַרעמליך און העל אויסגעשטערענט, נאָר דאָך פילען זיי אָן די נשמה מיט אַ זעלטזאַמען שרעק. די בלומען האָבען געשמעקט מיט אַ מתים־ריח; די פויגעל האָבען געצוויטשערט אַזוי ווי זיי וואָלטען זיך געפרעהט מיט'ן אַלגעמיינעם אונגליק און צוגלייַך ווי זיי וואָלטען זיך אַליין געשראָקען; די לבנה האָט בייז געוואָרפען געלע פאַסען ליכט איבער דעם דונקעלען אַרומרוישענדען שטראָם; די הויכע פעלזען פון ברעג האָבען אויסגעזעהען ווי ריזען־קעפּ, וואָס האָבען זיך מורא'דיג געוואַקעלט; דער טורם־וועכטער אויפ'ן שלאָס שטראַהל־עק האָט געבלאָזען מעלאַנכאָליש; און אין מיטען דעם אַלעם האָט כסדר געקלונגען דער טויטען־גלאָק פון דער סאַנקט־ווערנער־קירכע. די שענע שרה האָט אין דער רעכטער האַנד געטראָגען דעם זילבערנעם וואַשבעקען, איהר לינקע האַנד האָט דער רב נאָך אַלץ פעסט געהאַלטען, און זי האָט געפיהלט, ווי זייַנע פינגער זענען געווען קאַלט ווי אייז און ווי זייַן אָרעם האָט געציטערט; נאָר זי

איז שוויַיגענדיג איהם נאָכגעגאַנגען, אפשר דערפאַר, ווייל זי איז פון שטענדיג אָן געוואָהנט געוועזען צו פאָלגען איהר מאַן בלינד און אָהן אַ שום פראַגע, און אפשר אויך דערפאַר, ווייל איהרע ליפּען זענען דורך איהר אינערליכער אַנגסט געוועזען פערשלאָסען.

אונטען ביי'ם שלאָס סאָנעק, אַקעגענאיבער לאָרך, אונגעפעהר וואו איצט געפינט זיך דאָס דערפעל ניעדער־רהיינבאַך, זעהט זיך אַ הויכע פעלזענפלאַטע, וואָס הענגט אַרויס אַזוי ווי אַ בויגען איבער'ן ברעג פון רהיין. אויף דעם דאָזיגען פעלזען איז אַרויפגעקראָכען רבי אברהם מיט זיין ווייב, דאָרט האָט ער זיך אַרומגעקוקט אויף אַלע זייטען און האָט אַקוק געטהון אין דער הויך צו די שטערן. ציטערנדיג און דורכגענומען מיט קאַלטען טויט־שרעק איז נעבען איהם געשטאַנען די שענע שרה און האָט בעטראַכט זיין בלאַס געזיכט, וועלכעס די לבנה האָט פאַנטאַסטיש בעלויכטען און אויף וועלכען עס האָט אַהין און אַהער געציטערט ווי שמערץ, מורא, געבעט און צאָרן. נאָר ווען דער רב האָט פלוצלונג פון איהרע הענד אַרויסגעריסען דאָס זילבערנע וואַש־בעקען און עס מיט גערויש אַראָבגעשליידערט אין רהיין אַריין, דאַן האָט זי שוין מעהר ניט געקאָנט דערטראָגען דאָס מורא'דיגע אַנגסט־געפיהל און מיט אַ אויסשריי: „שמע ישראל!" איז זי געפאַלען דעם מאַן צו די פיס און האָט איהם בעשוואָרען, ער זאָל ענדליך אויסזאָגען, וואָס דאָ קומט פאָר.

דער רב, וועלכער איז נאָך ניט געוועזען אימשטאַנד צו רעדען, האָט עטליכע מאָל שטיל בעוועגט די ליפּען, און ענדליך האָט ער אויסגערופען:

— ציי זעהסטו דעם מלאך המות? דאָרט אונטען שוועבט ער איבער באַכאַראַך! מיר אָבער זענען אַנטרונען געוואָרען פון זיין שווערט. געלויבט איז גאָט!

און מיט אַ שטימע, וואָס האָט נאָך געציטערט פון אינערליכען שרעק, האָט ער דערצעהלט: ווי ער האָט פרעהליך געזונגען די הגדה זיצענדיג אָנגעלעהנט, און צופעליג האָט ער אַקוק געטהון אונטערן טיש, און דאָרט האָט ער נעבען זיינע פיס דערזעהן אַ בלוטיגען טויטען קערפּער פון אַ קינד.

— דאַן האָב איך בעמערקט — האָט דער רב צוגעגעבען — אַז אונזערע צוויי פערשפּעטיגטע געסט זענען ניט פון דער יודישער געמיינדע, נאָר זיי געהערען צו דער פערזאַמלונג פון גאָטלאָזע מענ־

שען, וועלכע האבען זיך אבגערעדט אריינצוגנבה'נען אין געהיים יענעם טויטען קערפער אין אונזער הויז, כדי אונז צו בעשולדיגען, אז מיר האבען געהרג'עט א קינד און אויפרייצען אויף אונז דאס פאלק, אונז צו בערויבען און ערמארדען. איך האב נישט געטארט לאזען בעמערקען, אז איך האב זיך דערוואוסט דאס דאזיגע שרעקליכע פערברעכען, ווייל דאדורך וואלט נאך מיין אונגליק שנעלער אנגעקומען, און נאר די היטרעקייט האט אונז ביידען גערעטעט. געלויבט איז גאט! שרעק זיך נישט שענע שרה; אויך אונזערע קרובים און גוטע פריינד וועלען גערעטעט ווערען. די רויבער האבען נאר בעגעהרט מיין בלוט; און ווי באלד איך בין פון זיי ניצול געווארען, וועלען זיי זיך בעגניגען מיט מיין זילבער און גאלד. קום מיט מיר, שענע שרה, אין אנאנדער לאנד, מיר וועלען דאס אונגליק הינטער אונז איבערלאזען, און כדי דאס אונגליק זאל אונז נישט נאכיאגען, האב איך איהם אלס קרבן אוועקגעווארפען דאס לעצטע פון מיין פערמעגען, דאס זילבערנע בעקען. דער גאט פון אונזערע עלטערן וועט אונז נישט פערלאזען. — קום אראב, דו ביזט מיעד; דארט אונטען שטעהט ביי זיין שיפעל דער שטילער ווילהעלם; ער וועט אונז אריבערפיהרען אויף יענער זייט רהיין.

נישט רעדענדיג קיין איין ווארט און אזוי ווי מיט צעבראכענע גלידער איז די שענע שרה געפאלען דעם רב אין די ארעמס, און פאמעלעך האט ער זי אראבגעטראגען צום ברעג אראב. דא איז געשטאנען דער שטילער ווילהעלם, א טויב-שטומער, נאר א בילד-שענער יונג, וועלכער האט זיך בעשעפטיגט מיט פישפאנגען כדי אויסצוהאלטען זיין אלטע מוטער, דעם רב'ס א שכנת'ע, און אויך האט ער דא געהאלטען א שיפעל. נאר עס האט אויסגעזעהן, ווי ער וואלט שוין פאראויס פערשטאנען, וואס דער רב פערלאנגט, און נאך מעהר, עס האט אויסגעוויזען, ווי ער וואלט אויפ'ן רב געווארט; אויף זיינע פערמאכטע ליפען האט זיך בעוויזען א צייכען פון ליעבליכסטען מיטלייד, מיט פיעל בעדייטונג האט ער זיינע גרויסע בלויע אויגען געלאזט רוהען אויף דער שענער שרה, און פארזיכטיג האט ער זי אריינגעטראגען און שיפעל אריין.

דער בליק פון דעם שטומען יונגעל האט די שענע שרה אויסגעוועקט פון איהר צעמישטקייט; זי האט פלוצלונג דערפיהלט, אז אלץ, וואס איהר מאן האט איהר דערצעהלט, איז נישט געוועזען

קיין בלויזער חלום, און שטראָמען ביטערע טרערען האָבען זיך אַראָבגעגאָסען איבער איהרע באַקען, וועלכע זענען איצט געוועזען אַזוי ווייס ווי איהר געוואַנד. און אַזוי איז זי געזעסען אין מיטען פון שיפעל, אַזוי ווי אַ וויינענדעס מאַרמאָר-בילד; נעבען איהר זענען געזעסען איהר מאַן און דער שטילער ווילהעלם, וועלכע האָבען פלייסיג גערודערט.

צי דאָס קומט דורך דעם איינטאָניגען רודער-קלאַפּען, אָדער אפשר דורך דעם, וואָס דאָס שיפעל שאָקעלט און וואַקעלט זיך, אָדער דורך דעם ריח פון יענע בערג אויפ'ן ברעג, אויף וועלכע די פרייד אין האַרצען וואַקסט, נאָר ווי די מעשה איז טרעפט עס שטענדיג, אַז אפילו דער טרויעריגסטער ווערט זעלטזאַם בערוהיגט, ווען ער פאָהרט לייכט אויף אַ לייכטען שיפעל אין אַ פריהלינגס-נאַכט איבער דעם ליעבען, קלאָרען רהיין-שטראָם. ווירקליך, דער אַלטער גוטהערציגער פאָטער רהיין קאָן עס נישט פערטראָגען, ווען זיינע קינדער וויינען; שטילענדיג זייערע טרערען וויעגט ער זיי אויף זיינע טרייע אָרעמס, און דערצעהלט זיי זיינע שענסטע לעגענדעס, און זאָגט זיי צו זיינע טייערסטע אוצרות, אפשר דעם אוראַלטען, פערזונקענעם ניבעלונגען-אוצר. אויך די טרערען פון דער שענער שרה האָבען געפליעסט אַלץ מילדער און מילדער, איהרע געוואַלדיגע שמערצען זענען אַראָבגעשווענקט געוואָרען דורך די שעפּטשענדע וועלען, די נאַכט האָט פערלאָזען איהר פינסטערן שרעק, און די היימישע בערג האָבען געגריסט, ווי זיי וואָלטען אויפ'ן צערטליכסטען אופן געזאָגט: „זיי געזונד". נאָר פריהער פאַר אַלעמען האָט מיט צוטרויען געגריסט איהר ליעבסטער באַרג, דער קעדריך, און אין זיין זעלטזאַמער לבנה-בעלייכטונג האָט עס אויסגעוויזען, אַזוי ווי דאָרט אין דער הויך וואָלט וויעדער געשטאַנען אַ פרייליין מיט שרעקענדיג-אויסגעשטרעקטע אָרעמס, אַזוי ווי די פלינקע צווערגען וואָלטען וויעדער אַרומגעקראָכען רוישענדיג צווישען די שפּאַלטען פון די פעלזען, און אַזוי ווי אַ רייטער וואָלט אַרויסגעשפּרונגען באַרג-אַרויף אין גרעסטען גאַלאָפּ; און דער שענער שרה האָט זיך אויסגעדוכט, ווי זי וואָלט וויעדער געוועזען אַ קליין מיידעל און זיצט וויעדער אויפ'ן שויס פון איהר מוהמע פון לאָרך, און די מוהמע דערצעהלט איהר די שענסטע מעשה וועגען דעם שטאַרקען רייטער, וועלכער בעפרייט דאָס אָרעמע פרייליין, וואָס איז געפאַנגען געוואָרען צווישען די

צווערגען, און נאך אנדערע אמת'ע מעשות וועגען דעם וואונדערבארען וויספערטאל דארט אין דער הויך, וואו די פויגעל רעדען גאר מיט פערשטאנד, און וועגען דאס פעפערקוכענלאנד, וואוהין עס זענען זוכה צו קומען די קינדער, וואס פאלגען טאטע מאמע, און וועגען די פערשאלטענע פרינצעסינס, וועגען זינגענדע בוימער, גלעזערנע שלעסער, גאלדענע בריקען, לאכענדע ניקסען... נאר צווישען די אלע שענע מעשות, וועלכע הויבען אן צו לעבען קלינגענדיג און לייכטענדיג, הערט די שענע שרה איהר פאטערס שטימע, וועלכער זידעלט מיט פערדרוס די ארעמע מוהמע, פאר וואס זי שטאפט אן דעם קינדס קאפ מיט אזוי פיעל נארישקייטען! און באלד שטעלט זיך איהר פאר, ווי מען וואלט זי געזעצט אויפ'ן קליינינקען בענקעל נעבען איהר פאטערס סאמעט־שטוהל, און דער פאטער קרייזעלט איהרע לאנגע האר מיט א ווייכער האנד, לאכט זעהר צופריעדען מיט די אויגען און וויעגט זיך בעקוועם אהין און אהער אין זיין ברייטען, בלוי־זיידענעם שבת־שלאפראק... עס מוז געוויס זיין שבת, ווייל דער טישטוך מיט די בלומען איז אויסגעשפרייט איבערן טיש, אלע כלים אין צימער לייכטען, געשייערט שפאגעל־ניי, דער שמש פון שטאדט מיט דער ווייסער באָרד זיצט נעבען פאטער ביי'ם טיש און קייט ראזינקעס און רעדט העבּרעאיש, און אט איז אויך אריינגעקומען דער קליינער אברהם מיט א געוואלדיג גרויסען ספר, און בעט דעם פעטער זיינעם מיט עניוות, ער זאל איהם פערהערען אין חומש, כדי דער פעטער זאל אליין איינזעהן, אז ער האט פאריגע וואך זעהר פיעל געלערנט און ער האט פערדיענט, מען זאל איהם לויבען און קיכעל געבען... אט לעגט דאס קליינע יונגעל דעם ספר אויפ'ן ברייטען פארענץ פון שטוהל, און דערצעהלט די מעשה פון יעקב מיט רחל'ן, ווי יעקב האט אויפגעהויבען זיין קול און האט הויך געוויינט, ווען ער האט צום ערשטען מאל דערזעהן זיין מוהמעלע רחל'ן, ווי ער האט אזוי פריינדליך מיט איהר געשמועסט ביי'ם ברונען, ווי ער האט זיעבען יאהר געמוזט דיענען צוליעב רחל'ן, און ווי די דאזיגע זיעבען יאהר זענען איהם אזוי שנעל פערביי־געלאפען, און ווי ער האט מיט רחל'ן התונה געהאט און זי אלץ וויטער און וויטער ליעבער געהאט....

און פלוצלונג דערמאהנט זיך די שענע שרה, אז איהר פאטער האט דעמאלט מיט א לוסטיגען טאן אויסגערופען: „צי ווילסטו נישט אויך

אַזוי התונה האָבען מיט דיין מוהמעלע שרה?" און דערויף האָט דער קליינער אברהם ערנסט געענטפערט: „יאָ, איך וויל, און זי זאָל וואַרטען זיעבען יאָהר". דונקעלערהייד ציהען זיך דורך די דאָזיגע בילדער דורך דער זעלע פון דער שענער פרוי, זי האָט געזעהן, ווי זי און איהר קליינער פעטער, וועלכער איז שוין איצט אַזוי גרויס און איז שוין איהר מאַן, שפּיעלען זיך קינדיש מיט־אײנאַנדער אין אַ געצעלט אין גאָרטען, ווי זיי פרעהען זיך דאָרט מיט די פערשידענפאַרביגע טאַפּעטען, בלומען, שפּיעגלען און פערגאָלדעטע עפּעל, ווי דער קליינער אברהם לאַשטשעט זיך צו איהר אַלץ צערטליכער, ביז ער איז ביסלעכווייז גרעסער און ברומערישער געוואָרען, און ענדליך זעהר גרויס און זעהר ברומעריש... און ענדליך זיצט זי אַליין אין דער היים אין איהר קאַמער איין מאָל אַ שבת־צונאַכטס, די לבנה שיינט העל דורכ'ן פענסטער, און די טהיר פראַהלט אויף, און עס לויפט האַסטיג אַריין איהר פעטער אברהם, געקליידעט אין רייזע־קליידער און בלאַס ווי דער טויט, און נעהמט אָן איהר האַנד, זעצט אַרויף אַ גאָלדענעם רינג אויף איהר פינגער און זאָגט פייערליך: „הרי את מקודשת לי בטבעת זו כדת משה וישראל!" — „נאָר איצט — האָט ער באַלד צוגעגעבען ציטערנדיג — איצט מוז איך אַוועק נאָך שפּאַניען. זיי געזונד, זיעבען יאָהר זאָלסטו אויף מיר וואַרטען!" און ער איז אַרויסגעלאָפען, און וויינענדיג האָט די שענע שרה דאָס אַלץ דערצעהלט איהר פאָטער... יענער האָט אָנגעגעבען מעשים: „שנייד אָב דיינע האָר, וואָרום דו ביזט אַ אשת איש!" — און ער וויל נאָכרייטען נאָך אברהמ'ען, כדי איהם צווינגען צו געבען אַ גט; — נאָר אברהם איז שוין איבער אַלע בערג פערשוואונדען, דער פאָטער קומט שווייגענדיג צוריק אַהיים, און בשעת די שענע שרה האָט איהם געהאָלפען אַראָבציהען פון די פיס די רייזע־שטיוועל און האָט איהם ווייך דערצעהלט, אַז אברהם וועט אין זיעבען יאָהר אַרום צוריקקומען, דאַן האָט דער פאָטער געשאָלטען: „זיעבען יאָהר זאָלט איהר געהן בעטלען!" און באַלד איז ער געשטאָרבען.

אָט אַזוי האָבען זיך דורכגעצויגען דורך דער שענער שרה'ס געדאַנקען די אַלטע מעשיות, ווי אַ האַסטיגעס שאָטען־שפּיעל; די בילדער האָבען זיך אויך וואונדערבאַר פאַנאַנדערגעמישט, און פון צווישען זיי האָבען אַרויסגעקוקט האַלב־בעקאַנטע, האַלב־פרעמדע

געזיכטער מיט בערד און גרויסע בלומען מיט אונגעהויער ברייטע בלעטער. עס האָט זיך אויך אויסגעדוכט, ווי דער רהיין וואָלט געמורמעלט די מעלאָדיען פון דער הגדה, און פון דער הגדה זענען אַרויסגעקראָכען די בילדער, לעבענס־גרויסע און פערעלטערטע, גאַנישע בילדער: אברהם אבינו צעשלאָגט מיט שרעק די תרפים, וועלכע ווערען כסדר האַסטיג צוריק גאַנץ פון זיך אַליין; דער מצרי ווערט זיך מוראדיג אָב פאַר דעם ערצירנטען משה; דער באַרג סיני בליצט און פלאַמט; דער קעניג פרעה שווימט אין רויטען ים, מיט די ציין האַלט ער פעסט צו אין מויל די גאָלדענע קרוין; פרעש מיט געזיכטער פון מענשען שווימען הינטער איהם, און די וועלען שוימען און רוישען, און אַ דונקעלע ריזען־האַנד שווימט שרעקעדיג אַרוים אין דער הויך.

דאָס איז געווען האַטאָ'ס מויז־טורם, און דאָס שיפעל איז פונקט דורכגעשוואומען דורכ'ן רוישענדען בינגער־שטראָם. די שענע שרה איז דאַדורך אַביסעל אויפגעוועקט געוואָרען פון איהרע טרוימערייען און האָט זיך אַרומגעקוקט נאָך די בערג פון ברעג, וואָס אויף זייערע שפיצען האָבען געשימערט די ליכט פון די שלעסער, און וואָס צו זייערע פיס האָט זיך געצויגען די נאַכט־פינסטערניש בעלויכטען פון דער לבנה. נאָר פלוצלונג האָט זיך איהר אויסגעדאַכט, אַז זי זעהט דאָרט איהרע קרובים און פריינד, ווי זיי לויפען מיט מורא אַריבער דער לענג פון רהיין מיט געזיכטער ווי פון טוידטע און איינגעהילט אין תכריכים... עס איז איהר שוואַרץ געוואָרען פאַר די אויגען, אַ אייז־קאַלטער שטראָם האָט זיך איהר אַריינגעריסען אין דער נשמה, און אַזוי ווי אין שלאָף האָט זי נאָר נאָך געהערט, ווי דער רב לייענט איהר פאָר די קריאת־שמע, פאַמעלעך אַנגסטיג, ווי עס קומט פאָר ביי טויט־קראַנקע מענשען, און אַזוי ווי אין הלום האָט זי נאָכגעשטאַמעלט די ווערטער:

„ששים גבורים סביב לה מגבורי ישראל; כלם אחוזי הרב מלומדי מלחמה, איש הרבו על ירכו, מפחד בלילות"...

דאַן האָט זיך פלוצלונג ווי פערצויגען די גאַנצע דונקעלהייט און שרעק, וואָס האָבען אַריינגעדרונגען, דער פינסטערער פאָרהאַנג איז פון הימעל אַראָבגעריסען געוואָרען, און אָט האָט זיך בעוויזען די הייליגע שטאָדט ירושלים מיט איהרע טורעמס און טויערן; אין גאָלדענער פראַכט האָט געלויכטען דער בית־המקדש; אויפ'ן פאָר־

הויף פון בית-המקדש האָט די שענע שרה דערזעהן איהר פאָטער אין זיין געלען שבת-שלאָפראָק, ווי ער לאַכט צופריעדען מיט די אויגען; פון די קײַלעכדיגע פענסטער פון בית-המקדש האָבען זי פרעהליך בעגריסט אַלע איהרע קרובים און פרײַנד; אין קדשי קדשים האָט געקניעט דער פרומער דוד המלך אין אַ פורפור-מאַנטעל און מיט אַ פונקעלדיגער קרוין, און ליעבליך האָט זיך געלאָזט הערען זיין געזאַנג און פיעדעל-שפיעל — און גליקליך שמייכלענדיג איז די שענע שרה איינגעשלאָפען.

קאַפּיטעל II.

ווען די שענע שרה האָט איהרע אויגען אויפגעעפענט, איז זי כמעט געווען געבלענדעט פון די שטראַהלען פון דער זון. די הויכע טורעמס פון אַ גרויסער שטאָדט האָבען זיך הויך געהויבען, און דער שטומער ווילהעלם איז געשטאַנען אויסגעגלײַכט מיט'ן רודער און האָט דאָס שיפעל געפיהרט דורך דעם לוסטיגען גערויש פון פיעל פערשיעדען-אַרטיג בעזעצטע שיפען, וואָס זייערע מאַטראָסען זענען אָדער געשטאַנען לעדיג און אַראָבגעקוקט אויף די פערבײַפאָהרענדע, אָדער זיי זענען געווען זעהר בעשעפטיגט מיט אויסלאָדען קאַסטענס, פעק און פעסער, וועלכע מען האָט צוגעפיהרט צום ברעג אויף קלענערע שיפלעך, און דערבײַ איז פאָרגעקומען אַ בעטויבענדער טומעל, די באַרקען-פיהרער האָבען נישט אויפגעהערט צו שרייען „האַללאָ", פון ברעג האָבען געשריען די סוחרים, און די שטייערן-בעאַמטע האָבען זיך געזידעלט, אַרומשפרינגענדיג אין זייערע רויטע רעק מיט ווײַסע שטעקענס און מיט ווײַסע געזיכטער פון איין שיף צום אַנדערען.

— יאָ, שענע שרה — האָט דער רב געזאָגט צו זיין פרוי, שמייכלענדיג פרעהליך — דאָס איז די וועלט-בעריהמטע פרײַע רײַכס- און האַנדעלס-שטאָדט פראַנקפורט אַם מאַין, און דאָס איז טאַקי דער מאַין-טײַך, אויף וועלכען מיר פאָהרען איצט. אָט די שמייכלענדיגע הײַזער דאָרטען אין דער הויך, וועלכע זענען אַרומגערינגעלט פון גרינע בערגלעך, דאָס איז זאַכסענהויזען, פון וואַנען דער לאָהמער גומפערץ ברענגט אונז אויף סוכות די שענע הדסים. אָט דאָ

קאָנסטו אויך זעהן די שטאַרקע מאַין־בריק מיט איהרע דרייצעהן בויגענס, און זעהר פיעל מענשען, וואָגענס און פערד קאָנען זיכער איבער איהר געהן, און אין מיטען שטעהט דאָס שטיבעל, וועגען וועלכען די מוהמע טײַבעלע האָט דערצעהלט, אַז דערין וואָהנט אַ געטויפטער יוד, וועלכער בעצאָהלט יעדען, וואָס ברענגט איהם אַ טויטען שצשור, זעכס העלער אויפ׳ן רעכנונג פון דער יודישער געמיינדע, וועלכע מוז יעהרליך צושטעלען דעם שטאָדט־ראָט פינפ־טויזענד עקען פון שצורעס!

איבער דער דאָזיגער מלחמה, וואָס די פראַנקפורטער יודען מוזען פיהרען מיט די שצורעס, האָט די שענע שרה זיך געמוזט הויך צעלאַכען; דאָס קלאָרע זונענליכט און די נײַע פערשיעדענפאַרביגע וועלט, וועלכע האָט זיך פאַר איהר ענטפלעקט, האָט פון איהר זעלע פערטריבען אַלע שרעקען פון דער פאָריגער נאַכט, און ווען זי איז מיט דער הילף פון איהר מאַן און דעם שטומען ווילהעלם אַרויס פון שיפעל אויפ׳ן ברעג, האָט זי זיך געפיהלט ווי דורכגעדרונגען מיט פריידיגער זיכערהײַט. דער שטומער ווילהעלם מיט זײַנע שענע, טיעף־בלויע אויגען האָט איהר לאַנג געקוקט אין געזיכט, האַלב שמערצליך, האַלב פרעהליך, דאַן האָט ער נאָך אַ בע־דײַטענדען בליק געוואָרפען אויפ׳ן רב, איז צוריק אַרײַנגעשפרונגען אין זײַן שיפעל, און באַלד איז ער דערמיט פערשוואונדען געוואָרען.

— דער שטומער ווילהעלם איז זעהר ענליך צו מײַן געשטאָר־בענעם ברודער, — האָט די שענע שרה בעמערקט.

— די מלאכים זעהען אַלע גלײַך אויס, — האָט דער רב געענט־פערט, און אָנגעהמענדיג זײַן פרוי בײַ דער האַנד האָט ער זי דורכגעפיהרט דורך דעם מענשען־טומעל פון ברעג, וואו איצט זענען געווען אויפגעבויט זעהר פיעל קראָם־בײַדלעך, ווײַל עס איז געווען די צײַט פון פאַסחאַ־מאַרק. ווען זיי זענען דורך דעם דונקעלען מאַרן־טויער אָנגעקומען אין דער שטאָדט, האָבען זיי דאָרט געטראָפען נישט ווענינער רוישענדען פערקעהר. דאָ זענען אין אַ ענגער גאַס גע־שטאַנען איין געוועלב נעבען אַנדערען, און די הײַזער זענען אַזוי ווי בכלל אין פראַנקפורט געווען אײַנגעאָרדענט ספעציעל צום האַנ־דעל: אין פאַרטער זענען נישט געווען קיינע פענסטער, נאָר בלויז אָפענע האַלב־קײַלעכדיגע טהירען, אַזוי אַז מען האָט געקענט אַרײַנ־קוקען טיעף אינווענינג, און יעדער פערבײַגעהענדער האָט געקאָנט גוט

בעטראכטען די אויסגעשטעלטע סחורות. ווי האט די שענע שרה גע־שטוינט זעהענדיג אזוי פיעל טייערע זאכען און אזוי פיעל פראכט, ווי זי האט נאך קיינמאל נישט געזעהן! דא זענען געשטאנען ווענע־ציאנער, וועלכע האבען פארגעלעגט אלע לוקסוס־זאכען פון מארגענ־לאנד און איטאליען, און די שענע שרה איז ווי צוגעשמיעדט גע־ווארען צו'ם ארט זעהענדיג די אלע אויסגעלעגטע ציערונגען און טייערע זאכען, די פערשיעדענפארביגע מיצען און קארסעטען, די גאלדענע בראסלעטען און האלז־בענדער, און די אלע יענע קליי־ניגקייטען און ציערונגען, וואס די פרויען בעוואונדערען זיי אזוי גערן און וואס נאך מעהר גערן בעפוצען זיי זיך מיט זיי. די רייכגעשטריקטע סאמעט־ און זיידענע־שטאפען האבען אויסגעזעהן, ווי זיי וואלטען מיט דער שענער שרה געשמועסט און איהר דערמאהנט אלערליי וואונ־דערבארע זאכען, און עס האט זיך איהר ווירקליך אויסגעדוכט, אז זי איז ווידער א קליין מעדעל, און די מוהמע טייבעלע האט ערפילט איהר צוזאג, און האט זי אוועקגעפיהרט אויפ'ן פראנקפורטער יריד, און איצט שטעהט זי דאס טאקי פאר די שענע קליידער, וועגען וועלכע מען האט איהר אזוי פיעל דערצעהלט. ביי זיך אין הארצען האט זי זיך שוין פרעהליך מישב געווען, וואס זי וועט מיטברענגען מיט זיך קיין באכאראך, וועלכע פון איהרע צוויי שוועסטער־קינדער, דער קליינער בלומעלע, אדער דער קליינער פויגעלע, וועט דער בלויזיידענער פאס צום בעסטען געפעלען ווערען, אויב די גרינע הויזלעך וועלען פאסען פאר'ן קליינעם גאטשאלק, — נאר פלוצלונג האט זי געזאגט צו זיך אליין: אח גאט! זיי זענען דאך שוין דערוואקסען גרויס און געכטען האט מען זיי אומגעבראכט! זי איז שטארק דער־שראקען געווארען, און די בילדער פון דער נאכט זענען שוין שיער ווידדער נישט אריינגעדרונגען אין איהר מיט זייערע אלע שרעקען; נאר דאך האבען די גאלד־געשטריקטע קליידער געוואונקען צו איהר אזוי ווי מיט טויזענד ממזרישע אויגען און האבען איהר ארויסגעטריבען פון די געדאנקען אלעס דונקעלעס, און ווען זי האט אריופגעקוקט צו איהר מאנ'ס געזיכט, האט זי געזעהן, אז זיין געזיכט איז נישט פערדונקעלט, נאר עס טראגט זיין געוועהנליכע ערנסטע מילדקייט.

— מאך צו די אויגען, שענע שרה, — האט דער רב געזאגט און האט זיין פרוי וויטער געפיהרט דורך דעם מענשען־טומעל.

וואס דא איז אלץ פארגעקומען! על פי רוב זענען דאס געוועזען סוחרים, וועלכע האבען הויך זיך געדונגען איינער מיט'ן צווייטען, אדער האבען געערעדט מיט זיך אליין רעכענענדיג אויף די פינגער, אדער האבען געפיהרט אין זייערע האטעלען אריין די איינגעקויפטע זאכען, וועלכע זענען געוועזען אנגעפאקט אויף איינציגע מארק-טרעגער, וואס זענען זיי פון הינטען נאכגעלאפען. פון אנדערע געזיכטער האט מען געקאנט דערקענען, אז זיי זענען אהער געקומען בלויז אויס נייגיעריגקייט. אין די רויטע מאנטלעך און די גאלדענע האלז-קייטען האט מען דערקענט די ראטס-הערען. די שטאלצע אלט-בירגער האט מען געקאנט דערקענען אן דעם שווארצען וואמס פון זייערע קליידער. די אייזערנע קאסקע, דאס געל-לעדערנע וואמס און די קלינגענדע שפארען האבען בעוויזען, אז מען זעהט פאר זיך די שווערע רייטערס-קנעכט. אונטער דעם שווארצען סאמעט-היטעלע, וועלכעס האט זיך צונויפגעצויגען אין איין שפיץ אויפ'ן שטערען, איז געוועזען פערבארגען א ראזיגעס מיידעל-געזיכט, און די יונגע געזעלען, וועלכע זענען גלייך נאך איהר נאכגעשפרונגען אזוי ווי נאכשפירענדע יאגד-הינד, האבען זיך ארויסגעוויזען ווי פאלקאמענע פראנטען מיט זייערע בעפעדערטע היטעלעך, מיט די קלינגענדע שנאבעלשיך און מיט זייערע זיידענע קליידער פון געמישטער פארב, וואס די רעכטע זייט איז געוועזען גרין און די לינקע רויט, אדער די רעכטע איז געוועזען געפארבט ווי פאסען פון רעגענבויגען, און די לינקע איז געוועזען פערשיעדענפארביג געקעסטעלט, אזוי אז די נארישע יונגען האבען אויסגעזעהן, ווי זיי וואלטען געוועזען אין מיטען געשפאלטען. מיטגעצויגען פון דעם מענשענשטראם איז דער רב מיט זיין ווייב אנגעקומען צום רוימער. דאס איז געוועזען דער גרויסער, מיט הויכע פראנטאווע הייזער ארומגערינגעלטער מארק-פלאץ פון דער שטאדט; דעם נאמען „רוימער" האט ער בעקומען פון א אונגעהויער גרויס הויז, וואס האט געהייסען „צום רוימער" און וואס דער מאגיסטראט האט עס אבגעקויפט און געמאכט דערפון א ראטהויז. אין דעם דאזיגען הויז פלעגט מען אויסוועהלען די קיסרים פון דייטשלאנד, און פאר דעם דאזיגען הויז זענען אפט פארגעקומען די עדעלע ריטערשפיעלען. דער קעניג מאקסימיליאן, וועלכער האט די דאזיגע שפיעלען זעהר ליעב געהאט, איז דעמאלט טאקי געוועזען אין פראנקפורט, און א טאג פאר דעם האט מען פון זיין כבוד וועגען איינגעארדענט פאר'ן

רוימער אַ גרויס מלחמה־שפּיעל. נעבען די הילצערנע שאַפּעס, וואָס איצט האָבען זיי די סטאָלאַרעס פאַנאַנדערגעבראָכען, זענען נאָך געשטאַנען פיעל לעדיג־געהער און האָבען זיך איינער דעם אַנדערן דערצעהלט, ווי דער הערצאָג פון ברוינשווייג און דער מאַרקגראַף פון בראַנדענבורג האָבען נעכטען מלחמה געהאַלטען איינער מיט'ן צווייטען אונטער פויקען־און טראָמפּייטען־שאַלען, ווי הערר וואַלטער דער לומפּ האָט דעם בערענ־ריטער אַזוי געוואַלדיג אַראָבגעוואָרפען פון זאָטעל, אַז די שטיקלעך פון זיין שווערד זענען געפלויגען אין דער לופט, און ווי דער לאַנגער בלאָנדער קעניג מאַקס איז צווישען זיינע הויפליים געשטאַנען אויפ'ן באַלקאָן און האָט זיך פאַר שמחה געריבען די הענד. די דעקעס פון גאָלדענע שטאָפען זענען נאָך געלעגען אויף די פאָרענצען פון באַלקאָן און אויף די פענסטער פון ראָטהויז. אויך די איבעריגע הייזער פון מאַרק־פּלאַץ זענען נאָך געווען יום־טובדיג בעפּוצט און בעצירט מיט הערב־שילדען, בעזונדערס דאָס הויז לימבורג, וואָס אויף זיין פאָהן איז געווען אויסגעמאָלט אַ יונגפרוי, וועלכע טראָגט אַ שפּאַרבער אין דער האַנד, וועהרענד אַ מאַלפּע האַלט פאַר איהר אַ שפּיעגעל. אויפ'ן באַלקאָן פון דעם דאָזיגען הויז זענען געשטאַנען פיעל ריטער און דאַמען, און שמועסענדיג און שמייכלענדיג האָבען זיי אַראָבגעקוקט אונטען אויף דעם פאָלק, וועלכעס האָט זיך אַרומגעדרעהט אַהין און אַהער אין משונה'דיגע גרופּען. וואָס פאַר אַ מאַסע לעדיגגעהער פון יעדען שטאַנד און אַלטער האָבען זיך דאָ געשטופּט, אַבי צופריעדענצושטעלען זייער תאוה צו קוקען! דאָ האָט מען געלאַכט, געקוויטשעט, געגנבה'ט, געקניפּט אין די זייטען, געפּייפט, און אין מיטען דערינען האָט קלינגעדיג געשמעטערט די טראָמפּייט פון דאָקטאָר, וועלכער איז געשטאַנען אויף אַ הויכען אָרט מיט זיין נאַרישען משרת און מיט זיין מאַלפּע, אויסגעטראָמפּייטערט אַליץ וואָס ער קאָן, געלויבט זיינע טינקטורען און וואונדערבאַרע זאַלבען, אָדער ער האָט זעהר ערנסט בעטראַכט אַ גלאָז מיט השתנה, וואָס עפּעס אַ אַלטע פרוי האָט געהאַלטען פאַר איהם, אָדער זיך בעשעפטיגט מיט אַרויסרייסען ביי אַ אַלטען פויער אַ באַקצאָהן. צוויי פעכטמייסטער, וועלכע זענען אַרומגעפלויגען אין זייערע פערשיעדענפאַרביגע בענדער, מאַכענדיג אין דער לופט מיט זייערע שווערדען, האָבען זיך דאָ בעגעגענט עפּעס אַזוי ווי צופעליג און האָבען זיך אַרומגעוואָרפען איינער אויפן צווייטען כלומרשט אין גרעסטען צאָרן;

נאך א לאנגע צייט פעכטען, האבען זיי ערקלערט איינער דעם אנדערן, אז זיי ביידען איז אונמעגליך צו בעזיעגען, און דאן האבען זיי צונויפגעקליבען איינינע פעניג פון די ארומשטעהענדע מענשען. איצט האט פערביי מארשירט מיט טראמפייטען און פייפער די ניי-איינגעארדענטע שוין-מחנה. באלד דערויף איז אנגעקומען מיט'ן שטעקער אין דער שפיץ, וועלכער האט געטראגען א רויטע פאהן, א סטאיע פאהדרענדע פריילינס, וועלכע זענען אהער אנגעקומען פון דעם פרויענהויז „צום אייזעל" פון ווירצבורג און האבען זיך געלאזט נאך ראזענטהאל, וואו די הויך-געלויבטע נאטשאלסטווא האט זיי בעשטימט א קווארטיר פאר דער צייט פון יריד.

— מאך צו די אויגען, שענע שרה! — האט דער רב געזאגט. דען יענע פרויען-בילדער, וועלכע זענען געווען פאנטאסטיש און גאנץ ווענינ בעקליידט און צווישען וועלכע עס זענען געווען איינינע זעהר שענע, האבען זיך אויפגעפיהרט אויפ'ן אונציכטיגסטען אופן, זיי האבען אויפגעדעקט זייערע ווייסע, חוצפה'דיגע בוזעמס, צוגעצויגען צו זיך די פערביייגעהענדע מיט אונפערשעמטע ווערטער, אויסגעשטרעקט זייערע לאנגע וואנדער-שטעקענס, און וועהרענד זיי האבען זיך אויף די דאזיגע שטעקענס ארויפגעזעצט אזוי ווי אויף פערד און אראבגעריטען איבער דעם סאנקט קאטארינא-טויער האבען זיי מיט א קלינגענדער שטימע געזונגען דאס מכשפה-ליעד:

„וואו איז דער באק, דאס טייוועל-טיער?
וואו איז דער באק? און פעהלט דער באק,
אזוי רייטען מיר, אזוי רייטען מיר,
אזוי רייטען מיר אויפ'ן שטאק!"

דאס דאזיגע געזאנג, וועלכעס מען האט נאך פון דערווייטען געקאנט דערהערען, איז ענדליך פערשטילט געווארען דורך די קירכישלאנגגעצויגענע טענער פון א אנקומענדער פראצעסיע. דאס איז געווען א טרויעריגער צוג פון בארוועסע מאנאכען מיט אויסגעקראכענע קעפ, וועלכע האבען געטראגען ברענענדע וואקסענע ליכט אדער פאהנען מיט הייליגע בילדער אדער אויך גרויסע זילבערנע קרוציפיקסען. אין דער שפיץ זענען פאר זיי פאראויסגעגאנגען יונגלעך אין רויטע און ווייסע רעק מיט דעמפפענדע ווייראך-קעסלען. אין מיטען צוג אונטער א פרעכטיגען באלדאחין האט מען געזעהן גייסטליכע אין ווייסע האר-העמדער פון טייערע שפיצען אדער אין פערשידענפאר-

ביגע שטאלען, און איינער פון זיי האט געטראגען אין האנד א גאלדענע כלי, וואס האט אויסגעזעהן ווי די זון, און יעדעס מאל, ווען ער איז אנגעקומען ביז א נישע פון היילגע אין עק מארק האט ער די דאזיגע כלי אויפגעהויבען אין דער הויך און האט האלב גערופען האלב געזונגען לאטיינישע ווערטער... אין דער זעלבער צייט האט אנגעהויבען קלינגען א קליין גלעקעל, און דאס גאנצע פאלק, וואס איז געשטאנען ארום, איז פערשטומט געווארען, געפאלען אויף די קניע און זיך געצלמט. דער רב אבער האט געזאגט צו זיין ווייב:

— מאך צו די אויגען, שענע שרה! — און האסטיג האט ער זי אוועקגעצויגען פון דאנען אין א נאהנטעס, שמאלעס געסעל, דורך א לאבירינט פון ענגע און קרומע גאסען, און ענדליך איבער דעם נישט־בעוואוינטען, וויסטען פלאץ, וועלכער האט אבגעשיידט דעם נייעם יודישען קווארטאל פון דער איבעריגער שטאדט.

פאר יענער צייט האבען די יודען געוואהנט צווישען דער קירכע און דעם מאין־ברעג, דאס הייסט, פון דער בריק ביז צום לומפען־ברונען און פון דער מעהלוואג ביז צו סאנקט בארטאלאמיי. נאר די קאטולישע פריעסטער האבען אויסגעפועלט ביים פאפסט א בולע, וועלכע האט פערבאטען די יודען צו וואהנען אזוי נאהנט פון דער הויפט־קירכע, און דער מאגיסטראט האט זיי אבגעגעבען א פלאץ אויפ'ן וואלגראבען, וואו זיי האבען אויפגעבויט דעם איצטיגען יודישען קווארטאל. דער דאזיגער קווארטאל איז געווען פערזארגט מיט שטארקע מויערן, און אויך מיט אייזערנע קייטען פאר די טויערן, כדי זיי צו פערשפארען קעגען א אנפאל פון דער מאסע. ווארום דא האבען די יודען אויך געלעבט אין דריגעניש און מורא, און נאך מעהר ווי איצט האבען זיי געדענקט די פריהעריגע צרות. אין יאהר 1240 האט דער צעלאזטער המון געמאכט צווישען זיי א בלוט־באד, וועלכע מען רופט די ערשטע יודען־שחיטה, און אין יאהר 1349, בשעת די פלאזשעלאנטען האבען פערבייגעהענדיג אונטערגעצונדען די שטאדט און בעשולדיגט די יודען, אז זיי האבען דאס געטהון, זענען די יודען דורך דעם אויפגערייצטען המון גרעסטענטיילס ערמארדעט געווארען, אדער זיי האבען געפונען דעם טויט אין די פלאמען פון זייערע אייגענע הייזער, און דאס רופט מען די צווייטע יודישע שחיטה. שפעטער האט מען די יודען גאנץ אפט געסטראשעט מיט אזעלכע שחיטות, און בשעת אין פראנקרייך זענען פארגעקומען

אונרוהען, בעזונדערס בשעת די מחלוקת'ן צווישען דעם ראט און די צעהען, איז די קריסטאליכע מאסע זעהר אפט שוין געווען בערייט צו בעפאלען אויפ'ן יודישען קווארטאל. דער דאזיגער קווארטאל האט געהאט צוויי טויערן, וועלכע פלעגען פערשלאסען ווערען אין קאטוילישע הגאות פון אויסענוועניג און אין יודישע יום־טובים פון אינוועניג, און פאר יעדען טויער איז געווען א וואכט־הויז מיט שטאדט־סאלדאטען.

ווען דער רב איז מיט זיין ווייב אנגעקומען צום טויער פון יודישען קווארטאל האט מען דורך די אפענע פענסטער געקאנט זעהן, ווי די סאלדאטען ליגען אויף די נארעס פון דער וואכט־שטוב, און אין דרויסען פאר דער טהיר איז אין פולען זונענשיין געזעסען דער טראמ־פייטען־בלאזער און האט פאנטאזירט מיט זיין גרויסען טראמפייט. דאס איז געווען א שווערע, דיקע געשטאלט; זיין וואמס און די הויזען זענען געווען פון פייער־געלען טוך, ביי די ארעמס און די לענדען איז עס געווען שטארק אויפגעבלאזען, און אזוי ווי אהן א שיעור מענשען־צינגער וואלטען דערפון ארויסגעלעקט איז דאס פון אויבען ביז אונטען געווען בעזייעט מיט איינגענעהטע רויטע קישעלעך; די ברוסט און דער רוקען זענען געווען געפאנצערט מיט שווארצע טוך־קישעלעך, אויך וועלכע עס איז געהאנגען דער טראמפייט; אויפ'ן קאפ האט ער געהאט א פלאכע, קיילעכדיגע שווארצע קאפע; דאס געזיכט איז אויך געווען פלאך און קיילעכדיג, דערצו נאך געל ווי אראנגען און בעזעצט מיט רויטע געשווירעלעך און פערצויגען צו א גענעצדיגען שמייכעל. אט אזוי איז דער סאלדאט געזעסען און האט אויסגעטראמפייטערט די מעלאדיע פון א ליעד, וואס אמאל האבען עס געזונגען די פלאזשעלאנטען בשעת דער יודישער שחיטה, און מיט זיין גראבען ביער־טאן האט ער צוגעגארגעלט די ווערטער:

„אונזער ליעבע פרוי—ע,
געהט אמאל אין מארגען־טוי—ע,
קירי עלייזאן!"

— האנס, דאס איז א שלעכטע מעלאדיע,— האט אויסגערופען א שטימע פון הינטער דעם פערשלאסענעם טויער פון יודישען קוואר־טאל — האנס, עס איז אויך א שלעכט ליעד, עס פאסט נישט פאר קיין טראמפייט, פאסט גאר נישט און בפרט נאך בשעת'ן יריד און אין פאסחא־צייט, א שלעכט ליעד, א געפעהרליך ליעד, האנס,

האנסעלע, קליינער טראמפייטענ־האנסעלע, איך בין איינער אליין און אויב דו האסט מיך ליעב, אויב דו האסט ליעב דעם שטערען, דעם לאנגען שטערען, דעם לאנגען נאז־שטערען, טא הער אויף!

די דאזיגע ווערטער האט דער אונגעזעהענער רעדנער ארויס־געשעדט האלב האסטיג, פול מיט שרעק, האלב פאמעלעך דיפ־צענדיג, מיט א טאן, וואס אין איהם האט זיך דאס ציהענדיג־ווייכע און דאס הייזעריג־הארטע שנעל אומגעביטען, אזוי ווי עס טרעפט ביי שווינדזיכטיגע. דער טראמפייטענ־בלאזער איז געבליבען אומ־בעוועגליך, און נאך אלץ בלאזענדיג די פריהעריגע מעלאדיע האט ער ווייטער געזונגען:

„אין מיטען קומט א קליינער יונג,
און זיין בארד טהוט איהם א שפרונג,
הללויה!"

— האנס— האט ווידער געריפען די שטימע פון דעם דער־מאהנטען רעדנער — האנס, איך בין איינער אליין, און עס איז א געפעהרליך ליעד, און איך האב עס נישט ליעב צו הערען. און איך וויים פארוואס, און אויב דו האסט מיך ליעב, וועסטו בעסער זינגען עפעס אנדערש, און מארגען וועלען מיר טרינקען...

ביי'ם ווארט „טרינקען" האט האנס אויפגעהערט צו בלאזען און זינגען און האט געזאגט מיט א עהרליכען טאן:

— האפט די יודען דער טייוועל, נאר דו, ליעבער נאז־שטערן, ביזט מיין פריינד, איך וועל דיך בעשיצען, און אויב מיר וועלען נאך אפט טרינקען צוזאמען, וועל איך דיך אויך טויפען. איך וויל זיין דיין טויפ־פאטער; אז דו וועסט זיך טויפען, וועסטו גליקליך זיין, און אויב דו האסט א קאפ און וועסט זיך ביי מיר פלייסיג לערנען, קאנסטו נאך אויך ווערען א טראמפייטענ־בלאזער. יא, נאז־שטערן, דו קאנסט נאך דערגעהן זעהר וויים, איך וועל דיר אויסטראמ־פייטערן דעם גאנצען קאטעכיזמוס, בשעת מיר וועלען מארגען טרינ־קען צוזאמען— נאר איצט מאך נאר אויף דעם טויער, ווייל דא שטעהען צוויי פריינד און ווילען אריינגעהן.

— אויפעפענען דעם טויער? — האט אויסגעשריען נאז־שטערן, און קוים וואס ער איז געוועזען אימשטאנד ווייטער צו רעדען. — דאס געהט נאך נישט אזוי שנעל, ליעבער האנס, מען קאן נישט וויסען, מען קאן גארנישט וויסען, און איך בין איינער אליין. פייטעל רינדס־

קאָפּ האָט דעם שליסעל און איצט שטעהט ער שטיל אין עק און ברומט די שמונה־עשרה; נו, טאָר ער דאָך נישט מפסיק זיין. יעקעל דער נאַר איז אויך דאָ, נאָר ער איז איצט משתּין. איך בין איינער אַליין!

— האַפּט די יודען דער טייוועל! — האָט דער טראָמפּיטענ־האַנס אויסגערופען, און הויך לאַכענדיג איבער זיין אייגענעם וויץ האָט ער זיך אַריינגעקייקעלט אין דעם וואַכט־הויז און האָט זיך אויך געלעגט אויף די נאַרעס.

ווי דער רב איז איצט מיט זיין ווייב אַליין געבליבען שטעהען פאַר'ן גרויסען פערשלאָסענעם טויער, האָט זיך הינטערן טויער דער־הערט אַ שנאָרכענדע, אונטערן נאָז רעדענדע, אַביסעל שפּאָטיג־געצויגענע שטימע:

— שטערענדעל, פלודער נישט אַזוי לאַנג, נאָר נעהם אַרויס דעם שליסעל פון רינדסקאָפּס קעשענע, אָדער נעהם דיין נאָז און שליס דערמיט אויף דעם טויער. די מענשען שטעהען שוין לאַנג און וואַרטען.

— די מענשען? — האָט מיט אַנגסט אויסגערופען די שטימע פון דעם מענשען, וועלכען מען האָט גערופען נאָז־שטערן — איך האָב געמיינט, אַז ס'איז נאָר דאָ איינער, און איך בעט דיך, נאַר, ליעבער יעקעל נאַר, קוק נאָר אַרויס, ווער איז דאָס דאָרטען.

דאַן האָט זיך געעפענט אין טויער אַ קליינינקעס פענסטערל מיט שטאַרקע גראַטעס, און עס האָט זיך בעוויזען אַ געלע מיץ מיט צוויי הערנער און אונטער דער מיץ דאָס לעכערליכע פערקרימטע לציישע געזיכט פון יעקעל דעם נאַר. אין דעם זעלבען אויגענבליק האָט זיך די פענסטער־לאָך ווידער פערשלאָסען און עס האָט זיך דערהערט: „מאַך אויף, מאַך אויף, אין דרויסען שטעהט נאָר איין מאַנסביל מיט איין ווייב!"...

— איין מאַנסביל מיט איין ווייב! — האָט נאָז־שטערן אָבגע־קרעכצט — און אַז דער טויער וועט אויפגעמאַכט ווערען, אַזוי וועט דאָס ווייב אַראָבוואַרפען פון זיך דאָס קלייד און עס איז אויך אַ מאַנסביל, און דאַן זענען דאָס צוויי מאַנסבילען, און מיר זענען נאָר דריי.

— זיי נישט קיין האָז! — האָט יעקעל דער נאַר געענטפערט — און זיי האַרציג און ווייז אַרויס קוראַזש!

— קוראַזש! — האָט נאָז=שטערן אויסגערופען און האָט געלאַכט מיט אַ פערדראָסיגער ביטערקייט — האָז! האָז איז אַ שלעכטער פערגלייך. אַ האָז איז אַ אונרייניע חיה. קוראַזש! מען האָט מיך דאָ אַהער געשטעלט נישט צוליעב קוראַזש וועגען, נאָר צוליעב פאָרזיכטיגקייט. אויב עס וועלען אָנקומען צופיעל, זאָל איך שרייען. נאָר איך אַליין קאָן זיי דאָך נישט אָבהאַלטען. מיין אָרעם איז צו שוואַך איך טראָג אַ פאָנטאַגעל, און איך בין איינער אַליין. טהוט מען אַ שאָס אויף מיר, אַזוי בין איך טויט. דאַן זיצט זיך דער רייכער מענדעל רייס שבת ביים טיש און ווישט זיך פון מויל די ראָזינקעס=זופּ און גלעט זיך דעם בויך און זאָגט נאָך אפשר: דער לאַנגער נאָז=שטערנדעל איז דאָך געווען אַ וואוילער יונג, ווען ער וואָלט נישט געווען, אַזוי וואָלטען זיי אויפגעבראָכען דעם טויער, ער האָט זיך דאָך פאַר אונז געלאָזט שיעסען צום טויט, ער איז געווען אַ וואוילער יונג, אַ שאָד וואָס ער איז טויט—

די שטימע איז ביי דיעזע ווערטער געוואָרען ביסלעכווייז ווייך און וויינענדיג, נאָר פלוצלונג איז זי איבערגעגאַנגען אין אַ האַסטיגען, כמעט ערביטערטען טאָן:

— קוראַזש! און כדי דער רייכער מענדעל רייס זאָל זיך קאָנען פון מויל אָבווישען די ראָזינקעס=זופּ און זיך גלעטען דעם בויך און מיך אָנרופען אַ וואוילער יונג, זאָל איך מיך לאָזען דערשיעסען צום טויט? קוראַזש! מיט האַרץ! דער קליינער שטרוים איז געווען מיט האַרץ, און האָט נעכטען אויפ'ן רוימער זיך צוגעקוקט צו דער מלחמה, און האָט געמיינט, אַז מען קען אידם נישט, ווייל ער האָט געטראָגען אַ פיאָלעטען רעקעל פון סאַמעט, צו דריי גולדען אַ אייל, מיט פוקס=ווידעלעך, אינגאַנצען געשטריקט אין גאָלד און זעהר פרעכטיג — און זיי האָבען אידם דאָס פיאָלעטען רעקעל אַזוי לאַנג געקלאַפּט, ביז עס איז אַראָב פון דער פאַרב, דערפאַר אָבער איז אויך זיין רוקען געוואָרען פיאָלעט און ער זעהט שוין מעהר נישט אויס מיט מענשען גלייך. קוראַזש! דער קרומער לייזער האָט זיך געמאַכט האַרץ און האָט אונזער לומפּיגען סאָלטיס אָנגערופען לומפּ, און זיי האָבען אידם אויף די פּיס אויפגעהאָנגען צווישען צוויי הינד, און דער טראָמפּייטער=האַנס האָט געטראָמפּייטערט. קוראַזש! זיי נישט קיין האָז! צווישען אַ סך הינד איז דער האָז פערלאָרען, איך בין איינער אַליין, און האָב אין אמת'ען מורא!

— שווער זיך! — האָט יעקעל דער נאַר אויסגערופען.

— איך האָב אין אמת'ען מורא! — האָט נאָז־שטערן וויעדער־האָלט זיפצענדיג — איך וויים, די מורא ליעגט מיר שוין אין בלוט, און איך האָב עס בירושה פון מיין מאַמע עליה השלום—

— יאָ, יאָ!— האָט איהם איבערגעהאַקט יעקעל דער נאַר— און די מאַמע האָט עס בירושה פון איהר טאַטען, און דער טאַטע האָט עס וויעדער גע'ירשה'נט פון זיין טאַטען, און אַזוי האָבען עס דיינע זיידעם גע'ירשה'נט איינער פון אַנדערען, ביז מען קומט צו דיין שטאַם־פאָטער, וועלכער איז אין דער צייט פון שאול המלך געגאַנגען מלחמה האַלטען מיט די פלשתים, און ער איז געוועזען דער ערשטער, וועלכער האָט געמאַכט פליטה. — אָבער זעה נאָר, רינדם־קעפעלע האָט שוין געענדיגט, אָט האָט ער זיך צוים פיערטען מאָל געבוקט, שוין שפרינגט ער ווי אַ פלוי ביי דריי מאָל „קדוש", און איצט נעהמט ער זיך שוין פּאָרזיכטיג צו דער קעשענע...

ווירקליך, די שליסעל האָבען געראַשט, קלינגענדיג האָט זיך געעפענט אַ פליגעל פון טויער, און דער רב און זיין ווייב זענען אַריינגעקומען אין דער יודישער גאַס, וואָס איז געוועזען גאַנץ ליידיג פון מענשען. נאָר דער אויפשליסער, אַ קליינער מענש מיט אַ גוט־מיטיג זויער געזיכט, האָט טרוימעריש צוגעשאָקעלט מיט'ן קאָפּ אַזוי ווי איינער, וועלכער וויל זיך נישט לאָזען שטערען אין די גע־דאַנקען, און נאָכדעם ווי ער האָט דעם טויער וויעדער גוט פערשלאָסען האָט ער, נישט רעדענדיג קיין וואָרט, זיך אַוועקגערוקט אין אַ ווינ־קעל הינטער'ן טויער, נאָך אַלץ זאָגענדיג די תפילות. ווייניגער שווייגענדיג איז געוועזען יעקעל דער נאַר, אַ גרויסער יונג מיט עטוואָס קרומע פיס, מיט אַ לאַכענדיגען פול־רויטען געזיכט און מיט אַ אונמענשליכער גרויסער פליישיגער האַנד, וועלכע ער האָט פון די ברייטע אַרבעל פון זיין פערשידענפאַרביגער יאַקע אַרויסגעשטרעקט צוים שלום־עליכם. הינטער איהם האָט זיך געוויזען, אָדער בעסער: זיך בעהאַלטען אַ לאַנגע, מאָגערע געשטאַלט, וואָס זיין שמאָלער האַלז איז געוועזען ווייס בעפעדערט מיט אַ שענע באַטיסטינע קרויזע, און זיין דין, בלאַס געזיכט איז געוועזען מערקווירדיג בעציערט מיט אַ כמעט אונגלויבליכער לאַנגער נאָז, וועלכע האָט זיך נייגעריג און מיט מורא בעוועגט אַהין און אַהער.

— שלום עליכם! גוט יום טוב!— האָט זיך אָבגערופען יעקעל

דער נאַר — וואונדערט זיך נישט, וואָס די גאַס איז איצט אַזוי לעדיג און שטיל. אַלע אונזערע מענשען זענען איצט אין שוהל, און איהר קומט פונקט צו דער ריכטיגער צייט, כּדי צו הערען ווי מען לייענט די מעשה פון עקידת יצחק. איך קען עס, דאָס איז אַ אינטערעסאַנטע מעשה, און ווען איך וואָלט עס שוין נישט געהאַט געהערט דרייסיג מאָל, וואָלט איך עס זעהר גערן דאָס יאָהר נאָך אַ מאָל געהערט. און דאָס איז אויך אַ וויכטיגע מעשה, ווייל ווען אברהם וואָלט טאַקי געשאָכטען יצחק'ן און נישט דעם באַראַן, וואָלטען איצט געווען אויף דער וועלט מעהר באַראַנעס און ווייניגער יודען — און מיט אַ משוגענער לוסטיגער גרימאַסע האָט יעקעל אָנגעהויבען זינגען דאָס ליעד פון דער הגדה:

„חד גדיא, חד גדיא, איין ציקעלע, איין ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען דאָס קעצעלע, און האָט אויפגעגעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ הינדטעלע, און האָט אַ ביס געטהון דאָס צעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ שטעקעלע, און האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, וואָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ פייערל, און האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, וואָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, וואָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ וואַסערל, און האָט פערלאָשען דאָס פייערל, וואָס האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, וואָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, וואָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ עקסעלע, און האָט אויסגעטרונקען דאָס וואַ-

סערל, וואָס האָט פערלאָשען דאָס פײַערל, וואָס האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, וואָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, וואָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צוויי גילדען; איין ציקעלע: איין ציקעלע!

„איז געקומען אַ שוחט׳ל, און האָט געשאָכטען דאָס עקסעלע, וואָס האָט אויסגעטרונקען דאָס וואַסערל, וואָס האָט פערלאָשען דאָס פײַערל, וואָס האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, וואָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, וואָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!

„איז געקומען דער מלאַך־המות׳ל, און האָט געשאָכטען דאָס שוחט׳ל, וואָס האָט געשאָכטען דאָס עקסעלע, וואָס האָט אויסגעטרונקען דאָס וואַסערל, וואָס האָט פערלאָשען דאָס פײַערל, וואָס האָט פערברענט דאָס שטעקעלע, וואָס האָט געשלאָגען דאָס הינדטעלע, וואָס האָט געביסען דאָס קעצעלע, וואָס האָט אויפגעפרעסען דאָס ציקעלע, וואָס דער פאָטער האָט געקויפט פאַר צוויי גילדען; איין ציקעלע! איין ציקעלע!"

— יאָ, שענע פרוי, — האָט דער זינגער צוגעגעבען — עס וועט אַמאָל קומען דער טאָג, ווען דער מלאַך־המות וועט שעכטען דעם שוחט, און אונזער גאַנצעס בלוט וועט אויפגעמאָהנט ווערען פון אֱדום; ווײַל גאָט איז אַ אֵל קנא ונוקם — — —

נאָר פלוצלונג, פערטרײַבענדיג דעם ערנסט, וועלכער האָט איהם נישט ווילענדיג בעהערשט, האָט זיך יעקעל דער נאַר וויעדער אַרײַנגעלאָזט אין זײַנע ליצנות און האָט ווײַטער גערעדט מיט אַ פרעהליכער שטימע פון אַ לץ:

— האָט נישט מורא, שענע פרוי, דער נאָז־שטערן וועט אײַך קיין שלעכטס נישט טהון. נאָר פאַר דער אַלטער שנאָפער־עלע איז ער געפעהרליך. זי האָט זיך פערליעבט אין זײַן נאָז, נאָר די נאָז האָט עס כשר פערדיענט. זי איז שען ווי דער טורם, וואָס קוקט אַרויס אויף דמשק, און איז ערהאַבען ווי די צעדערבוימער פון וואַלד לבנון. אויסענווענדיג גלאַנצט זי ווי גין־גאָלד און סירופ, און אינווענדיג איז לויטער מוזיק און ליעבשאַפט. אום זומער בליהט זי, ווינטער איז זי אַביסעל צוגעפרוירען, און ווינ=

טער און זומער ווערט זי געלאַשטשעט פון שנאַפּער־עלע׳ס ווייסע הענד. יאָ, שנאַפּער־עלע איז פערליבט אין איהם, פשוט אונ־זיניג. זי היט איהם, זי פּאַשעט איהם, און ווי ער וועט נאָר ווע־רען גענוג פעט, וועט זי מיט איהם התונה האָבען, און פאַר אידרע יאָהרען איז זי נאָך יונג גענוג, און ווער עס וועט אמאָל אין דריי הונדערט יאָהר אַרום קומען צופאָהרען אין פראַנקפורט, וועט נישט קאָנען זעהן דעם הימעל, אַזוי פיעל נאַז־שטערענס וועלען דאָ זיין.

— איהר זענט יעקעל דער נאַר, — האָט דער רב אויסגערופען לאַכענדיג, — איך דערקען דאָס פון אייערע ווערטער. איך האָב אָפט געהערט פון אייך רעדענדיג.

— יאָ, יאָ, — האָט יענער געענטפערט מיט לעכערליכער ענוות, — יאָ, יאָ, דאָס קומט אַרויס פון דעם, וואָס מען איז בע־רימט. אָפט איז מען וויט און ברייט בעקאַנט פאַר אַ גרעסערן נאַר, ווי מען ווייס אַליין. דאָך מיר קאָסט עס זעהר פיעל מיה צו זיין אַ נאַר, און איך שפּרינג און שאָקעל מיך, כדי די גלעק־לעך זאָלען קלינגען. אַנדערע קומט עס אָן לייכטער... נאָר זאָגט מיר, רבי, פאַרוואָס פאָהרט איהר אום יום־טוב?

— מיין פערענטפערונג — האָט דער רב געזאָגט — שטעהט אין תלמוד, און דאָס הייסט: „סכנה דוחה שבת" (די געפאַהר פער־טרייבט דעם שבת).

— סכנה! — האָט פּלוצלונג אויסגעשריען דער לאַנגער נאַז־שטערן און איז דערשראָקען געוואָרען, ווי ער וואָלט געשטאַנען אין אַ געפאַהר פון טויט, — סכנה! סכנה! טראָמפּייטען־האַנס, טראָמ־פּייטער, טראָמפּייטער, סכנה! סכנה! טראָמפּייטען־האַנס...

נאָר פון דרויסען האָט דער טראָמפּייטען־האַנס אויסגערופען מיט זיין דיקער ביער־שטימע: — טויזענד דונער־וועטער! האָפּט דער טייוועל די יודען! שוין דאָס דריטע מאָל, ווי דו האָסט מיך היינט פון שלאָף אויפגעוועקט, נאַז־שטערן! מאַך מיך נישט בייז! אז איך ווער בייז, בין איך דער טייוועל אַליין, און דאַן, אַזוי ווי איך בין אַ קריסט, דאַן שיעס איך מיט׳ן ביקס דורך דער גראַטעס־לאָך פון טויער, און דאַן זאָל יעדער היטען זיין נאַז!

— שיעס נישט! שיעס נישט! איך בין איינער אַליין! — האָט מיט אַנגסט געקלאָגט נאַז־שטערן און האָט זיין געזיכט פעסט צוגעדריקט צו׳ם טויער, און אין אַזאַ צושטאַנד איז ער געבליבען

ציטערנדיג און בעטענדיג שטילערהייד.

— זאָגט, זאָגט, וואָס איז געשעהן? — האָט איצט אויסגערופען אויך יעקעל דער נאַר מיט זיין גאַנצער האַסטיגער נייגיעריגקייט, וועלכע איז שוין דעמאָלט געוועזן די אייגענשאַפט פון די פראַנקפורטער יודען.

נאָר דער רב האָט זיך פון איהם אַרויסגעריסען פריי און איז מיט זיין ווייב געגאַנגען אַרויף צו דער יודישער גאַס.

— זעה, שענע שרה, — האָט ער געזאָגט זיפצענדיג, — ווי שלעכט דאָס פאָלק ישראל איז בעשיצט! פאַלשע פריינד היטען זיינע טויערן פון אויסענוועניג, און פון אינוועניג זענען זיינע היטער נאַרישקייט און מורא!

פאַמעלעך האָבען זיי ביידע געוואַנדערט דורך דער לאַנגער, לעדיגער גאַס, וואָס נאָר דאָ און דאָרט האָט אַ בליהענדער מעדעלשער קאָפּ אַרויסגעקוקט פון אַ פענסטער, וועהרענד די זון האָט זיך אין די בלאַנקע שויבען יום-טוב'דיג פרעהליך אָבגעשפּיגעלט. דעמאָלט זענען די הייזער פון דעם יודישען קוואַרטאַל נאָך געוועזען ניי און שען, אויך נידריגער ווי איצט, וואָרום ערשט שפּעטער, ווען די יודען האָבען זיך שטאַרק פערמעהרט און האָבען דאָך נישט געקאָנט זייער קוואַרטאַל ברייטער מאַכען, האָבען זיי געמוזט כסדר בויען איין שטאָק איבער'ן צווייטען, זיך צוזאַמענגערוקט ווי העריג אין אַ פאַס, און דאַדורך זענען זיי געוואָרען קאַלעקעס אי פיזיש אי גייסטיג. יענער טייל פון דעם יודישען קוואַרטאַל, וועלכער איז נאָך געבליבען שטעהן נאָך דער גרויסער שרפה און וועלכען מען רופט „די אַלטע גאַס“, יענע הויכע, שוואַרצע הייזער, וואו אַ פערקרימטעס, פייכטעס פאָלק שאַכער-מאַכערט, איז אַ שוידערהאַפטער דענקמאָל פון מיטעלאַלטער. די עלטערע שוהל עקזיסטירט שוין נישט מעהר; זי איז נישט געוועזן אַזוי גראָס ווי די איצטיגע, וועלכע איז שפּעטער געבויט געוואָרען, נאָכדעם ווי די יודען, וואָס זענען פערטריבען געוואָרען פון נירנבערג, זענען אַנגענומען געוואָרען אין דער געמיינדע. יענע שוהל איז געלעגען מעהר צו צפון-זייט. דער רב האָט זיך נישט געדאַרפט נאָכפרעגען, ווי צו געהן צו איהר. שוין פון דערווייטען האָט ער דערהערט די פיעלע צעמישטע און הויכע שטימען. אין הויף פון דער שוהל האָט ער זיך געשיידט פון זיין ווייב. נאָכדעם ווי ער האָט

געוואַשען די הענד בײַם ברונען, וואָס שטעהט דאָרט, איז ער אַרײַנגעגאַנגען אין יענעם אונטערשטען טייל פון דער שוהל, וואו די מאַנסלײַט דאַווענען; די שענע שרה ווידער איז אַרויף אויף טרעפּ און איז אַרויפגעקומען אין דער הויך אין דער ווײַבער־שוהל.

די דאָזיגע אויבערשטע אָבטיילונג איז געווען אַזאַ מין גאַלעריע מיט דרײַ שורות הילצערנע, ברוין־רויט געפאַרבטע לאַחקעס, וואָס זייערע פאָרענצען זענען אין דער הויך געווען פערזאָרגט מיט אַ הילצערנער ברעט, וועלכעס איז געווען זעהר בעקוועם אָנגעקלאַפּט, כדי מען זאָל דערויף קאָנען אַרויפלעגען דעם סידור. די פרויען זענען דאָ געזעסען איינע נעבען דער אַנדערער און האָבען געפּלוידערט, אָדער זיי זענען גלײַך געשטאַנען און האָבען פרום געדאַווענט; טיילמאָל פלעגען זיי אויך צוגעהן נײַגיעריג צו די גרויסע גראַטעס, וועלכע האָבען זיך געצויגען איבער דער לענג פון מזרח־זײַט, און וואָס זענען געווען פערהאַנגען מיט דינע, גרינע פאָרהאַנגען, דורך וועלכע זיי האָבען געקאָנט אַראָבקוקען אין דער אונטערשטער אָבטיילונג פון דער שוהל. דאָרט, הינטער הויכע שטענדערס זענען די מאַנסלײַט געשטאַנען אין זייערע שוואַרצע מאַנטלען, די שפּיצען פון זייערע בערד האָבען אַראָבגעהאַנגען אויף די ווײַסע האַלז־קראַגענס און די פלאַך־בעדעקטע קעפּ זענען געווען מעהר אָדער ווייניגער אײַנגעהילט אין אַ טלית; בײַ אַנדערע טליתים זענען אויך געווען עטרות. די ווענד פון דער שוהל זענען געווען אַלע גלײַך געווײַסט, און מען האָט דאָרט נישט געזעהן קיין אַנדערע בעפּוצונג, אויסער די פערגאָלדעטע אײַזערנע גראַטעס אַרום דער פיער־קאַנטיגער בימה, אויף וועלכער מען האָט געלייענט די סדרה אין דער ספר־תורה, און דעם אָרון־קודש — אַ טײַער־אויסגעאַרבײַטער קאַסטען, וועלכער האָט אויסגעזעהן, ווי ער וואָלט געשטאַנען אויף מאַרמאָרנע זײַלען מיט רײַכע קאַפּיטעלן, וואָס זייערע בלומען אָדער געוויקסען האָבען זעהר שען אַרויסגעשטעקט, און איז געווען בעדעקט מיט אַ פּרוכת פון קאָרן־בלויען סאַמעט, אויף וועלכען עס איז געווען אויסגעשטיקט אַ הייליגע אויפשריפט מיט גאָלד־פעדעם, פּערל און פערשידענפאַרביגע שטיינער. נעבען דעם איז געהאַנגען דער נר־תמיד און ס'איז געשטאַנען דער עמוד, וואָס אויף זײַן ברעט האָבען זיך געפונען אַלערליי הייליגע זאַכען, צווישען זיי אויך די מנורה מיט די זיבען רעהרען, און פאַר דער

מנורה איז געשטאַנען מיט'ן פנים צום עמוד דער חזן, וואָס זיין געזאַנג איז געווען אינסטרומענטען־אַרטיג בעגלייט פון די שטימען פון זיינע צוויי משוררים, א באַס מיט א דיסקאַנט. וואָרום אין דער יודישער שוהל איז פערבאָטען יעדע ווירקליכע אינסטרומענטאַלע מוזיק, ווייל דער לויב צו גאָט גערהט בעסער אַרויס פון א וואַרעמער מענשען־ברוסט, ווי פון א קאַלטען אָרגעל־פייפען. אָמת קינדיש האָט זיך די שענע שרה געפרעהט, ווען דער חזן, א אויסגעצייכענטער טענאָר, האָט איצט אויפגעהויבען זיין שטימע, און די אוראַלטע ערנסטע מעלאָדיען, וועלכע זענען איהר געווען גוט בעקאַנט, האָבען אויפגעבליהט אין א גאָר יונגער ליעבליכקייט, וועלכע זי האָט קיינמאָל נישט געהערט, און דער באַס האָט אין געגענטייל אַריינגעברומט די טיעפע, דונקעלע טענער, און אין די צווישען־פויזען האָט דער דיסקאַנט פיין און זיס געטרילערט. אַזאַ געזאַנג האָט די שענע שרה אין דער שוהל אין באַכאַראַך נאָך קיינמאָל נישט געהערט, ווייל דאָרט איז דער פאָרשטעהער פון דער געמיינדע, דוד לעווי, געווען דער חזן, און ווען דער דאָזיגער שוין בעיאָהרטער, ציטערנדיגער מענש האָט מיט זיין צעבראָקעלטער, שוואַכער שטימע געוואָלט אָנהויבען טרילערן ווי א יונג מעדעל, און ער האָט אין אַזאַ געוואַלדיגער אָנשטרענגונג אָנגעהויבען פיעבערהאַפט צו שאָקלען מיט זיין שלאַף־אַראָבהענגענדען אָרעם, דאַן האָט אַזאַ מין זאַך גיכער אָנגערייצט צום לאַכען איידער צו גאָט־בעטען.

א פרומער בעגעהר, געמישט מיט ווייבערשער נייגיעריגקייט, האָט די שענע שרה צוגעצויגען צו די גראַטעס, וואו זי האָט געקאָנט אַראָבקוקען אין דער אונטערשטער אָבטיילונג, די מענער־שוהל. זי האָט נאָך קיינמאָל נישט געזעהן אַזוי פיעל מענשען פאַר אַמאָל, ווי זי האָט דאָ אונטען דערזעהן, און עס איז איהר אין האַרצען נאָך בעסער געוואָרען צווישען אַזוי פיעל מענשען, וועלכע זענען אַלע איהרע נאָהנטע קרובים, ווייל זיי אַלע שטאַמען אַרויס פון דעם זעלבען פאָלק, זיי אַלע דענקען גלייך און ליידען גלייך. נאָר נאָך מעהר איז בעוועגט געוואָרען דער פרוי'ס זעעלע, בשעת דריי אַלטע מענער זענען מיט יראַת־הכבוד צוגעגאַנגען צום אָרון־קודש, אָבגערוקט אָן א זייט דעם גלענצענדען פאָרהאַנג, אויפגעעפענט דעם אָרון און פאָרזיכטיג אַרויסגענומען

יענעם ספר, וואס גאט האט מיט זיין הייליג-אייגענער האנד אליין געשריבען און וואס פארן אבהיטען, וואס עס שטעהט אין איהם, האבען די יודען אזוי פיעל איבערגעטראגען, אזוי פיעל עלענד און שנאה, שאנד און טויט, א טויזענד-יעהריגען פיין. די דאזיגע גרויסע ספר-תורה איז ווי א פירשטליך קינד געווען איינגעהילט אין א פערשידענפארביג-געשטריקטעם מענטעלע פון רויטע סאמעט; אין דער הויך אויף די עץ-החיים'ס האבען געשטעקט צוויי זילבערנע שטיבעלעך, אויף וועלכע עס האבען זיך בעוועגט אלערליי גראנאטען און גלעקעלעך און האבען געקלונגען, און פארענט יענען אויף זילבערנע קייטעלעך געהאנגען גאלדענע שילדען מיט פערשידענפארביגע עדעלשטיינער. דער חזן האט די ספר-תורה גענומען, און אזוי ווי דאס וואלט ווירקליך געווען א קינד, א קינד, וואס פון וועגעטוועגען האט מען פיעל שמערצען איבערגעליטען און וועלכעס מען ליעבט נאך מעהר טאקי דערפאר, האט ער עס געוויעגט אין זיינע ארעמס, אונטערגעטאנצט דערמיט אהין און אהער, צוגעדריקט עס צו זיין ברוסט, און ווערענדיג וועדער אויפגערעגט פון אזא בעריהרונג, האט ער אויפגעהויבען זיין שטימע צו זינגען א פריידיג-פרומעס דאנק-ליעד, און דער שענער שרה האט זיך געדוכט, אזוי ווי די זיילען פון ארון-קודש וואלטען אנגעהויבען בליהען, און די וואונדערבארע בלומען און בלעטער פון די קאפיטעלען זענען אליין העכער אויסגעוואקסען, און די טענער פון דיסקאנט זענען פערוואנדעלט געווארען אין לויטער נאכטיגאלען, און דער בויפיט פון שוהל האט זיך געשפאלטען דורך די גענואלדיגע טענער פון באס, און גאט'ס שמחה האט אראבגעשטראמט פון בלויען הימעל. דאס איז געווען א שען קאפיטעל פון תהלים. די געמיינדע האט אין האר ווידערהאלט די לעצטע פסוקים און דער חזן מיט דער ספר-תורה איז פאמעליך געגאנגען צו דער בימה אין מיטען שוהל, וועהרענד מענשען און קינדער האבען זיך צו איהם געשטויסען, כדי צו קושען דאס מענטעלע פון דער ספר-תורה אדער עס האטש צו בעריהרען. אויף דער בימה האט מען פון דער ספר-תורה אראבגעצויגען דאס סאמעטענע מענטעלע, און אויך דאס גירטעלע, וואס איז בעשריבען מיט פערשידענפארביגע אותיות און מיט וואס די ספר-תורה איז געווען ארומגעוויקעלט, און פון דער אפענער ספר-תורה האט דער חזן געלייענט מיט יע-

נעם זינגענדען טאָן, וועלכער ווערט אום פסח גאָר בעזונדערס מאָדולירט, די מעשה פון עקדת־יצחק.

די שענע שרה איז עניוות'דיג אַוועק פון די גראַטעס, און אַ ברייטע, אויסגעפּוצטע פרוי פון מיטעלע יאָהרען האָט איהר מיט אַ שאָקעל מיט'ן קאָפּ ערלויבט מיט איהר אַריינצוקוקען אין סידור. די דאָזיגע פרוי איז, ווי עס ווייזט אויס, אפילו נישט געוועזען קיין גרויסע למדנ'טע; ווייל בשעת זי האָט די תפילות פאַר זיך געלייענט, ווי אַלע ווייבער, וועלכע דאַרפען נישט הויך מיטזינגען, האָט די שענע שרה בעמערקט, אַז זי האָט פיעל ווערטער אַרויסגערעדט קאַפּויר און נישט איין שורה האָט זי אינגאַנצען איבערגעהיפּט. נאָר אין אַ ווייַלע אַרום האָבען זיך שמאַכטענד פאַמעלעך אויפגעהויבען די וואַסער־קלאָרע אויגען פון דער גוטער פרוי, אַ פלאַכער שמייכעל האָט זיך אויסגעלעגט איבער איהר פּאָרצעלאַנהאַפט־רויטע און ווייסע געזיכט, און מיט אַ טאָן, וועלכער האָט געוואָלט זיך אַרויסווייזען ווי מעגליך פאָרנעהמער, האָט זי געזאָגט צו דער שענער שרה'ן:

— ער זינגט זעהר גוט. נאָר איך האָב אין האָלאַנד געהערט נאָך פיעל בעסער זינגען. איהר זענט אַ פרעמדע און איהר ווייסט אפשר נישט, אַז דאָס איז דער חזן פון וואָרמס, און אַז מען וויל איהם דאָ צונעהמען, אויב ער וועט זיין צופריעדען מיט אַ יעהרליכען געהאַלט פון פיערהונדערט גולדען. ער איז אַ ליעבער מענש, און זיינע הענד זענען ווי אַלאַבאַסטער. איך האַלט זעהר שטאַרק פון אַ שענער האַנד. אַ שענע האַנד בעציערט דעם גאַנצען מענשען!

דערביי האָט די גוטע פרוי אַרויסגעלעגט איהר האַנד, וועלכע איז נאָך ווירקליך געוועזען שען, אויף דעם פּאָרענץ פון דער לאָווקע, און אָנווייזענדיג מיט אַ גראַציעזער אָנבייגונג פון קאָפּ, אַז זי האָט נישט ליעב, מען זאָל איהר אין רעדען איבעררהאַקען, האָט זי צוגעגעבען:

— דאָס משורר'ל איז נאָך אַ קינד און זעהט אויס זעהר אָבגעצעהרט. דער באַס איז זעהר מיאוס, און אונזער שטערן האָט אויף איהם זעהר וויציג געזאָגט: דער באַס איז נאָך אַ גרעסערער נאַר, ווי מען דאַרף פון אַ באַס פערלאַנגען! אַלע דריי עסען ביי מיר אין גאָרקיך, און איהר ווייסט אפשר נישט, אַז איך בין עלע שנאַפּער?

די שענע שרה האט געדאנקט פאר דער דאזיגער מיטטיילונג, דערפאר וויעדער האט די שנאפער־עלע איהר אויספיהרליך דערצעהלט, ווי זי איז אמאל געווען אין אמסטערדאם, דארט האט מען זי צוליעב איהר שענהייט זעהר שטארק פערפאלגט. און ווי זי איז דריי טעג פאר סוכות געקומען קיין פראנקפורט און התנה געהאט מיט שנאפער'ן, ווי שנאפער איז ענדליך געשטארבען, ווי ער האט אויפ'ן טויטען בעט גערעדט די ריהרענדסטע זאכען, און ווי שווער עס איז צו האלטען שען די הענד בשעת מען האט צו טהון מיט א גארקיך. טיילמאל האט זי געווארפען א בליק פול מיט פערראכטונג אן א זייט, ווי עס ווייזט אויס, צו איינינע שפאטישע יונגע ווייבער, וועלכע האבען בעקוקט איהרע קליידער. די דאזיגע קליידער זענען געווען גענוג מערקווירדיג: א גאנץ ברייטער ראק פון ווייסען אטלאס, אויף וועלכען עס זענען געווען אויסגעשטריקט אלערליי היות פון נח'ס תיבה, א וואמס פון גאלדשטאף ווי א קיראס, די ארבעל פון רויטען סאמעט מיט געלע פאסען, אויפ'ן קאפ א אונמענשליך־הויכע מיץ, ארום האלז א מעכטיגער קראגען פון ווייסע שטייפע לייוואנד, און אויך א זילבערנע קייט, וואס איז אראבגעהאנגען ביז איבער'ן בוזעם, אויף וועלכער עס זענען געהאנגען אלערליי מטבעות, קמיעות און זעלטענע זאכען, צווישען זיי אויך א גרויס בילד פון דער שטאדט אמסטערדאם. נאר די קליידער פון די איבעריגע זענען אויך געווען נישט וועניגער מערקווירדיג, זיי זענען בעשטאנען פון איינינע קליידונגען פון אלטע מאדעס פון פערשיעדענע צייטען, און איינינע פון זיי זענען געווען בעדעקט מיט גאלד און דימענטען, אזוי אז עס האט אויסגעזעהן ווי אלעבעדיגע יוועליר־קראם. אמת, די פראנקפורטער יודען האבען דעמאלט לויט'ן געזעץ געמוזט טראגען א בעשטימטע קליידונג, און כדי מען זאל זיי קאנען אונטערשיידען פון קריסטען האבען די מאנסלייט געמוזט טראגען אויף זייערע מאנטלען געלע לאטעס און די ווייבער האבען געמוזט אויף זייערע מיצען טראגען הויך־שטעהענדיגע שלייערס מיט בלויע פאסען. נאר אין יודישען קווארטאל האט מען אויף דעם דאזיגען געזעץ געלעגט גאנץ וועניג אכט, און בעזונדערס יום־טוב און אין שוהל האבען דארט די ווייבער זיך געסטארעט זיך אויסצופוצען ווי מעגליך מעהר מיט זייערע קליידער און זיין פערציערט מעהר ווי די אנדערע, אביסעל כדי מען זאל זיי מקנא זיין, און אביסעל

אויך כדי צו ווייזען, אז זייערע מאנען זענען רייך, אום דערמיט צו פערשטארקען זייער קרעדיט־פעהיגקייט.

בשעת אונטען אין שוהל האט מען געלייענט אין דער ספר־תורה, פלעגט דארט די פרומקייט אביסעל שוואכער ווערען. אייניגע האבען זיך דאן געמאכט בעקוועם און זיך אנידערגעזעצט, אמאל אויך געמאכט שטילערהייד א שמועס מיט א שכן וועגען וועלטליכע זאכען, און אנדערע זענען גאר ארויסגעגאנגען אויפ'ן הויף צו דאפען פרישע לופט. קליינע יונגלעך האבען זיך אונטער דער צייט ערלויבט צו בעזוכען זייערע מאמעס אין דער ווייבער־שוהל, און דא איז אויך די פרומקייט פיעל שוואכער געווארען; מען האט דא געפלוידערט, געריישט, געלאכט, און ווי עס קומט פאר איבעראל האבען די יונגערע פרויען געמאכט שפאס פון די עלטערע, און די עלטערע האבען זיך געקלאגט, אז די יוגענד איז אזוי לייכטזיניג און אז די צייט ווערט אלץ ערגער. נאר אזוי ווי אונטען אין שוהל אין פראנקפורט איז געווען א חזן, אזוי איז אויך אין דער ווייבערשער שוהל געווען א הויפט־רעדערקע. דאס איז געווען הינדעלע רייס, א פלאכע גרינליכע פרוי, וועלכע האט כסדר אנגעגעבען מעשים און האט שטענדיג געהאט אויף דער צונג א נייע סקאנדאליסטישע מעשה. געוועהנליך פלעגט זי איהר שפיציג צינגעל שטענדיג ציעלען אויף די שנאפער־עלע, זי האט געקאנט אויסגעצייכענט נאכמאכען די פארנעהמע מינעס, וואס די שנאפער־עלע האט זיך געצוואונגען צו מאכען, און אויך האט זי איהר געקאנט נאכמאכען ווי זי האט גערעדט אקעגען דאס יונגוואָרג.

— איהר ווייסט — האט הינדעלע רייס זיך איצט אבגערופען — די שנאפער־עלע האט נעכטען געזאגט: ווען איך וואלט נישט געווען שען און קלוג און געליעבט, וואלט איך בעסער נישט געוואלט זיין אויף דער וועלט!

דערביי האט זיך דערהערט א העכערער געלעכטער, און ווי די שנאפער־עלע, וואס איז נישט ווייט געשטאנען, האט בעמערקט, אז דאס לאכט מען פון איהר, האט זי אויפגעהויבען די אויגען פול מיט פעראכטונג, און אזוי ווי א שטאלצע פרעכטיגע שיף האט זי אבגעזעגעלט נאך א ווייטערען ארט. פייגעלע אקס, א רונדע, א ביסעל נישט געראטענע פרוי, האט בעמערקט מיט מיטלייד, אז די שנאפער־עלע האלט זיך אפילו גרויס און איז בעגרענעצט, נאר

זי איז אַ זעהר בראַווע פרוי, און זי טהוט זעהר פיעל גוטס פאַר בעדירפטיגע מענשען.

— בעזונדערס פאַר נאָז־שטערן — האָט הינדעלע רייס אונטערגעזאָגט. און אַלע, וועלכע עס איז געווען בעקאַנט די דאָזיגע ליעבע האָבען נאָך העכער געלאַכט.

— איהר ווייסט — האָט הינדעלע גיפטיג צוגעגעבען — נאָזשטערן שלאָפט שוין איצט אין שנאַפּער־עלעס הויז... נאָר זעהט נאָר, אָט דאָרט אונטען טראָגט זיסעלע פלאָרסהיים די האַלדקייט, וואָס דניאל פלעש האָט פערזעצט ביי איהר מאַן. דער פלעש פערדריעסט עס... אָט רעדט זי איצט מיט דער פלאָרסהיים... ווי זיי דריקען זיך אַזוי פריינדליך די הענד! און זיי האָבען זיך דאָך פיינד אַזוי ווי מדין און מואָב. ווי זיי שמייכלען זיך איינע צו דער צווייטער אַזוי ליעבליך! פרעסט זיך נאָר ניט אויף פון גרויס צערטליכקייט! איך וויל זיך נאָר אַיינהערען דעם שמועס.

און אַזוי ווי אַ לויערענדע חיה האָט זיך הינדעלע רייס פערגנבה'ט און האָט געהערט ווי די ביידע פרויען בעקלאָגען זיך מיטליידיג איינע פאַר דער צווייטער, ווי שווער זיי האָבען זיך פאָריגע וואָך אָנגעאַרבייט, כדי אויפצורוימען זייערע הייזער און אויסצושייערן זייערע קיך־געפעס, וואָס מען מוז מאַכען פאַר פסח, כדי עס זאָל ניט בלייבען דערצו צוגעקלעבט אפילו קיין פיצעלע חמץ. אויך האָבען די ביידע פרויען גערעדט פון דער גרויסער אַרבייט ביים באַקען די מצות. די פלעש האָט זיך געהאַט צו בעקלאָגען נאָך אויף עפּעס בעזונדערס; אין דער בעקערייַ פון דער געמיינדע איז זי אויסגעשטאַנען פיעל צרות, ווייל לויט'ן גורל, וואָס איז איהר אויסגעפאַלען, האָט זי געקאָנט צוקומען צו'ם באַקען די מצות ערשט אין די לעצטע טעג, ערשט אַ טאָג פאַר פסח און זעהר שפּעט נאָך מיטאָג; יענעם טאָג האָט די אַלטע חנה געקנעטען זעהר שלעכט, די מעדלעך האָבען מיט זייערע וועלגער־העלצער געוועלגערט דאָס טייג צו דין, אַ העלפט פון די מצות איז פערברענט געוואָרען אין אויווען, און אויסערדעם האָט עס אַזוי שטאַרק גערעגענט, אַז עס האָט כסדר אַדורכגערונען דורך דעם ברעטערנעם דאַך פון דער בעקערייַ, און זיי האָבען זיך דאָרט געמוטשעט, נאַס און מיעד, אָנאַרבייטען ביז שפּעט ביינאַכט.

— און דערין, ליעבע פלאָרסהיים, — האָט די פלעש צוגעגעבען

מיט אַ שוינענדער פריינדליכקייט, וועלכע איז אַלענפאַלס נישט געווען קיין ריכטיגע — דערין זענט איהר אויך אַביסעלע שולדיג, ווייל איהר האָט מיר נישט געשיקט אייערע מענשען צו העלפען מיר ביים באַקען.

— אַה, זייט מיר מוחל — האָט די אַנדערע געענטפערט — מיינע מענשען זענען געווען אַזוי פיעל בעשעפטיגט, די סחורות פון יריד האָט מען געמוזט איינפּאַקען, מיר האָבען איצט אַזוי פיעל צו טהון, מיין מאַן...

— איך ווייס, — איז די פלעש איהר אַריינגעפאַלען אין די רעד מיט אַ שניידענדיגען האַסטיגען טאָן, — איך ווייס, אַז איהר האָט פיעל צו טהון, פיעל משכנות און גוטע געשעפטען, און האַלז-קייטען...

שוין האָט אַ גיפטיג וואָרט געוואָלט זיך אַרויסהאַפּען פון איהר מויל, און די פלאַרסהיים איז שוין געווען רויט ווי אַ קרעבס, נאָר פלוצלונג האָט הינדעלע רייס הויך אויסגעשריען:

— אום גאָטעס ווילען, די פרעמדע פרוי ליעגט און שטאַרבט... וואַסער! וואַסער!

די שענע שרה איז געלעגען אין חלשות, בלאַס ווי דער טויט, און אַרום איהר האָבען זיך געשטויסען אַ מענגע ווייבער, פערהאַוועט און יאָמערענדיג. איינע האָט איהר געהאַלטען דעם קאָפּ, אַ צווייטע האָט איהר געהאַלטען דעם אָרעם; איניגע אַלטע פרויען האָבען זי בעשפּריצט מיט די וואַסער-גלעזלעך, וועלכע זענען געשטאַנען הינטער זייערע לאַווקעס, כּדי צו וואַשען די הענד, אויב זיי וועלען זיך צופעליג צורירהרען צו זייער אייגענעם לייב; אַנדערע האָבען אונטער דער נאָז פון דער געחלש'טער געהאַלטען אַ אַלטען ציטרין, וועלכער איז נאָך געבליעבען פון דעם לעצטען תענית, ווען מען האָט פון איהם געשמעקט כּדי צו פערשטאַרקען די נערווען. פערמאַטערט און זעהר טיעף זיפצענדיג האָט ענדליך די שענע שרה אויפגעעפענט די אויגען, און מיט שטומע בליקען האָט זי געדאַנקט פאַר די גיטיגע הילף. דערווייל האָט זיך שוין אונטען איצט אָנגעהויבען די מוסף-שמונה עשרה, וועלכע קיינער טאָר נישט פערשפּעטיגען, און די בעשעפטיגטע ווייבער האָבען צוריקגעאיילט צו זייערע ערטער, און האָבען אָבגעריכט דאָס געבעט, שטעהענדיג מיט'ן פנים צו מזרח-זייט, וואו עס געפינט זיך ירושלים. פייגעלע אָקס, שנאַפּער-עלע און הינדעלע רייס זענען צו'ם לענגסטען גע-

בליבען געבען דער שענער שרה'ן; די צוויי ערשטע האָבען זיך אונטער דער צייט אַלץ מיט איהר בעשעפטיגט איהר לייכטער צו מאַכען, די דריטע ווידער האָט זיך ביי איהר נאָך אַמאָל נאָכגעפרעגט, פאַרוואָס זי האָט פלוצלונג גע'חלש'ט.

נאָר די שענע שרה איז געפאַלען אין חלשות צוליעב אַ גאָר בעזונדערע סבה. עס איז אַ מנהג אין שוהל, אַז יעדער, װער עס איז ניצול געוואָרען פון אַ גרויסער סכנה, דאַרף נאָך קריאת־התורה אַרויפגעהן און בענשען גומל, ד. ה. דאַנקען גאָט פאַר זיין השגחה. ווען רבי אברהם איז אונטען אין שוהל אַרויפגעגאַנגען אויף דער בימה צו בענשען גומל און די שענע שרה האָט דערקענט איהר מאַנס שטימע, האָט זי בעמערקט, ווי זיין שטימע איז ביסלעכווייז איבערגעגאַנגען אין דאָס טריבע געמורמעל פון אל מלא רחמים־ניגון, זי האָט געהערט, ווי ער האָט אַרויסגערעדט די נעמען פון איהרע קרובים און געליבטע, און יעדער נאָמען איז געװען בעגלייט מיט'ן צוגאָב „זכרונו לברכה"; און די לעצטע האָפנונג איז פערשוואונדען געוואָרען פון האַרצען פון דער שענער שרה'ן, און איהר זעעלע איז צעריסען געװאָרען פון דער זיכערהייט, אַז איהרע געליבטע און קרובים זענען ווירקליך ערמאָרדעט געוואָרען, אַז איהר קליינע קוזינע איז טויט, און אַז אויך בלימעלע און פייגעלע זענען טויט, און אויך דער קליינער גאָטשאַלק איז טויט, אַלע זענען ערמאָרדעט און טויט! פון דעם גרויסען שמערץ פון דעם דאָזיגען בעוואוסטזיין איז זי שיער אַליין געשטאָרבען, ווען זי וואָלט נישט אַריינגעפאַלען אין חלשות, וועלכע האָט פערגאָסען איהרע חושים.

קאַפּיטעל III.

ווען די שענע שרה איז נאָכ'ן דאַוונען אַראָבגעגאַנגען אין הויף פון שוהל, איז שוין דאָרט געשטאַנען דער רב און האָט געוואַרט אויף זיין ווייב. ער האָט צו איהר אַשאָקעל געטהון מיט אַ פרעהליך געזיכט און האָט זי אַרויסגעפיהרט אויף דער גאַס, וואו די פריהעריגע שטילקייט איז שוין אינגאַנצען פערשוואונדען געוואָרען און איצט האָט מען דאָרט געקאָנט זעהן אַ רוישענדע מענשען־מאַסע. מענער מיט בערד געקליידעט אין שוואַרצע רעק, ווי אַ

הויפען פון מוראַשקעס; ווייבער אַרומפליהענדיג אין רייכען גלאַנץ, ווי גאָלד שמעטערלינגען; יונגלעך אין נייע קליידער, וועלכע האָבען נאָכגעטראָגען נאָך די אַלטע די סידורים און מחזורים; יונגע מעדלעך, וועלכע דאַרפען נישט געהן אין שוהל אַריין, און דעריבער זעגען זיי איצט אַרויסגעלאָפען פון זייערע הייזער און געשפּרונגען אַקעגען די עלטערן, איינגעבויגען פאַר זיי זייערע קעפּלעך מיט די לאָקען, כדי צו בעקומען אַ ברכה — אַלע זענען געווען פרעהליך און לוסטיג, געשפּאַציערט איבער דער גאַס אַרויף און אַראָב, שוין פיהלענדיג פאָראויס דעם גוטען מאָלצייט, וואָס זיין געשמאַקער ריח איז שוין אַרויסגעגאַנגען פון די שוואַרצע, מיט קרייד בעצייכענטע טעפּ, וואָס די לאַכענדיגע מעדלעך האָבען טאַקי נאָר וואָס אַרויסגענומען פון דעם געמיינדע־אויווען.

אין דעם דאָזיגען טומעל האָט מען בעזונדערס געקאָנט בעמערקען די געשטאַלט פון אַ שפּאַנישען ריטער, וואָס אויף זיינע יונגענדליכע געזיכטס־ציגען איז געלעגען יענע רייצענדע בלאַסקייט, וואָס די פרויען האַלטען דאָס פאַר אַ סימן פון אַ אונגליקליכער, און די מאַנסלייט — פון אַ גליקליכער ליעבע. זיין גאַנג, האָטש ער איז זיך געגאַנגען גלייכגילטיג, האָט דאָך געהאַט אין זיך עפּעס אַ געמאַכטע ציערליכקייט; די פעדערן פון זיין הוט האָבען זיך מעהר בעוועגט דורך דאָס פאָרנעהמע שאָקלען זיך פון זיין קאָפּ איידער דורכ'ן בלאָזען פון ווינד; מעהר ווי עס איז נויטיג געווען האָבען געקלונגען זיינע גאָלדענע שפּאָרען און די שייד פון זיין שווערד, וואָס האָט אויסגעזעהן, ווי ער האַלט זי געטראָגען אין האַנד, און דאָס טייערע הענדטעל פון שווערד האָט אַרויסגעבליצט פון אונטער דעם ווייסען רייטער־מאַנטעל, וועלכער האָט זיינע שלאַנקע גליעדער נאָכלעסיג אַרומגעהילט. הין און צוריק, אַביסעל מיט נייגיעריגקייט, אַביסעל מיט אַ מינע פון אַ קענער, איז ער צוגעגאַנגען צו די פאַרבייגעהענדע פרויען־צימערן, זיי אַריינגעקוקט גאַנץ רוהיג אין געזיכט, און ווען די געזיכטער זענען ווערט געווען דער מיה, האָט ער זיי אַ לענגערע צייט בעטראַכט, איינינגע פון די ליעבענסווירדיגע קינדער האָט ער אויך געזאָגט עטליכע שנעלע קאָמפּלימענטען, און איז זיך זאָרגלאָז ווייטער געגאַנגען, נישט וואַרטענדיג צו זעהן, וואָס פאַר אַ ווירקונג ער האָט געמאַכט. אַרום דער שענער שרה האָט ער זיך שוין געהאַט מעהרערע מאָל אַרומגעדרעהט, נאָר יע-

דעם מאל איז ער ווי מיט מורא צוריק אבגעטרעטען צוליעב איהר פעסטען בליק אדער אויך צוליעב דער מערקווירדיג-שמייכלענדער מינע פון איהר מאן, נאר ענדליך האט ער שטאלץ פערטריעבען פון זיך יעדע מורא, הוצפה'דיג זיך געשטעלט זיי אין וועג, און זיכער און מיט א זיסליך-גאלאנטען-טאן האט ער פאר זיי גערעדט פאלגענדע ווערטער:

— סענארא, איך שווער! הערט, סענארא, איך שווער! ביי די ראזען פון ביידע קאסטיליענס, ביי די אראגאנעזישע היאצינטען און די אנדאלוזישע גראנאט-געוויקסען! ביי דער זון, וועלכע בעלייכט גאנץ שפאניען מיט אלע איהרע בלומען, ציבעלעס, ארבעס-זופען, וועלדער, בערג, מוילאייזלען, ציגענבעק און אלטקריסטען! ביי דער הימעלס-דעק, וואס אויף איהר איז די דאזיגע זון נאר א גאלדען פינטעלע! און ביי גאט, וועלכער זיצט אויף דער דאזיגער הימעלס-דעק און קלערט טאג און נאכט ווי אזוי צו בעשאפען אלץ שענערע און ליעבערע פרויען-געשטאלטען... איך שווער, סענארא, איהר זענט די שענסטע פרוי, וועלכע איך האב געזעהן אין דייטשלאנד, און אויב איהר וועט איינוויליגען אנצונעהמען מיין דיענסט, אזוי בעט איך אייך די טובה, די זכיה און די ערלויבניש זיך אנצורופען אייער ריטער און צו טראגען אייערע פארבען ביי אלע אומשטענדען!

אויף דאס געזיכט פון דער שענער שרה האט זיך פערשפרייט א רויטליכער שמערץ, און מיט א בליק, וועלכער ווירקט נאך אלץ מעהר שניידענדער, וואס מעהר זאנפטער עס זענען די אויגען, וועלכע שיקען דעם דאזיגען בליק, און מיט א טאן, וועלכער איז אלץ מעהר פערניכטענדער, וואס מעהר ציטערנדיג-ווייכער עס איז די שטימע, האט די טיעף-געקרענקטע פרוי געענטפערט:

— איידעלער הערר! אויב איהר ווילט זיין מיין ריטער, אזוי מוזט איהר קעמפפען געגען גאנצע פעלקער, און אין דעם דאזיגען קאמפף קאן מען געווינען גאנץ ווייניג דאנק און נאך ווייניגער עהרע! און אויב איהר ווילט מיינע פארבען טראגען, מוזט איהר ארומגעהען געלע לאטעס אויף אייער מאנטעל אדער ארומבינדען ארום הוט א שארף מיט בלויע פאסען; ווייל דאס זענען מיינע פארבען, די פארבען פון מיין הויז, פונ'ם הויז, וואס הייסט ישראל און איז זעהר עלענד, און ווערט אויסגעשפאט אין די גאסען דורך די זיהן פון גליק.

אַ פלוצלינגע פורפור־רויטקייט האָט בעדעקט די באַקען פון שפאַניער, אַ אונענדליכע פערלעגענהייט איז אַריינגעדרונגען אין זיינע געזיכטס־ציגען, און קוים וואָס ער האָט געקאָנט אַרויסרעדען:

— סענאָראַ... איהר האָט מיך שלעכט פערשטאַנען.... אַ אונשולדיגער שפאַס... נאָר, איך שווער ביי גאָט, קיין שפאָט אויף דאָס פאָלק ישראל... איך שטאַם אַליין פון בית ישראל... מיין זיידע איז געווען אַ יוד, און אפשר אויך מיין פאָטער...

— און גאַנץ זיכער, סענאָר, איז אייער פאָטער אויך אַ יוד— איז איהם אין די רעד אַריינגעפאַלען דער רב, וועלכער האָט ביז איצט זיך רוהיג צוגעקוקט צו דער גאַנצער סצענע, און מיט אַ פרעהליכען חנ'עוודיגען בליק האָט ער צוגעגעבען: — און איך קאָן ערב זיין, אַז דאָן יצחק אבאַרבאַנעל, אַ קוזין פון דעם גרויסען רב, שטאַמט פון דעם בעסטען בלוט פון ישראל, און אפשר טאַקי פון דוד המלך'ס משפחה אַליין!

דאָ האָט ווידער אַ קלונג געטהון די שייד פון שווערד אונטער דעם שפאַניערס מאַנטעל, זיינע באַקען זענען ווידער שרעקליך בלאַס געוואָרען, אויף זיין אויבערשטער ליפ האָט זיך פערצויגען ווי אַ שפאָט, וועלכער קעמפפט מיט שמערץ, פון זיינע אויגען האָט אַרויסגעשפריצט דער צאָרניגסטער טוידט, און אין אַ גאַנץ־פערוואַנדעלטען, אַייד־קאַלטען, שאַרף־געהאַקטען טאָן האָט ער געזאָגט:

— סענאָר רבי! איהר קענט מיך, נו גוט, ווייסט איהר דאָך מסתמא אויך, ווער איך בין. און ווי באַלד דער פוקס ווייס, אַז איך געהער צו דער לייבען־פאַמיליע, אַזוי וועט ער זיך היטען און וועט זיין פוקס־באָרד נישט אַריינשטעלען אין לעבענס־געפאַהר און וועט מיין צאָרן נישט רייצען! ווי אַזוי קאָן דער פוקס משפט'ען דעם לייב? נאָר דער, וואָס פיהלט אַזוי ווי אַ לייב, קאָן בעגרייפען זיינע שוואַכקייטען...

— אָ, איך בעגרייף עס גאַנץ גוט — האָט דער רב געענטפערט, און אַ ערנסטקייט פול מיט וועהטאָג האָט זיך פערצויגען איבער זיין שטערן — איך בעגרייף גאַנץ גוט, ווי אַזוי דער שטאָלצער לייב וואַרפט אַראָב פון זיך אוים שטאָלץ זיין פירשטליכען פעלץ און בינדט זיך אַרום מיט דעם פערשידענפאַרביגען שופען־פאַנצער פון קראָקאָדיל, ווייל עס איז איצט די מאָדע צו זיין אַ קוויטשענדיגער,

היטרער, פרעסעדיגער קראָקאָדיל! וואָס זשע זאָלען איצט אָנהויבען טהון די קלענערע חיות, בשעת דער לייב אפילו פערלייקענט זיך? נאָר היט זיך, דאָן יצחק, דו ביזט נישט געבוירען פאַר'ן עלעמענט פון קראָקאָדיל. דאָס וואַסער — (דו ווייסט גוט, וועגען וואָס איך רעד) — איז דיין אונגליק, און דו וועסט אונטערגעהן. נישט אין וואַסער איז דיין ממשלה; די שוואַכסטע פאָרעל קאָן זיך אין וואַסער בעסער אַנ'עצה געבען ווי דער קעניג פון וואַלד. צי ווייסטו נאָך, ווי דער שטאַרקער שטראָם פון טייך טאַגאָ האָט דיך געוואָלט פערשלינגען....

אויסברעכענדיג אין אַ הויכען געלעכטער איז דאָן יצחק פלוצלונג געפאַלען דעם רב אויפ'ן האַלז, האָט פערמאַכט זיין מויל מיט קושען, אַ שפרונג געטהון פאַר שמחה אין דער הויך קלינגענדיג מיט די שפאָרען, אַזוי אַז די פערבייגעהענדע יודען זענען אָבגעשפרונגען צוריק פון שרעק, און אין זיין נאַטירליך הערצליךפרעהליכען טאָן האָט ער אויסגערופען:

— אמת, דו ביזט אברהם פון באַכאַראַך! און עס איז געווען אַ גוטער וויץ און אויסער דעם אַגרויסע פריינדליכע טובה, ווען דו ביזט אין טאָלעדאָ אַראָבגעשפרונגען אין וואַסער פון דער אַלקאַנטאַראַבריק, און האָסט דיין פריינד, וועלכער קאָן בעסער טרינקען ווי שווימען, אָנגעהאַפּט ביי די האָר און אַרויסגעשלעפּט אויף דער יבשה! איך האָב שוין דעמאָלט באַלד געהאַלטען דערביי, צו מאַכען אַ גרינדליכע אויספאָרשונג, צי אויפ'ן גרונד פון טאַגאָ קאָן מען הויקליך געפינען גאָלדענע קערנער, און אויב די רוימער זענען געווען גערעכט, געבענדיג איהם אַ נאָמען „דער גאָלדענער טייך".
איך זאָג דיר, אַז נאָך אויף היינטיגען טאָג פערקיהל איך מיך, בשעת איך דערמאָהן זיך נאָר יענע וואַסער־מעשה.

ביי די דאָזיגע ווערטער האָט זיך דער שפּאַניער אויפגעפיהרט, אַזוי ווי ער וואָלט וועלען אַראָבטרייסלען פון זיך אָנהעגנענדיגע וואַסער־טראָפּען. נאָר דעם רב'ס געזיכט איז געוואָרען פיעל פרעהליכער. ער האָט זיין פריינד פיעל מאָל געדריקט די האַנד, און יעדעס מאָל האָט ער געזאָגט: „איך פרעה מיך!"

— און איך פרעה מיך אויך, — האָט דער אַנדערער געזאָגט — מיר האָבען זיך שוין זיבען יאָהר נישט געזעהן; ביי אונזער אָבשייד בין איך נאָך געווען אַ גאַנץ יונגער בחור'ל, און דו, דו ביזט

שוין געווען אַזוי געזעצט און ערנסט... נאָר וואָס איז געוואָרען מיט דער שענער דאָנאַ, וועלכע האָט דיר דעמאָלט געקאָסט אַזוי פיעל זיפצען, זיפצען מיט שענע גראַמען, וועלכע דו האָסט בעגלייט מיט שענע מעלאָדיעס...

— שטיל, שטיל! די דאָנאַ הערט אונז. זי איז מיין ווייב, און דו אַליין האָסט היינט פאַר איהר פאָרגעשטעלט אַ פּראָבע פון דיין געשמאַק און פון דיין פּאָעטישען טאַלענט.

נאָך אַביסעל צעמישט פון דער פריהעריגער פערלעגענהייט האָט דער שפּאַניער בעגריסט די שענע פרוי, וועלכע האָט איצט גוטהערציג בעדויערט, וואָס זי האָט מיט איהרע ווערטער בעטריבט דעם פריינד פון איהר מאַן.

— אַה, סענאָראַ, — האָט דאָן יצחק געענטפערט — ווער עס נעהמט אָן אַ ראָזע מיט אַ נישט געראָטענער האַנד, טאָר זיך נישט בעקלאָגען, אַז די דערנער שטעכען איהם! בשעת דער אָבענדשטערן שפּיעגעלט זיך אָב אַזוי ווי גאָלדענע פונקען אין בלויען שטראָם...

— איך בעט דיך אום גאָטעס ווילען, — האָט איהם דער רב איבערגעהאַקט, — הער אויף!.... אויב מיר וועלען אַזוי לאַנג וואַרטען, ביז דער אָבענד־שטערן וועט זיך אָבשפּיעגלען אַזוי ווי גאָלדענע פונקען אין בלויען שטראָם, אַזוי וועט מיין פרוי אויסגעהן פון הונגער; זייט נעכטען האָט זי גאָר נישט געגעסען און איז נאָך דערצו אויסגעשטאַנען זעהר פיעל צרות און לייד.

— אויב אַזוי װעל איך אײַך פיהרען אין דער בעסטער יודישער גאָרקיך — האָט דאָן יצחק געזאָגט — אין דעם הויז פון מיין פריינדין שנאַפּער־עלע, וועלכע געפינט זיך דאָ נישט וויים. שוין פיהל איך איהר געשמאַקען ריח, דאָס הייסט דעם ריח פון דער גאָרקיך. אָ, װען דו וואָלסט געוואוסט, אברהם, ווי דער דאָזיגער ריח ציהט מיך צו! דער דאָזיגער ריח איז עס, וועלכער ציהט מיך אַזוי צו צו די געצעהלטען פון יעקב, זייט איך פערברענג אין דער דאָזיגער שטאָדט. אָהן דעם האָב איך נישט אַזוי שטאַרק ליעב צו האָבען צו טהון מיט גאָטס פאָלק, און ווירקליך, איך בעזוך די יודישע גאַס נישט כדי דאָ צו דאַוונען, נאָר כדי דאָ צו עסען....

— דו האָסט אונז קיינמאָל נישט געליעבט, דאָן יצחק...

— יאָ — האָט דער שפּאַניער ווייטער געזאָגט — איך ליעב אַייער

קיך פיעל מעהר ווי אייער גלויבען; אייער גלויבען פעהלט די ריכטיגע זופּ. אייך אַליין האָב איך קיינמאָל נישט געקאָנט פערדייען ווי עס דאַרף צו זיין. אפילו אין אייערע בעסטע צייטען, אפילו אונטער דער רעגירונג פון מיין ערשטען פּאָטער דוד המלך, וועלכער איז געווען קעניג איבער יהודה און ישראל, וואָלט איך נישט געקאָנט אויסהאַלטען צווישען אייך, און איך וואָלט געוויס אין אַ שענעם פרי־מאָרגען פון דער שטאָדט ציון אַנטלאָפען און עמיגרירט קיין פעניציען אָדער קיין בבל, וואו די שמחה פון לעבען האָט געשוימט אין טעמפּעל פון די געטער...

— יצחק, דו לעסטערסט דעם איינציגען גאָט — האָט פינסטער געמורמעלט דער רב — דו ביזט נאָך פיעל ערגער ווי אַ קריסט, דו ביזט אַ היידע, אַ געצענדיענער...

— יאָ, איך בין אַ היידע, און אַזוי ווי איך קאָן נישט ליידען די טרוקענע, פריידלאָזע העברעער, אַזוי קאָן איך אויך נישט ליידען די טריבע נאַצאַרענער. אונזער ליעבע פרוי פון צידון, די הייליגע עשתרות, זאָל מיר מוחל זיין, פאַרוואָס איך קניע און בעט פאַר דער שמערצ־פולער מוטער פון דעם געקרייציגטען... נאָר מיינע קניע און מיין צונג לויבען דעם טוידט, מיין האַרץ אָבער בלייבט טריי דעם לעבען....

— אָבער קוק מיך נישט אַזוי ווייער אָן — האָט דער שפּאַניער ווייטער גערעדט, ווען ער האָט געזעהן, ווי זיינע ווערטער מאַכען דעם רב אומעטיג — קוק מיך נישט אָן מיט מורא. מיין נאָז האָט נישט געפעלשט אין יודישען פאַלק. בשעת איך בין צופעליג איין מאָל אַריינגעקומען אין דער דאָזיגער גאַס אין דער צייט פון מיטאָג, און פון די יודישע קיכען זענען מיר אַריין אין נאָז די גוט־בעקאַנטע ריחות, דאַן האָט מיך אָנגעהאַפּט יענע בענקשאַפט, וועלכע עס האָבען געפיהלט אונזערע אַמאָליגע פאָטערס, ווען זיי האָבען זיך דערמאָהנט אָן דעם טאָפּ פלייש פון מצרים; אין מיר זענען אַריינגעדרונגען גוט־שמעקענדיגע יוגענד־ערינערונגען; איך האָב אין געדאַנקען ווידער געזעהן די קאַרפּען מיט ברוינער ראָזינקעס־זופּ, וואָס מיין מומע האָט געקאָנט אַזוי וואויל צוגרייטען אויף פרייטאָג צונאַכטס; איך האָב ווידער געזעהן דאָס שעפּסענע פלייש מיט קנאָבעל און מערען, מיט וועלכע מען קאָן אַ טויטען לעבעדיג מאַכען, און די זופּ מיט די קלוסקעלעך, וואָס שווימען אַרום

אין איהר אַזוי טרוימעריש... און מיין זעלע האָט זיך צעגאָסען אַזוי ווי די טענער פון אַ פערליעבטער נאַכטיגאַל, און פון דעמאָלט אָן עס איך אין דער גאָרקיך פון מיין פריינדין שנאַפּער־עלע!

צו דער דאָזיגער גאָרקיך איז מען דערווייל טאַקי אָנגעקומען; שנאַפּער־עלע אַליין איז געשטאַנען אין דער טהיר פון איהר הויז, בעגריסענדיג פריינדליך די פרעמדע געסט, וועלכע האָבען זיך הונגעריג אַריינגעשטופּט. הינטער איהר, מיט'ן קאָפּ אָנגעשפּאַרט אָן איהרע אַקסלען, איז געשטאַנען דער לאַנגער נאָז־שטערן און האָט נייגיעריג און מיט מורא בעקוקט די אָנקומענדע. מיט איבערגעטריבענער גרויסקייט איז דאָן יצחק צוגעגאַנגען צו אונזער גאַסט־ווירטין, וועלכע האָט אויף זיינע פלוטאָוואַטע טיעפע פערביינונגען געענטפערט מיט אונענדליכע קניקסען; דאַן האָט ער אויסגעטהון די הענדשקע פון זיין רעכטער האַנד, אַרומגעוויקעלט די האַנד מיט אַ עק פון זיין מאַנטעל, אָנגענומען דערמיט די האַנד פון שנאַפּער־עלע, אַריבערגעפיהרט זי פּאַמעלעך איבער די האָר פון זיין שפּיציג בערדעל און האָט געזאָגט:

—סענאָראַ! אייערע אויגען קאָנקורירען מיט דער היץ פון דער זון! נאָר האָטש די אייער, וואָס מעהר מען קאָכט זיי, אַלץ האַרטער ווערען זיי, דאָך ווערט מיין האַרץ אַלץ ווייכער, וואָס לענגער עס ווערט געקאָכט אין די פלאַמען־שטראַהלען פון אייערע אויגען! פון דעם ווייסעל פון מיין האַרצען פלאַטערט אַרויס דער געפליגעלטער גאָט אַמאָר און זוכט אַ היימיש נעסטעלע אין אייער בוזעם... דעם דאָזיגען בוזעם, סענאָראַ, מיט וואָס זאָל איך איהם פערגלייכען? אין דער גאַנצער ברייטער וועלט איז נישטאָ קיין איין בלום, קיין איין פרוכט, וועלכע זאָל זיין ענליך צו איהם! דאָס דאָזיגע געוויקס איז איין און איינציג אין זיין אַרט. האָטש דער שטורם רייסט אַראָב די בלעטער פון די צאַרטעסטע רויזעלעך, דאָך איז אייער בוזעם אַ ווינטער־ראָזע, וועלכע קאָן בּײַשטעהן קעגען אַלע ווינדען! האָטש די זויערע ציטרינע, וואָס מעהר זי ווערט אַלט, אַלץ ווערט זי געלער און גערונצעלטער, דאָך קאָנקורירט אייער בוזעם מיט דער פאַרב און מיט דער צאַרטהייט פון די זיסטע אַנאַנאַסען! אָ סענאָראַ, ווען אַפילו די שטאָדט אַמסטערדאַם איז אַזוי שען, ווי איהר האָט מיר נעכטען אויסערעכטען און אַלע טאָג דערצעהלט, דאָך איז דער באָדען, אויף וועלכען זי רוהט, נאָך טויזענדמאָל שענער...

דער ריטער האט די דאזיגע לעצטע ווערטער גערעדט מיט א פאלשער, געמאכטער שעמעוודיגקייט, און דערביי האט ער געווארפען א שמאכטענדען קרומען בליק אויף דאס גרויסע בילד, וואס איז געהאנגען אויף שנאפער-על'ס האלז; נאר־שטערן האט ארויסגעקוקט פון דער הויך מיט זוכענדיגע אויגען, און דער געלויבטער בוזעם האט זיך אנגעהויבען אזוי שטארק צו בעוועגען, אז די שטאדט אמסטערדאם האט זיך געוואקעלט אהין און אהער.

— אח! — האט שנאפער-עלע געזיפצט — גוטע מדות זענען מעהר ווערט ווי שענהייט. וואס נוצט מיר די שענהייט? מיין יוגענד געהט פערביי, און זייט שנאפער איז טויט — ער האט אמוועניגסטענס געהאט שענע הענד — וואס זשע העלפט מיר די שענהייט?

דערביי האט זי ווידער א זיפץ געטהון, און הינטער איהר האט אזוי ווי א ווידער־קול, כמעט אונגעהערט, אויך געזיפצט נאר־שטערן.

— וואס די שענהייט ניצט אייך? — האט דאן יצחק אויסגערופען — א, דאנא שנאפער-עלע, זינדיגט נישט אקעגען דער גוטסקייט פון דער שאפענדער נאטור! פער'מיאוס'ט נישט איהרע ליעבסטע מתנות! זי וועט זיך מורא'דיג נוקם זיין. די דאזיגע גליקליך־מאכענדיגע אויגען וועלען וויסט פערגלעזערט ווערען, די דאזיגע חנ'עווד'יגע ליפען וועלען פערטריקענט ווערען, ביז זיי וועלען פערליערען דעם געשמאק, דער דאזיגער ריינער, ליעבע־זוכענדיגער לייב וועט זיך פערוואנדלען אין א שווערפעליגע שמאלץ־פעסעל, די שטאדט אמסטערדאם וועט דעמאלט מוזען ליעגען אויף א פערשטונקענע בלאטע —

און אזוי האט ער שטיק פאר שטיק געשילדערט, ווי שנאפער־עלע וועט איצט אויס, אזוי אז דער אונגליקליכער פרוי איז געווארען זאנדערבאר אומעטיג אויפ'ן הארצען, און זי האט זיך געסטארעט אנטרונען צו ווערען פון די אונהיימליכע ווערטער פון ריטער. אין דעם דאזיגען אויגענבליק האט זי זיך דאפעלט דערפרעהט, ווען זי האט דערזעהן די שענע שרה און האט געהאט די געלעגענהייט זיך נאכצופרעגען, צי זי איז שוין אינגאנצען געקומען צו זיך פון איהר חלשות. דערביי האט זי זיך אריינגעלאזען אין א לעבהאפטען שמועס, אין וועלכען זי האט ענטוויקעלט איהרע אלע פאלשע פארנעהמע פערשטעלונגען און איהר אמת'ע, הארציגע גוטסקייט, און מיט

מעדר אריכות וויט מיט קלונשאַפּט האָט זי דערצעהלט די מעשה, ווי זי איז אַליין פון שרעק שיער נישט געפאַלען אין הלשות, בשעת זי איז אַ ווילד-פרעמדע אָנגעקומען אין אַמסטערדאַם, און דער גנב וואָס האָט געטראָגען איהר קופער האָט זי פערפיהרט נישט אין אַ ערליכען האָטעל, נאָר אין אַ חוצפה׳דיגעס פרויען-הויז, און דאָס האָט זי באַלד בעמערקט, ווייל מען האָט דאָרט געטרונקען זעהר פיעל בראַנפען און גערעדט אונזיטליכע ווערטער... און ווי געזאָגט וואָלט זי ווירקליך געפאַלען אין הלשות, ווען אין דעם משך פון די זעקס וואָכען, וואָס זי האָט אין יענעם הויז פערבראַכט, וואָלט זי געוואַגט האָטש אויף איין אויגענבליק צוצומאַכען די אויגען...

— נאָר פון מיין פרומקייט וועגען — האָט זי צוגעגעבען — האָב איך עס נישט געטאָרט וואַגען. און דאָס אַלץ האָט זיך מיר געטראָפען צוליעב מיין שענהייט! נאָר שענהייט פערגעהט און פרומקייט בעשטעהט.

דאָן יצחק האָט שוין געהאַלטען דערביי, אָנהויבען צו בעלייכטען קריטיש די פרטים פון דער דאָזיגער מעשה, נאָר צום גליק איז גראַדע פון שטוב אַרויסגעקומען דער קאַסאָקער אהרן הירשקוה פון האַמבורג, מיט דער ווייסער סערוועטע אין מויל, און האָט זיך מיט פערדרוס בעקלאָגט, אַז די זופּ איז שוין לאַנג דערלאַנגט צום טיש און די געסט זיצען אויך ביים טיש און די ווירטהין פעהלט.———

(דער סוף און די ווייטערדיגע קאַפּיטלען זענען אָהן דעם אויטאָרס שולד פערלאָרען געוואָרען).

אידען.

דאס בוך «LE GRAND»

קאפיטעל I.

זי איז געווען ליעבענסווירדיג, און ער האט
זי געליעבט; נאר ער איז נישט געווען ליע-
בענסווירדיג, און זי האט איהם נישט גע-
ליעבט.

(אַנ'אַלט שטיק).

מאַדאַם, צי קענט איהר דאס אַלטע שטיק? דאס איז אַ זעהר אונגעוועהנליך שטיק, נאר אַביסעל צופיעל מעלאַנכאָליש. איך האב גראַדע דערין געשפּיעלט די הויפּט-ראָלע, און דאַן האָבּען געוויינט אַלע דאַמען, נאר איין און איינציגע האט נישט געוויינט, קיין איין איינציגע טרעהר האט זי נישט געלאָזט, און דאס טאַקי איז געווען

דאָס פינטעלע פונ'ם שטיק, דער עיקר קאַטאַסטראָפע.—

אָ, די דאָזיגע איינציגע טרעהר! זי פּיינינגט מיך נאָך אַלץ אין די געדאַנקען; דער טייוועל, ווען ער וויל מיין נשמה פערדאַרבען, שעפּטשעט מיר אין אויער אַריין אַ ליעד פון דער דאָזיגער אונגעוויינטער טרעהר, אַ שרעקליך ליעד מיט אַ נאָך שרעקליכערע מעלאָדיע— אַח, נאָר אין גיהינום הערט מען די דאָזיגע מעלאָדיע! — — —

ווי מען לעבט אין גן-עדן, מאַדאַם, קענט איהר זיך גאַנץ גוט פאָרשטעלען, בפרט נאָך, אַז איהר זענט פערהייראַטעט. דאָרט אַמיזירט מען זיך אויסגעצייכענט, מען האָט אַלע מעגליכע פערגעניגען, מען לעבט נאָר אין שמחה און גליק, אַזוי ווי גאָט אין פראַנקרייך. מען עסט פון דער פריה ביז ביי נאַכט, און די קיך איז אַזוי גוט ווי די יאַגאָרשע, די געבראָטענע גענז פליהען אַרום האַלטענדיג אין די שנאָבלען שיסלען מיט זופּ, און זיי פיהלען זיך גליקליך, ווען מען עסט זיי אויף, פּוטער-גלענצענדע טאָרטען וואַקסען ווילד ווי די זונען-בלומען, איבעראַל זענען טייכען מיט בוליאָן און שאַמפּאַניער, איבעראַל בוימער, אויף וועלכע עס פלאַטערען סערוועטען, און מען עסט און מען ווישט זיך דאָס מויל, און מען עסט ווידער, נישט פערדאַרבענדיג זיך דערביי דעם מאָגען, מען זינגט קאַפּיטלעך תהלים, אָדער מען שטיפט און מען שפּיעלט זיך מיט די ליעבע, צערטליכע מלאָכים'לעך, אָדער מען געהט שפּאַצירען אויף דער גרינער הללויה-לאָנקע, און די ווייסע קליידער, וואָס בעוועגען זיך ווי חוואַליעס, זיצען גאַנץ בעקוועם, און קיין זאַך שטערט דאָ נישט דאָס געפיהל פון גליק, קיין שמערץ, קיין אונאַנגענעהמהייט, יאָ, אפילו ווען איינער טרעט אַרויף דעם אַנדערען אויף די מאָזאָלעס פון די פיס און רופט אויס: „זייט מיר מוחל!", דאַן שמייכעלט דער אַנדערער ווי פערקלערט, און פערזיכערט: דיין טריט, ברודער, טהוט נישט וועה, נאָר אדרבה, מיין האַרץ פיהלט דאַדורך נאָר נאָך אַ זיסערע הימעלס-פריידע.

נאָר פון גיהינום, מאַדאַם, האָט איהר גאָר קיין פאָרשטעלונג נישט. פון אַלע טייוולאָנים קענט איהר פיליכט נאָר דעם קלענסטען, דעם שד'לע אַמאָר, דעם אַנגענעהמען קאָרטען-וואַרפער פון גיהינום, און דעם גיהינום אַליין קענט איהר נאָר פון „דאָן זשואַן", און פאַר דעם דאָזיגען ווייבער-פערפיהרער, וועלכער ווייזט אַ שלעכטען ביישפּיעל, ווייזט אויס דער גיהינום שטענדיג צו קאַלט, האָטש אונזערע

הויך-געלויבטע טעאטער-דירעקציאנען לאזען אויספיהרען אזוי פיעל פלאמען-ספעקטאקלען, אזוי פיעל פייער-רעגען, פולווער און קאלאפאניום, וויפיעל א גוטער קריסט קאן נאר אין גיהינום פערלאנגען.

דערווייל אבער זעהט עס אויס אין גיהינום פיעל ערגער, ווי אונזערע טעאטער-דירעקטארען ווייסען — ווען זיי וואלטען יא געוואוסט, וואלטען זיי נישט אויפגעפיהרט אזוי פיעל שלעכטע שטיק — אין גיהינום איז טאקי הייס ווי אין א גיהינום, און ווען איך בין דארט געוועזען אין די שלעכטע טעג האב איך איינגעזעהן, אז עס איז דארט אונמעגליך אויסצוהאלטען. איהר קאנט גאר נישט האבען קיין פארשטעלונג וועגען גיהינום, מאדאם. מיר בעקומען פון דארטען גאנץ ווייניג אפיציעלע ידיעות. אז די אונגליקליכע נשמות מוזען דארט א גאנצען טאג לייענען די אלע שלעכטע ארטיקלען, וועלכע ווערען דא ביי אונז געדרוקט — דאס איז רכילות. אזוי שלעכט איז עס נאך נישט אין גיהינום, אזעלכע גרויסע צרות וועלען דעם טייוועל קיינמאל אפילו אויפ'ן זינען נישט ארויף. דערפאר אבער איז דאנטע'ס שילדערונג פון דעם גיהינום שוין צו מעסיג, און בכלל איז זי צופיעל פאעטיש. מיר האט זיך אויסגעוויזען דער גיהינום ווי א גרויסע בירגערליכע קיך מיט א אונענדליכען לאנגען אויווען, אויף וועלכען עס זענען געשטאנען דריי שורות אייזערנע טעפ, און אין די דאזיגע טעפ זענען געזעסען די פעראורטיילטע און זענען געבראטען געווארען. אין דער ערשטער שורה זענען געזעסען די קריסטליכע רשעים, און — עס איז פשוט נישט צו גלויבען! — זייער צאהל איז גאר נישט געוועזען צו קליין, און די טייוולאנים האבען אונטער זיי אונטערגעלעגט דאס פייער מיט א בעזונדערן השק. אין דער אנדערער שורה זענען געזעסען די יודען, וועלכע האבען כסדר געשריען, און די טייוולאנים האבען זיך מיט זיי פון צייט צו צייט געדרייצט, און עס איז שען געוועזען צו זעהן, ווי א דיקער, בלאזענדיגער פראצענטניק, וואס פלעגט לייהען געלד אויף משכנות, האט זיך געקלאגט, אז די היץ איז איהם צו גרויס, און א טייוועלע האט איהם ארויפגעגאסען עטליכע עמער קאלטע וואסער אויפ'ן קאפ, כדי ער זאל איינזעהן, אז דער שמד איז אנ'אמת'ע ערפרישענדיגע וואהלטהאט. אין דער דריטער שורה זענען געזעסען די היידען, וועלכע האבען אויך נישט אזוי ווי די יודען קיין חלק לעולם הבא און מוזען שטענדיג ברענען. איך האב געהערט, ווי איינער פון די דאזיגע היידען, וואס א טייוועל

האט איהם אונגטערגעלעגט נייע קויהלען, האט גאר אין כעס ארויסגעשריען פון טאפ ארויס: „האב רחמנות אויף מיר, איך בין געוועזען סאקראטעס, דער קליגסטער צווישען די שטערבליכע מענשען, איך האב די מענשען געלערנט וואהרהייט און גערעכטיגקייט און איך האב געאפפערט מיין לעבען פאר די גוטע מדות". נאר דער נארישער טייוועל האט זיך נישט געלאזט שטערען אין זיין ארבייט און האט געברומט: „ווייס איך וואס! אלע היידען מוזען ברענען, און צוליעב איין און איינציגען מענשען טארען מיר נישט מאכען קיין אויסנאהמע". — — איך פערזיכער אייך, מאדאם, דאס איז געווען א מוראדיגע היץ, און א שרייען, א זיפצען, א קרעכצען, א קוואקען, א קוויטשען, א לארמען — און דורך די דאזיגע אלע שרעקליכע טענער האט אדורכגעדרונגען און זיך שארף געהערט יענע שרעקליכע מעלאדיע פונ'ם ליעד וועגען דער אונגעווינטער טרעהר.

קאפיטעל II.

זי איז געווען ליעבענסווירדיג, און ער האט
זי געליעבט; נאר ער איז נישט געווען ליעבענסווירדיג, און זי האט איהם נישט געליעבט.

(אנ'אלט שטיק).

מאדאם! דאס אלטע שטיק איז א טראגעדיע, האטש דער העלד דערפון איז נישט ערמארדעט געווארען און האט זיך נישט אליין ערמארדעט. די אויגען פון דער העלדין זענען שען, זעהר שען — מאדאם, צי שמעקט איהר נישט דעם ריח פון פיילכען? — זעהר שען, און דאך אזוי שארף געשליפען, אז זיי זענען מיר אריינגעדרונגען אין הארצען ווי גלעזערנע שפיזען, און געוויס האבען זיי דורך מיין רוקען ווידער ארויסגעקוקט — נאר דאך בין איך נישט געשטארבען פון די דאזיגע פאלש-מערדערישע אויגען. די שטימע פון דער העלדין איז אויך שען — מאדאם, צי האט איהר נישט געהערט א מאל, ווי א נאכטיגאל זינגט? — א שענע, זיידענע שטימע, א זיס געוועב פון די זונען-העלסטע טענער, און מיין זעעלע איז אין

זיי פערשטריקט געווארען און האט זיך געשטיקט און זיך געווארגט. איך אליין — דאס איז דער גראף פון גאנגעס, וועלכער רעדט עס איצט, און די געשיכטע קומט-פאר אין ווענעדיג — איך אליין האב שוין געהאט איבער גענוג אזעלכע מיני צרות, און נאך אין ערשטען אקט פונ'ם שפיעל האב איך שוין געקלערט צו מאכען א סוף און ארונטערצושיסען דאס גלעקעל-היטעלע צוזאמען מיט'ן קאפ, און איך בין געגאנגען אין א גאלאנטעריי-קראם אויף דער וויא בורסטאה, וואו איך האב געזעהן אין דער אויסשטעלונג א פאר שענע פיסטאלעטען אין א קאסטען — איך דערמאהן זיך דאס נאך זעהר גוט, נעבען דעם זענען געשטאנען פיעל פרעהליכע שפיעל-זאכען פון פערלמיטער און גאלד, אייזערנע הערצעלעך מיט גאלדענע קייטלעך, פארצעלאנענע טאסען מיט צערטליכע דעוויזען, שמעק-טאבאק-פושקעס מיט שענע בילדער, צום ביישפיעל די געטליכע געשיכטע פון דער זוואנע, דער שוואנען-געזאנג פון דער לעדא, דער רויב פון די סאבינערינען, די לוקרעציא, דער דיקער בעל תשובה מיט'ן בלויזען בוזעם, און נאך פיעל אזעלכע שענע בילדער— נאר איך האב דאך געקויפט די פיסטאלעטען, זיך נישט געדונגען קיין סך, און דערנאך האב איך געקויפט קוילען, דערנאך פולווער, און דערנאך בין איך געגאנגען אין קעהלער פון סיניאר אונבעשיידען און מיר געהייסען געבען אויסטערן און א גלאז רהיינוויין—

עסען האב איך נישט געקאנט און טרינקען נאך ווייניגער ווי עסען. די הייסע טראפען זענען געפאלען אין גלאז, און אין גלאז האב איך געזעהן דאס געליבטע היים, דעם בלויען, הייליגען גאנגעס, דעם עביג-שטראהלענדען הימאלאיא, די ריעזיגע באנאנען-וועלדער, וואס אין זייערע טיעפענישען וואנדערען ארום רוהיג די קלוגע עלעפאנטען און די וויסע פילגער, מערקווירדיג-טרוימערישע בלומען האבען מיך אנגעקוקט, גאלדענע וואונדער-פויגעל האבען פרעהליך געשריען, שימערנדע זונען-שטראהלען און זיס-נארישע קולות פון לאכענדיגע מאלפעס האבען מיך ליעבליך צוגעצויגען, פון ווייטע פאגאדעס האבען זיך געלאזט הערען די פרומע פריסטער-תפילות, און צווישען דעם אלעם האט געקלונגען די שמעלצענדיג-קלאגענדיגע שטימע פון דער סולטאנשע פאן דעלהי — אין איהר טאפעטען-צימער איז זי שטורמיש ארומגעלאפען הין און צוריק, זי האט צעריסען איהר זילבערנעם שלייער, זי האט אנידערגעווארפען אויף

דער ערד די שוואַרצע שקלאַווין מיט'ן שוואַרצען פּאַווע=וועדעל, זי האָט געוויינט, זי האָט גערעשט, זי האָט געשריען — איך האָב זי אָבער נישט געקאָנט פערשטעהען, ווייל דער קעלער פון סיניאָר אונבעשיידען אין דריי טויזענד מייל ווייט פון האַרעם אין דעלהי, און דערצו נאָך איז די שענע סולטאַנשע שוין טויט פון דריי טויזענד יאָהר — און איך האָב האַסטיג געטרונקען דעם ווין, דעם העלען, פרעהליכען ווין, און דאָך איז מיר אין דער נשמה געוואָרען אַלץ דונקעלער און טרויעריגער —איך בין געווען פעראורטיילט צום טויט.

— — — — — — — — —

— — — — — — — — —

ווען איך בין צוריק אַרויסגעגאַנגען אויף די קעלער=טרעפּ, האָב איך געהערט, ווי די קירכען=גלאָק האָט געקלונגען, די מענשען=מאַסען זענען שנעל פאַריבערגעגאַנגען, איך אָבער האָב זיך געשטעלט אין ראָג פון דער סטראַדאַ סאַן דזשיאָוואַני און האָב געהאַלטען פאָלגענדען מאָנאָלאָג:

אין אַלטע לעגענדעס דערצעהלט זיך פון גאָלדענע שלעסער,
וואָס האַרפען דאָרט קלינגען, און יונג=פרויען שענע אויך
טאַנצען,
דיענער פערפוצטע, וואָס בלאַנקען, און יאַשמין
און מירטען און ראָזען פערשפּרייטען אַ ריח—
און דאָך קאָן איין וואָרט נאָר פערטרייבען דעם כשוף
און מאַכען די שענקייט די גאַנצע צו גאָרנישט,
און ס'בלייבט דעמאָלט איבער אַ חורבה אַנ'אַלטע
און קרעכצענדע פויגעל פון נאַכט מיט אַ בלאָטע.
אַזוי האָב אויך איך מיט איינציגען וואָרט
פערטריבען דעם כשוף דער גאַנצער נאַטור.
אָט ליעגט זי אָהן לעבען דאָ איצט און אַ קאַלטע, אַ נאַקטע,
פונקט פון אַ קעניג אַ טויטען אַ קערפּער פערפּוצטער,
וואָס מ'האָט זיינע באַקען אויף רויט אָבגעפאַרבט
און אין האַנד איהם אַ סצעפּטער געלעגט.
נאָר געל און פערוועלקט די ליפּען זעהען אויס,
ווייל מען האָט פערגעסען אויך זיי רויט צו פאַרבען,
און ס'שפּרינגען אַרום אויף דעם קעניגס נאָז מייז
און שפּאָטען מיט חוצפה פון גרויסען און גאָלדענעם סצעפּטער—

עס איז איבעראל אנגענומען, מאדאם, אז מען דארף האלטען א מאנאלאג אײדער מען דערשיסט זיך. דאס רוב מענשען ניצען אויס בײ אזא געלעגענהײט האמלעטס מאנאלאג „זײן אדער נישט זײן". דאס איז א גוטע שטעלע, און איך װאלט זי דא גערן ציטירט, נאר יעדער מענש איז פאר זיך אלײן שטענדיג בילכערער, און אויב מען האט, אזוי װי איך, אויך געשריבען טראגעדיעס, אין װעלכע עס געפינען זיך אזעלכע לעבענס־רעדעס, װי צום בײשפיעל דעם אונשטערבליכען „אלמאנזאר", דאן איז עס זעהר נאטירליך, אז מען האלט מעהר פון די אײגענע װערטער אײדער אפילו פון שעקספירס װערטער. יעדענפאלס זענען אזעלכע רעדעס א זעהר נוצ־ליכע זאך; אמװעניגסטענס געװינט מען דאדורך צײט.— און אזוי איז עס געשעהן, אז איך בין אויפ'ן ראנג פון דער סטראדא סאן דזשיאװאני געבליבען שטעהן א לענגערע צײט — און װי איך בין דא אזוי געשטאנען, א פערצװײפלטער, שוין בעשטימט פאר'ן טויט, האב איך פלוצלונג זי דערזעהן!

זי האט געטראגען איהר בלוי־זײדענע קלײד און דעם ראזא־רויטען הוט, און איהר אויג האט מיך אנגעקוקט אזוי מילד, אזוי טויט־בעזיעגענד, אזוי לעבען־שענקענד — מאדאם, איהר װײסט דאך מסתמא פון דער רוימישער געשיכטע, אז בשעת די װעסטאלקעס האבען אין אלטען רוים בעגעגענט אויף זײער װעג א פערברעכער, װעלכען מען האט געפיהרט צום טוידט־שטראף, האבען זײ גע־האט דאס רעכט איהם צו שענקען גנאדע, און דער אונגליקליכער זינדיגער איז געבליבען לעבען. — מיט אײן און אײנציגען בליק האט זי מיך געראטעװעט פון טוידט, און איך בין געשטאנען פאר איהר װי פון דאס נײ בעלעבט, װי געבלענדעט פון דעם זונען־גלאנץ פון איהר שענהײט, און זי איז װײטער געגאנגען — און האט מיך געלאזען בײם לעבען.

קאפיטעל III.

און זי האט מיך געלאזען בײם לעבען, און איך לעב, און דאס איז דער עיקר.

מעגען אנדערע געניסען דאס גליק, װאס די געליבטע בעפוצט זײער קבר מיט בלומענקראנצען און בענעצט איהם מיט טרעהרען

פון טריַיהייַט — אָ, וויַיבער, האַסט מיך, לאַכט זיך אויס פון מיר, שטויסט מיך אָב! נאָר לאָזט מיך לעבען! דאָס לעבען איז דאָך עפּעס אַזוי שפּאַסהאַפּט זיס, און די וועלט איז אַזוי ליעבליך פער־דרעהט, זי איז דער חלום פון אַ גאָט, וואָס איז פער׳שכורט פון וויַין, וועלכער האָט זיך אַרויסגע׳גנבה׳ט אויפ׳ן פראַנצויזישען אופן פון דער האָליענדער געטער־פערזאַמלונג, זיך געלעגט שלאָפען אויף אַ איינזאַמען שטערען, און ער ווייס אַליין נישט, אַז ער בעשאַפט דאָס אַלץ, וואָס ער חלומט — און די בילדער פון זייַנע חלומות אָרדנען זיך איין אַזוי פערשידענפאַרביג משונה׳דיג, על פי רוב אויך האַרמאָניש און מיט פערשטאַנד — די איליאַס, פּלאַטאָ, די מלחמה ביַי מאַראַטהאָן, משה, די מעדיצעאישע ווענוס, דער שטראַס־בורגער מינסטער, די פראַנצויזישע רעוואָלוציע, העגעל, די דאַמפּפ־שיפען א. א. וו. זענען איינצעלנע גוטע געדאַנקען אין דעם דאָזיגען שאַפענדען חלום פון גאָט — נאָר עס וועט נישט לאַנג דויערן, און דער גאָט חאַפּט זיך אויף פון שלאָף, און רייַבט זיך די פערשלאָפענע אויגען, און שמייכעלט — און אונזער וועלט איז צערונען אין גאָרנישט, יאָ, זי האָט גאָר קיינמאָל נישט עקזיסטירט.

אַלץ איינס! איך לעב. בין איך אפילו נאָר דאָס שאָטען־בילד אין אַ חלום, איז דאָך דאָס אַלץ בעסער, ווי דאָס קאַלטע, שוואַרצע, לעערע נישט־זייַן פון טוידט. דאָס לעבען איז דאָס בעסטע גוטס און דאָס ערגסטע שלעכטס איז דער טוידט. מעגען די בערלינער גוואַרדיע־ליַיטנאַנטען כסדר שפּאָטען און לאַכען און אָנרופען פּחדנות דאָס, וואָס דער פּרינץ פון האַמבורג ווערט דערשראָקען און שפּרינגט אָב צוריק, ווען ער דערזעהט זייַן אָפענעם קבר — דאָך האָט היינריך קלייסט אויך אַזוי פיעל קוראַזש ווי זייַנע גוט־איינגעשנורטע קאָלעגען מיט די הויכע ברוסט, און ער האָט דאָס לייַדער בעוויזען. נאָר אַלע קרעפטיגע מענשען האָבען ליעב דאָס לעבען. געטהע׳ס עגמאָנט שיידט זיך אָב נישט גערן „פון דער פריינדליכער געוואָהנהייַט פון עקזיסטירען און ווירקען”. אימערמאַנס עדווין הענגט אָן לעבען „ווי אַ קליין קינד אָן דער מוטערס ברוסט”, און האָטש עס קומט איהם שווער אָן צו לעבען דורך פרעמדען חסד, פונדעסטוועגען בעט ער דאָך אום גנאַדע:

„וויַיל לעבען, אָטעמען איז דאָך דאָס העכסטע”.

ווען אָדיסעאוס האָט אין דער אונטערשטער וועלט דערזעהן

אַחילעס'ן אַלס דעם פיהרער פון טויטע העלדען, און האָט איהם געזאָגט שבחים וועגען זיין בעריהמטהייט ביי די לעבעדיגע און זיין חשיבות אפילו ביי די טויטע, האָט אַחילעס געענטפערט:

„רעד מיר פון טויט נישט קיין טרייסט וואָרט, עדעלער אָדי־סעאוס!

„בעסער בעאַרבייטען וואָלט איך דאָס פעלד אַלס אַ פשוט'ער אַרבייטער,

„אַלס אָרעמער מענש אָהן ירושה פון עלטערן, אָהן אייגען פערמעגען,

„איידער בעהערשען אַ מחנה אַ גרויסע פון טויטע פערשוואונדענע".

יאָ, בשעת דער מאַיאָר דיוואַן האָט אַרויסגערופען דעם גרויסען ישראל לעווע אויף אַ דועל מיט פיסטאָלעטען און האָט צו איהם געזאָגט: אויב איהר וועט זיך נישט שטעלען, הערר לעווע, דאַן זענט איהר אַ הונד! — האָט דאַן יענער געענטפערט: איך וויל בעסער זיין אַ לעבעדיגער הונד, איידער אַ טויטער לייב! און ער איז געווען גערעכט. איך האָב מיך גענוג אָפט געשלאָגען אויף דועלען, מאַדאַם, כדי איך זאָל דאָס קאָנען זאָגען — אַ דאַנק צו גאָט! איך לעב! אין מיינע אָדערען קאָכט דאָס רויטע לעבען, אונטער מיינע פיס ציטערט די ערד, אין ליעבעס־פייער נעהם איך אַרום בוימער און מאַרמאָר־בילדער, און זיי ווערען לעבעדיג אין מיינע אָרעמס. יעדע פרוי איז פאַר מיר אַ געשענקטע וועלט, איך פיהל אָהן אַ שיעור פערגעניגען אין די מעלאָדיען פון איהר געזיכט, און מיט איין אוינציגען בליק פון מיין אויג קאָן איך מעהר געניסען ווי אַנדערע מיט זייערע אַלע גליעדער צייט זייער גאַנץ לעבען. יעדער אויגענבליק איז דאָך פאַר מיר אַ אונענדליכקייט; איך מעסט נישט די צייט מיט דער בראַבאַנטער אָדער מיט דער קליינער האַמבורגער אייל, און איך דאַרף נישט, אַז אַ פריסטער זאָל מיר צוזאָגען נאָך אַ לעבען אויף יענער וועלט, ווייל שוין אין דעם לעבען קאָן איך גענוג דער־לעבען, ווען איך לעב צוריק אין לעבען פון די פריהעריגע דורות, און איך פערשאַף מיר די עביגקייט אין קעניגרייך פון דער פערגאַנגענהייט.

און איך לעב! דאָס גרויסע פולס־קלאַפען פון דער נאַטור קלאַפט אויך אין מיין ברוסט, און ווען איך גיעב אַ פרעהליכען גע־

שריי, אזוי ענטפערט מיר א טויזענד-פאכער וויעדער-קול. איך הער טויזענד נאכטיגאלען. דער פריהלינג האט זיי געשיקט, צו וועקען די ערד פון איהר פריהמארגען-שלאף, און די ערד ציטערט פון גרויס ענטציקטהייט, איהרע בלומען זענען די הימנען, וואס זי זינגט אין בעגייסטערונג אקעגען דער זון — די זון בעוועגט זיך צו פאמעלעך, איך וואלט איהרע פייער-פערד אנגעשמיסען מיט א בייטש, כדי זיי זאלען שנעלער לויפען — נאר ווען זי זינקט אראב פישטשענדיג אין ים אריין, און די גרויסע נאכט קומט ארויף מיט איהר גרויסער בענקענדיגער אויג, א! דאן ערשט ציטערט דורך מיר דורך אין אמת'ען די רעכטע שמחה, אזוי ווי לאשטשענדע מעדלעך לעגען זיך די אבענד-לופטען אויף מיין רוישענדעם הארץ, און די שטערען ווינקען, און איך הויב מיך אויף, און שוועב איבער דער קליינער ערד און די קליינע געדאנקען פון די מענשען.

קאפיטעל IV.

נאר עס וועט א מאל קומען דער טאג, און די היץ אין מיינע אדערן וועט שוין זיין פערלאשען, אין מיין ברוסט וואהנט דאן דער ווינטער, זיינע ווייסע פאסען הילען קארג ארום מיין קאפ, און זיינע נעבעל פערשלייערען מיין אויג. אין פערוועהעטע קברים ליעגען מיינע פריינד, איך אליין בין נאך איבערגעבליבען, ווי א איינזאמעס שטענגעל, וואס דער שניטער האט פערגעסען, א נייער דור האט שוין ארויסגעבליהט מיט נייע פערלאנגען און נייע געדאנקען, פול מיט פערוואונדערונג הער איך נייע נעמען און נייע ליעדער, די אלטע נעמען זענען שוין פערגעסען, און איך אליין בין שוין פערגעסען, פילייכט פון אייניגע פערעהרט, פון פיעל אויסגעלאכט, און פון קיינעם געליעבט! און עס שפרינגען אריין צו מיר די יונגלעך מיט די רויטע בעקעלעך, און שטעקען מיר די אלטע הארפע אין דער ציטערנדיגער האנד אריין, און זאגען מיט א געלעכטער: דו האסט שוין לאנג געשוויגען, דו אלטער גרוי-קאפ, זינגט אונז וויעדער געזאנגען פון די טרוימען פון דיין יוגענד!

דאן נעהם איך די הארפע, און די אלטע פריידען און שמערצען וואכען אויף, די נעבעל צערינען, טרעהרען בליהען וויעדער פון מיינע טויטע אויגען, עס פריהלינגט וויעדער אין מיין ברוסט,

זיסע טענער פון וועהטאָג ציטערן אין די סטרונעס פון דער האַרפע, איך זעה ווידער דעם בלויען טייך און די מאַרמאָרנע פּאַלאַצען און די שענע פרויען־און מעדלעך־געזיכטער — און איך זינג אַ ליעד פון די בלומען פון דער ברענטאַ.

דאָס וועט מיין לעצטעס ליעד זיין, די שטערן וועלען מיך אָנקוקען ווי אין די נעכט פון מיין יוגענד, דאָס פערליעבטע לבנה־ליכט קושט ווידער מיינע באַקען, די גייסטער־האָרען פון די פערשטאָרבענע נאַכטיגאַלען הערען זיך פון דער ווייטען, שלאָף־שכור מאַכען זיך צו מיינע אויגען, מיין נשמה ווערט פערשוויגען ווי די טענער פון מיין האַרפע — עס שמעקען די בלומען פון דער ברענטאַ.

אַ בוים וועט אויף מיין מצבה אַ שאָטען וואַרפען. איך וואָלט זעהר וועלען אַ פּאַלמען־בוים, נאָר די פּאַלמען וואַקסען נישט אין צפון. עס וועט מסתמא זיין אַ לינדענבוים, און אין זומער־אָבענדען וועלען דאָרט זיצען פערליעבטע און זיך לאַשטשען; דער טשיזיק, וועלכער וויעגט זיך אין די צווייגען שטיל צוהערענדיג, איז פערשוויגען, און מיין לינדע רוישט טרויליך איבער די קעפּ פון די גליקליכע, וועלכע זענען אַזוי גליקליך, אַז זיי האָבען אפילו קיין צייט נישט צו לייענען, וואָס שטעהט אָנגעשריבען אויף דער ווייסער מצבה. נאָר שפּעטער, ווען דער ליעבענדער האָט זיין מעדעל פערלאָרען, דאַן קומט ער ווידער צו דער גוט־בעקאַנטער לינדע, און זיפצט און וויינט, און בעטראַכט די מצבה, לאַנג און אָפט, און לייענט דערויף די אויפשריפט: — ער האָט געליעבט די בלומען פון דער ברענטאַ.

קאַפּיטעל V.

מאַדאַם! איך האָב אייך אָבגענאַרט. איך בין נישט דער גראַף פון גאַנגעס. קיינמאָל אין לעבען האָב איך נישט געזעהן דעם הייליגען טייך, קיינמאָל האָב איך נישט געזעהן די לאָטאָס־בלומען, וועלכע שפּיגלען זיך אָב אין זיינע פרומע וועלען. איך בין קיינמאָל נישט געלעגען חלומענדיג אונטער אינדישע פּאַלמען, איך בין קיינמאָל נישט געלעגען בעטענדיג פאַר דעם דימענטען־גאָט אין יאַגערנויט, דורך וועלכען איך וואָלט דאָך לייכט געקאָנט געהאָלפען ווערען. און אין קאַלקוטאַ בין איך געווען פּונקט אַזוי ווי דער קאַלקוטאַ־

בראַטען, וועלכען איך האָב נעכטען געגעסען צו מיטאָג. נאָר איך שטאַם פון הינדאָסטאַן, און דעריבער פיהל איך מיך אַזוי גוט אין די ברייטע וועלדער פון וואַלמיקי, די העלדישע ליידען פון געטליכען ראַמאַ רעגען־אויף מיין הארץ אַזוי ווי אַ בעקאַנטער וועהטאָג, פון די בלומען־ליעדער פון קאַלידאַזאַ בליהען מיר אַרויס די זיסטע ערי־נערונגען, און בשעת מיט עטליכע יאָהר צוריק האָט מיר אַ גוט־הערציגע דאַמע אין בערלין געוויזען די שענע בילדער, וואָס איהר פאָטער, וועלכער איז אַ לאַנגע צייט געווען אַ גובערנאַטאָר אין אינדיען, האָט פון דאָרט מיטגעבראַכט, האָבען די צאַרט־געמאָלטע, הייליג־שטילע בילדער מיר זיך אויסגעוויזען אַזוי גוט בעקאַנט, און מיר האָט זיך געדוכט, אַז איך בעטראַכט מיין אייגענע פאַמיליען־גאַלערעע.

פראַנץ באָפּ — מאַדאַם, איהר האָט געוויס געלייענט זיינע ווערק וועגען דער סאַנסקריטישער שפראַך — האָט מיר געגעבען אייניגע ידיעות וועגען מיינע אָבות אַבותי, און איך וויים איצט גענוי, אַז איך שטאַם אַרויס פון בראַהמאַ'ס קאָפּ און נישט פון זיינע פיס־מאָזאָלעם; איך בין זאָגאַר משער, אַז דער גאַנצער מאַהאַבאַראַטאַ מיט זיינע 200000 פסוקים איז נאָר אַ אַלעגאָרישער ליעבעס־בריעף, וואָס מיין אור־עלטער־זיידע האָט געשריבען צו מיין אורעלטער־באָבע — אָ! זיי האָבען זיך זעהר געליעבט, זייערע נשמות האָבען זיך געקושט, זיי האָבען זיך געקושט מיט די אויגען, זיי זענען ביידע געווען נאָר איין און איינציגער קוש —

אַ פערצויבערטע נאַכטיגאַל זיצט אויף אַ רויטען קרעלען־בוים אין שטילען אָקעאַן, און זינגט אַ ליעד פון דער ליעבע פון מיינע אור־עלטערן, נייגיעריג קוקען אַרויס די פערעל פון זייערע מושעל־שטיבעלעך, די וואונדערבאַרע וואַסער־בלומען ציטערען פאַר וועהטאָג, די קלוגע ים־שנעקען, מיט זייערע פערשידענפאַרביגע פאָרצעלאַענע טורעמלעך אויף די רוקענס, קומען אָן קריכענדיג, די ים־ראָזען ווערען רויט, פערשעמט, די געלע, שפּיציגע ים־שטערען און די טויזענד־פאַרביגע גלעזערנע קוואַבען בעוועגען זיך און ווידמען זיך, און אַלץ טומעלט און הערט זיך צו —

דאָך, מאַדאַם, דאָס דאָזיגע ליעד פון נאַכטיגאַל איז צו גרויס, כדי דאָס דאָ צו ברענגען, עס איז אַזוי גרויס ווי די וועלט אַליין, שוין די ווידמונג צו אַנאַנגאַס, דעם גאָט פון ליעבע, איז אַזוי לאַנג

ווי אַלע ראָמאַנען פון וואַלטער סקאָט צוזאַמען, און וועגען דעם רעדט זיך טאַקי אין איין אָרט ביי אַריסטאָפאַנעס, וואָס אין דייטשען קומט עס אויס:

„טיאָטיאָ, טיאָטיאָ, טיאָטינקס,
טאָטאָטאָטאָ, טאָטאָטאָטאָ, טאָטאָטינקס".
(די פאסישע איבערזעצונג).

ניין, איך בין נישט געבאָרען אין אינדיען; דאָס ליכט פון דער וועלט האָב איך דערזעהן ביי די ברעגען פון יענעם שענעם טייך, וואו אויף די גרינע בערג וואַקסט דאָרט די נאַרישקייט, און אין הערבסט ווערט זי אָבגעריסען, געקעלטערט, געגאָסען אין פעסער און אַוועקגעשיקט אין אויסלאַנד. — ווירקליך, נעכטען האָב איך געהערט, ווי עמיץ האָט געזאָגט אַ נאַרישקייט, וועלכע איז אין יאָהר 1811 געזעסען אין אַ ווייַנטרויב, וואָס איך האָב דעמאָלט אַליין געזעהן וואַקסען אויפ'ן יאָהאַניס־באַרג. פיעל נאַרישקייט ווערט אָבער אויך אויסגעבראַכט אין לאַנד גופא, און די מענשען זענען דאָרט אַזוי ווי אומעטום: — זיי ווערען געבוירען, עסען, טרינקען, שלאָפען, לאַכען, וויינען, רעדען רכילות, זענען שטענדיג בעזאָרגט וויַטער צו ציהען זייער גאַטונג, סטאַרען זיך אויסצוזעהן אַזוי, ווי זיי זענען נישט, און טהון דאָס, וואָס זיי קאָנען נישט, לאָזען זיך נישט פריהער ראַזירען ביז זיי האָבען אַ באָרד, און אָפט האָבען זיי אַ באָרד איידער זיי בעקומען שכל, און ווען זיי בעקומען שכל שכור'ען זיי זיך אָן מיט ווייסע און רויטע נאַרישקייט!

מיין גאָט! ווען איך וואָלט אין מיר געהאַט אַזוי פיעל אמונה, אַז איך זאָל קאָנען בערג רידהרען — וואָלט דער יאָהאַניס־באַרג דאַן געווען דער יעניגער באַרג, וועלכען איך וואָלט נאָך מיר נאָכגעפיהרט אומעטום. נאָר אַזוי ווי מיין אמונה איז נישט אַזוי שטאַרק, דעריבער מוז מיר העלפען די פאַנטאַזיע, און זי טראָגט מיך שנעל אַוועק צו'ם שענעם רהיין.

אָ, דאָ איז אַ שען לאַנד, פול ליעבליכקייט און זונענשיין. אין בלויען טייך שפיגלען זיך די בערג־ברעגען מיט זייערע שלעסער־חורבות און וועלדער און אַלטערטימליכע שטעדט. — דאָרט פאַר דער הויז־טהיר זיצען זיך די בירגער אין אַ זומער־אָבענד, און טרינקען פון גרויסע קריגלעך, און פלוידערן גאַנץ פערטרויליך, ווי דער וויין איז, אַ דאַנק גאָט, געראָטען, און ווי די געריכטען מוזען

אונבעדינגט זיין עפענטליך, און ווי מאריע אנטואנעטע איז עפעס אזוי נישט מיר דיר גיליאטינירט געווארען, און ווי די טאבאק־פערוואלטונג האט טייערער געמאכט דעם טאבאק, און ווי אלע מענשען זענען גלייך, און ווי גערעס *) איז א הויפט-מענש.

איך האב מיך קיינמאל נישט געקימערט וועגען אזעלכע מיני שמועסען, און איך בין בעסער געזעסען ביי די מעדלעך ביים געוועלבטען פענסטער, און האב געלאכט אויף זייער לאכען, און מיך געלאזט שלאגען מיט בלומען אין געזיכט, און האב זיך געמאכט בלומרשט אין כעס, ביז זיי האבען מיר דערצעהלט זייערע סודות אדער עפעס א אנדערע וויכטיגע געשיכטע. די שענע גערטרוד איז געוועז גליקליך ביז צום משוגע-ווערען, ווען איך האב מיך צו איהר צוגעזעצט; דאס איז געוועזן א מעדעל ווי א פלאמענדיגע ראזע, און ווען זי איז מיר איין מאל געפאלען ארום האלז, האב איך געמיינט, אז זי וועט פערברענט און פערשמעקט ווערען אין מיינע ארעמס. די שענע קאטהארינא איז צערונען געווארען אין קלינגענדער בעשיידענהייט, ווען זי האט מיט מיר גערעדט, און איהרע אויגען זענען געוועזן פון אזא ריינער, הארציגער בלויקייט, ווי איך האב עס נאך קיינמאל נישט געפונען ביי מענשען און היות און נאר זעלטען ביי בלומען; מען האט אין זיי גערן אריינגעקוקט און דערביי האט מען זיך געקאנט טראכטען אזוי פיעל זיסע זאכען. נאר די שענע העדוויג האט מיך געליעבט; דען בשעת איך בין צו איהר צוגעגאנגען, האט זי דעם קאפ אראבגעבויגען צו דער ערד, אזוי אז די שווארצע לאקען זענען אראבגעפאלען איבער איהר רויט-געווארענעם געזיכט, און די גלענצענדע אויגען האבען ארויסגעלויכטען ווי שטערען פון א דונקעלען הימעל. איהרע פערשעמטע ליפען האבען קיין ווארט נישט גערעדט, און איך האב איהר אויך גארנישט געקאנט זאגען. איך האב געהוסט און זי האט געציטערט. טיילמאל האט זי מיך געלאזט בעטען דורך איהרע שוועסטער, איך זאל נישט אזוי שנעל ארויפשטייגען אויף די פעלזען, און איך זאל מיך נישט באדען אין ריין, נאכדעם ווי איך האב מיך דערהיצט פון לויפען

---

*) גערעס איז צום ערשטען געוועזן איינער פון די מעכטיגסטע פארשטעהער פון דייטשער פרייהייט; שפעטער איז ער געוועזן דער אנפיהרער פון דער אולטראיאנטאנער פארטיי.

אָדער געטרונקען. איך האָב איינמאָל זיך איינגעהערט, ווי זי האָט פרום געבעטען פאַר דעם בילד פון מאַריע, וואָס איז געווען בעציערט מיט גאָלד-פאַסען און בעשיינט מיט אַ ברענענד לעמפּעל און געשטאַנען אין אַ נישע פון פאָרהויז; איך האָב דייטליך געהערט, ווי זי האָט גאָטס מוטער געבעטען: איהם צו פערבאָטען דאָס קלעטערן, טרינקען און באָדען זיך. איך וואָלט מיך געוויס אין דאָס שענע מעדעל פערליעבט, ווען זי וואָלט געווען גלייכגילטיג צו מיר; און איך בין געווען גלייכגילטיג צו איהר, ווייל איך האָב געוואוסט, אַז זי ליעבט מיך. — מאַדאַם, אויב מען וויל פון מיר געליעבט זיין, מוז מען מיך בעהאַנדלען ווי אַ הונד.

די שענע יאָהאַנע איז געווען אַ שוועסטער-קינד פון די דריי שוועסטער, און איך האָב מיך צו איהר גערן צוגעזעצט. זי האָט געוואוסט די שענסטע לעגענדען, און ווען זי האָט מיט דער ווייסער האַנד אַרויסגעוויזען צום פענסטער נאָך די בערג, וואו עס איז געשעהען אַלץ, וואָס זי דערצעהלט, איז מיר געוואָרען אויפ'ן האַרצען אַזוי פיעל פערצויבערט, די אַלטע ריטער זענען קלאָר אַרויסגעשטיגען פון די הורבות-שלעסער און האָבען זיך צעהאַקט די אייזערנע קליידער, די לאָרעליי איז ווידער געשטאַנען אויפ'ן שפּיץ פון באַרג און האָט אַראָבגעזונגען איהר זיס-פערדאַרבענדעס ליעד, און דער רהיין האָט געוישט אַזוי קלוג בערוהיגענדיג און דאָך צוגלייך צוציהענדיג מורא'דיג — און די שענע יאָהאַנע האָט מיך אָנגעקוקט אַזוי מערקווירדיג, אַזוי היימליך, אַזוי אונפערשטענדליך טרויליך, אַזוי ווי זי וואָלט אַליין געהערט צו דער לעגענדע, וועגען וועלכער זי האָט נאָר וואָס דערצעהלט. זי איז געווען אַ שלאַנק, בלאַס מעדעל, זי איז געווען טוידט-קראַנק און טיעפזיניג, איהרע אויגען זענען געווען קלאָר ווי דער אמת אַליין, איהרע ליפּען — פרום געוועלבט, אין די צוגען פון איהר געזיכט איז געלעגען אַ גרויסע געשיכטע, נאָר דאָס איז געווען אַ הייליגע געשיכטע — אפשר אַ ליעבעס-לעגענדע? איך ווייס נישט, און איך האָב אויך קיינמאָל דעם מוט נישט געהאַט, זי צו פרעגען. ווען איך האָב זי לאַנג אָנגעקוקט, בין איך געוואָרען רוהיג און פרעהליך, עס איז מיר אויסגעקומען, ווי אין מיין האַרצען וואָלט געווען שטילער שבת און די מלאָכים ריכטען דערין אָב די גאָטעס-דיענסט.

אין אַזעלכע גוטע שטונדען האָב איך איהר דערצעהלט מעשות

פֿון מײַן קינדהײַט, און זי האָט שטענדיג ערנסט זיך צוגעהערט, און מערקווירדיג! ווען איך האָב מיך שוין נישט געקאָנט דערמאָהנען די נעמען, האָט זי מיך דערמאָהנט. ווען איך האָב זי דאַן פֿערוואונדערט געפֿרעגט, פֿון וואַנען זי ווײס די נעמען, האָט זי מיר שמײכלענדיג געענטפֿערט, אַז זי האָט זיך דאָס דערוואוסט פֿון די פֿויגעל, וועלכע האַלטען זײערע נעסטען אין די שפּאַלטען פֿון איהר פֿענסטער — און זי האָט אויך געפּרובט מיר פֿערזיכערן, אַז דאָס זענען די זעלבע פֿויגעל, וועלכע איך האָב אײנמאָל, בשעת איך בין געווען אַ קינד, פֿאַר מײַן טאַשען־געלד אָבגעקויפֿט פֿון דעם האַרט־האַרציגען פֿויער־יונג און האָב זײ דאַן געלאָזען פֿרײַ אַוועקפֿליהען. איך מײן אָבער, אַז זי האָט אַלץ געוואוסט, ווײַל זי איז געווען אַזוי בלאַס, און איז ווירקליך אין גיכען געשטאָרבען. זי האָט אויך געוואוסט, ווען זי וועט שטאַרבען, און האָט פֿערלאַנגט, אַז איך זאָל מיט אַ טאָג פֿריהער פֿערלאָזען אַנדערנאַך. בײַ'ם אָבשײד האָט זי מיר געגעבען בײדע הענד — דאָס זענען געווען ווײַסע, זיסע הענד און רײן ווי אַ הײליגער קרבן — און זי האָט געזאָגט: דו ביזט זעהר גוט, און ווען דו ווערסט ווערען אין כעס, דערמאָהן דיך ווידער אָן דער קלײנער, גוטער וועראָניקע.

צי האָבען די פּלוידערנדע פֿויגעל אויך דעם דאָזיגען נאָמען אויסגעזאָגט? איך האָב מיר אין ערינערונגען־נאָכזוכענדע שטונדען אַזוי אָפֿט דעם קאָפּ געבראָכען און האָב מיך מעהר נישט געקאָנט דערמאָהנען דעם דאָזיגען ליעבען נאָמען.

איצט, ווען איך געדענק איהם שוין ווידער, וויל מיר אויך די פֿריהעסטע קינדהײַט ווידער אויפֿבליהען אין מײַן זכרון, און איך בין ווידער אַ קינד און שפּיעל מיך מיט די איבעריגע קינדער אויף דעם שלאָס־פּלאַץ אין דיסעלדאָרף בײַ'ם רהײן.

קאַפּיטעל VI.

יאָ, מאַדאַם, דאָרט בין איך געבאָרען, און דאָס זאָג איך אויסדריקליך, כדי נאָך מײַן טוידט זאָלען זיבען שטעדט — שילדע, קרעהווינקעל, פּאָלקוויץ, באָקום, דילקען, געטינגען און שעפּענשטעדט — זיך נישט אַרומקריגען צו האָבען די עהרע, צו זײַן מײַן געבורטס־שטאָדט. דיסעלדאָרף איז אַ שטאָדט בײַ'ם רהײן, וואו עס

לעבען זעכצעהן טויזענד מענשען , און פיעל הונדערט טויזענד מענשען ליעגען נאך אויסער דעם דארט בעגראבען. און צווישען די דאזיגע זענען פערהאן עטליכע, וועגען וועלכע מיין מוטער זאגט, אז עס וואלט בעסער געווען, ווען זיי וואלטען נאך געלעבט, צום ביישפיעל מיין זיידע און מיין פעטער, דער אלטער הערר פאן=געלדערן און דער יונגער הערר פאן=געלדערן, וועלכע זענען ביידע געווען אזעלכע בעריהמטע דאקטוירים, און זיי האבען אזוי פיעל מענשען אויסגעהיילט פון טוידט, און דאך האבען זיי אליין געמוזט שטארבען. און די פרומע אורזולע, וועלכע האט מיך אלס קינד אויף די הענד געטראגען, ליעגט דארט אויך בעגראבען, און עס וואקסט אויף איהר קבר א ראזען=קוסט — ראזען=ריחות האט זי ביים לעבען אזוי ליעב געהאט, און איהר הארץ איז געווען לויטער ראזען=ריחות און גוטסקייט. אויך דער אלטער קלוגער קאנאניקוס ליעגט דארט בעגראבען. גאט, ווי עלענד האט ער אויסגעזעהן, ווען איך האב איהם צום לעצטען מאל געזעהן! ער איז בעשטאנען נאר נאך פון גייסט און פלאסטערס, און דאך האט ער שטודירט טאג און נאכט, אזוי ווי ער וואלט זיך געזארגט, טאמער וועלען די ווערעם געפינען איינינע אידעען צו ווענינ אין קאפ. אויך דער קליינער ווילהעלם ליעגט דארט, און דערין בין איך שולדיג. מיר זענען ביידע געווען שול=קאמעראדען אין פראנציסקאנער קלויסטער און מיר האבען זיך געשפיעלט אויף יענער זייט פון קלויסטער, וואו עס האט זיך צווישען שטיינערנע מויערן געצויגען דאס טייכעל דיסעל, און איך האב געזאגט: „ווילהעלם, ציה ארויף דאס קעצעל, וואס איז נאר וואס אריינגעפאלען“— און לוסטיג איז ער אראבגעגאנגען אויף דער ברעט, וואס איז געלעגען איבער'ן טייכעל, ארויסגעריסען דאס קעצעל פון וואסער, איז ער אבער אליין אריינגעפאלען, און ווען מען האט איהם ארויסגעצויגען, איז ער געווען נאס און טוידט. דאס קעצעל האט נאך א לאנגע צייט געלעבט.

די שטאדט דיסעלדארף איז זעהר שען, און ווען מען קלערט וועגען איהר פון דערווייטענס, און מען איז צופעליג פון דארט א געבוירענער, ווערט עפעס אזוי משונה'דיג אויפ'ן הארצען. איך בין פון דארט א געבוירענער, און עס דוכט זיך מיר איצט, אזוי ווי איך וואלט גלייך געמוזט אהיים געהן. און אז איך זאג אהיים געהן, אזוי מיין איך דאס די באלקערשטראסע און דאס הויז, אין

וועלכען איך בין געבוירען געווארען. דאס דאזיגע הויז וועט אמאל זיין זעהר מערקווירדיג, און דער אלטער פרוי, וואס בעזיצט דאס דאזיגע הויז, האב איך געהייסען זאגען, אז זי זאל עס בשום אופן נישט פערקויפען. פאר דאס גאנצע הויז וואלט זי איצט בעקומען קוים אזוי פיעל, וויפיעל עס וועט אויסמאכען דאס טרינק-געלד, וואס די גרין-פערשלייערטע, פארנעהמע ענגלענדערינס וועלען אמאל געבען דער דיענסט-מעדעל, בשעת זי וועט זיי ווייזען די שטוב, אין וועלכער איך האב דערזעהן דאס ליכט פון דער וועלט, און די היהנערשטייג, אין וועלכער דער טאטע פלעגט מיך געוועהנליך פערשליסען, בשעת איך האב גענאשט וויינטרויבען, און אויך די ברוינע טהיר, אויף וועלכער די מאמע פלעגט מיך מיט קרייד לערנען שרייבען די בוכשטאבען — אה גאט! מאדאם, אויב איך וועל אמאל ווערען א בעריהמטער שריפטשטעלער, האט דאך דאס מיין ארעמער מוטער גענוג מיה געקאסט.

נאר מיין רוהם שלאפט נאך איצט אין די שטיקער מארמאר פון קאררארא, די פערדארבענע לארבער-קראנצען, מיט וועלכע מען האט מיין שטערען בעפוצט, האבען נאך זייער ריח נישט פערשפרייט איבער דער גאנצער וועלט, און ווען די גרין-פערשלייערטע, פארנעהמע ענגלענדערינס קומען איצט קיין דיסעלדארף, בעקוקען זיי נאך כלל נישט דאס בעריהמטע הויז, נאר זיי געהען דירעקט צום מארק-פלאץ און בעטראכטען די שווארצע, קאלאסאלע רייטערסטאטוע, וואס שטעהט דארט אין סאמע מיטען. די דאזיגע סטאטוע זאל פארשטעלען דעם קורפירשט יאן ווילהעלם. ער טראגט א שווארצען פאנצער, א טיעף אראבהענגענדע פערוק. — זייענדיג א קינד האב איך געהערט די לעגענדע, אז דער קינסטלער, וועלכער האט געגאסען די דאזיגע סטאטוע, האט בשעת'ן גיעסען בעמערקט מיט שרעק, אז זיין מעטאל וועט דערצו נישט גענוגען, און דאן זענען אנגעלאפען די בירגער פון דער שטאדט און האבען איהם געבראכט זייערע זילבערנע לעפעל, כדי צו פערענדיגען דאס גיעסען — און אט בין איך שטונדענלאנג געשטאנען פאר דעם רייטער-בילד, און מיר געבראכען דעם קאפ, וויפיעל זילבערנע לעפעל קאנען דערין שטעקען, און וויפיעל עפעל-טארטעלעך קאן מען פאר דאס דאזיגע גאנצע זילבער בעקומען? עפעל-טארטעלעך זענען דעמאלט געווען מיין ליידענשאפט — איצט איז דאס ליבע, אמת, פרייהייט

און קרעבס=זופ — און טאקי נישט ווייט פון קורפירשטס בילד, נעבען טעאטער, איז געוועהנליך געשטאנען דער וואונדערבארער=געבאקענער קרומפיסיגער יונג מיט א ווייסען פארטוך און מיט א קארב פול ליעבליך=שמעקענדיגע עפעל=טארטעלעך, וועלכע ער האט געוואוסט ווי אבצולויבען אין טאג אריין מיט א דיסקאנט=שטימע, וואס ס'איז אונמעגליך בייצושטעהן קעגען איהר: „די עפעל=טארטעלעך זענען גאנץ פריש, נאר וואס פון אויווען ארויס, שמעקען אזוי דעליקאט". — ווירקליך, בשעת דער יצר=הרע האט מיך אין מיינע שפעטערע יאהרען געוואלט בייקומען, האט ער גערעדט מיט אזא צוציהענדע דיסקאנט=שטימע, און ביי סיניארא דזשיולעטא וואלט איך קיין גאנצע צוועלף שטונדען נישט געבליבען, ווען זי וואלט נישט אנגעהויבען רעדען מיט'ן זיסען, שמעקעדיגען עפעל=טארטעלעך=טאן. און ווירקליך, קיינמאל וואלטען עפעל=טארטעלעך מיך נישט אזוי פיעל אנגערייצט, ווען דער קרומער הערמאן וואלט זיי נישט אזוי געהיימניספול בעדעקט מיט זיין ווייסען פארטוך — און טאקי די פארטוכער זענען עס, וואס — דאך איך בין אראב פון וועג, איך האב דאך גערעדט וועגען דער רייטער=סטאטוע, וועלכע האט אין לייב געהאט אזוי פיעל זילבערנע לעפעל, און קיין זופ, און האט פארגעשטעלט דעם קורפירשט יאן ווילהעלם.

ער זאל געוועזען זיין א בראווער הערר, און האט זעהר געליעבט די קונסט, און אליין איז ער געוועזען זעהר א געשיקטער. ער האט געגרינדעט די בילדער=גאלעריע אין דיסעלדארף, און אויף דעם דארטיגען אבסערוואטאריום וויזט מען נאך א בעכער פון האלץ, וואס ער אליין האט אין זיינע פרייע שטונדען — אזעלכע שטונדען האט ער געהאט טעגליך פיער און צוואנציג — אויסגעשניצט.

דעמאלט זענען די פירשטען נאך נישט געוועזען אזעלכע אונגליקליכע מענשען ווי איצט, און די קרוין איז זיי געוועזען פעסט צוגעוואקסען צו'ם קאפ, און ביינאכט האבען זיי נאך דערויף אריבערגעצויגען א שלאף=מיץ, און זיי זענען געשלאפען רוהיג, און צו זייערע פיס זענען רוהיג געשלאפען די פעלקער, און ווען די דאזיגע פעלקער זענען אין דער פריה אויפגעשטאנען, אזוי האבען זיי געזאגט: „גוט מארגען, פאטער!" און די פירשטען האבען געענטפערט: „גוט מארגען, ליעבע קינדער!"

נאר פלוצלונג איז עס אנדערש געווארען. ווען מיר זענען

איין מאל אין דער פריה אויפגעשטאנען אין דיסעלדארף און געוואלט זאגען „גוט מארגען, פאטער!“, איז שוין דער פאטער געווען אוועק־געפאהרען, און אין דער גאנצער שטאדט איז געווען נאר שטומפער טרויער, איבעראל איז געווען עפעס א מין שטימונג פון א לויה, און די מענשען זענען שוויינענדיג דורכגעקראכען צום מארק, און האבען געלעזען די לאנגע פאפירענע מודעה אויף דער טהיר פון ראטהויז. עס איז געווען א טריבער וועטער, און דאך איז דער דינער שניידער קיליאן געשטאנען אין זיין נאנקינער יאקע, וועלכע ער פלעגט געוועהנליך טראגען נאר ביי זיך אין דערהיים, און די בלוי־וואלענע זאקען זענען איהם אראבגעהאנגען, אז די נאקעטע פיסלעך האבען בעטריבט ארויסגעקוקט, און זיינע שמאלע ליפען האבען געציטערט, בשעת ער האט פאר זיך געמורמעלט דאס, וואס איז געשטאנען אויפ׳ן אנגעשלאגענעם פלאקאט. אן אלטער פפעל־ציישער אינוואליד האט געלעזען אביסעל העכער, און ביי פיעל ווערטער האט איהם צראבגעטריפט א קלארע טרעהר אין די ווייסע, עהרליכע וואנסעס. איך בין געשטאנען נעבען איהם און האב אויך געוויינט, און האב איהם געפרעגט, פארוואס מיר וויינען. און דאן האט ער געענטפערט: „דער קורפירשט לאזט זיך בעדאנקען“. און דערנאך האט ער ווידער געלייענט, און ביי די ווערטער: „פאר די אבגעהיטע טרייהייט פון די אונטערטהאנען“ „און מיר בעפרייען אייך פון אייערע פליכטען“, האט ער נאך שטארקער געוויינט. — עס איז משונה׳דיג צו זעהן, ווי אזא אלטער מאן, מיט א אבגעבלאקעוועטען אוניפארם און מיט א צעראנירטען סאלדאטען־געזיכט, וויינט פלוצלונג אזוי שטארק. בשעת מיר האבען אזוי געלעזען, איז אויך אראב־גענומען געווארען פון ראטהויז דער קורפירשטליכער הערב, אלץ איז געווארען עפעס אזוי שרעקעדיג וויסט, עס האט אויסגעוויזען, ווי מען וואלט זיך געריכט אויף א לקוי המה, די הערדען ראטסהערדען זענען ארומגעגאנגען אזוי אבגעדאנקט און פאמעלעך, אפילו דער אלמעכטיגער גאסען־פאגט האט אויסגעזעהן, אזוי ווי ער וואלט שוין מעהר קיין זאך נישט געהאט צו בעפעהלען, און ער איז זיך דא געשטאנען אזוי פריעדליך־גלייכגילטיג, האטש דער משוגענער אלאיזיוס האט זיך ווידער געשטעלט אויף איין פוס און האט מיט א נארישער גרימאסע איבערגע׳חזר׳ט די נעמען פון די גענערעלער, וועהרענד דער שכור׳ער קרומער גומפערץ האט זיך געוואלגערט

אין רינשטאק און האט געזונגען דאס ליעד „עס קומט, עס קומט!“

נאר איך בין געגאנגען אהיים און האב געוויינט און געקלאגט: „דער קורפירשט לאזט זיך בעדאנקען“. אומזיסט האט מיך מיין מוטער געוואלט בערוהיגען, איך האב געוואוסט, וואס איך האב געוואוסט, איך האב מיר נישט געלאזט פעררעדען, איך בין וויינענדיג געגאנגען אין בעט אריין, און ביינאכט האט זיך מיר געחלומט, אז ס'איז שוין א סוף פון דער וועלט — די שעגע בלומען־גערטנער און גרינע לאנקעס זענען אזוי ווי טאפעטען אויפגערוימט און איינגעוויקעלט געווארען, דער גאסען־פאגט איז ארויפגעקראכען אויף א הויכען לייטער און האט אראבגענומען די זון פון הימעל, דער שניידער קיליאן איז דערביי געשטאנען און האט צו מיר אליין געזאגט: „איך מוז געהן אהיים און זיך שען אנטהון, ווייל איך בין טויט און וועל נאך היינט בעגראבען ווערען“ — און עס איז כסדר געווארען אלץ דונקעלער, קארג האבען אין דער הויך געשימערט עטליכע שטערען, און אויך זיי זענען אראבגעפאלען אזוי ווי געלע בלעטער אין הערבסט, ביסלעכווייז זענען פערשוואונדען געווארען די מענשען, איך ארעם קינד האב מיט שרעק ארומגעבלאנדזשעט, בין ענדליך געבליבען שטעהן פאר'ן צוים פון א פאשעפעלד נעבען א וויסטען פויערן־הויף און האב דארטען געזעהן א מענשען, וועלכער האט מיט א רידעל פאנאנדערגעגראבען די ערד, און נעבען איהם א מיאוסע, בייזע פרוי, וועלכע האט געהאלטען אין פארטוך עפעס אזוי ווי א אפגעשניטענעם קאפ פון א מענשען, און דאס איז געווען די לבנה, און זי האט איהם מיט מורא און מיט זארג אריינגעלעגט אין אפענעם גרוב — און הינטער מיר איז געשטאנען דער פפעלצישער אינוואליד און האט פאמעלעך געזאגט אות באות: „דער קורפירשט לאזט זיך בעדאנקען“.

ווען איך האב זיך אויפגעהאפט פון שלאף, האט די זון ווידער געשיינט ווי געוועהנליך דורכ'ן פענסטער, אויפ'ן גאס איז געגאנגען דער פויק, און ווען איך בין אריינגעגאנגען אין אונזער וואהן־שטוב און האב מיין פאטער, וועלכער איז געזעסען אין ווייסען פודערמאנטעל, געזאגט גוט מארגען, האב איך געהערט, ווי דער פריזירער מיט די לייכטע פים האט איהם בשעת'ן פריזירען גענוי דערצעהלט, אז היינט בעגריסט מען אויפ'ן ראטהויז דעם נייעם גרויסהערצאג יאאכים, און אז דער דאזיגער הערצאג איז פון דער בעסטער

פאַמיליע, און ער בעקומט פאַר אַ פּרוי דעם קייזער נאַפּאָלעאָנס שוועסטער, און ער בעזיצט אויך פיעל פערמעגען, און ער טראָגט זיינע שענע שוואַרצע האָר אין לאָקען און אין גיכען וועט ער אַריינפאָהרען אין שטאָדט און וועט זיכער געפעלען ווערען אַלע פרויען. דערוויל איז דאָס פויקערייַ אויפ'ן גאַס אַלץ וויַטער געגאַנגען, און איך בין אַרויסגעגאַנגען פאַר דער הויזטהיר און האָב בעטראַכט די אָנקומענדע פראַנצויזישע סאָלדאַטען, דאָס פרעהליכע פאָלק פון רוהם, וואָס האָט זינגענדיג און קלינגענדיג דורכגעצויגען דורך דער וועלט, די הייטער־ערנסטע געזיכטער פון די גרענאַדערען, די בערען־מיצען, די דרייפאַרביגע קאָקאַרדעס, די בלאַנקענדע באַיאָנעטען, די וואָלטיזשערען פול לוסטיגקייט און עהרע־געפיהל, און דעם אַלמעכטיג גרויסען, זילבערגעשטריקטען טאַמבור־מאַיאָר, וועלכער האָט געקאָנט וואַרפען זיין שטאָק מיט'ן פערגאָלדעטען קנאָפּ ביז'ן ערשטען עטאַזש און זיינע אויגען אפילו ביז'ן צווייטען עטאַזש, וואו עס זענען אויך געזעסען ביי'ם פענסטער שענע מעדלעך. איך האָב מיך געפרעהט, וואָס מיר וועלען בעקומען סאָלדאַטען אויף קוואַרטיר — מיין מוטער האָט זיך נישט געפרעהט — און איך האָב מיך געאיילט צו געהן אויפ'ן מאַרק־פּלאַץ. דאָ האָט עס איצט גאָר אַנדערש אויסגעזעהן, עס האָט אויסגעזעהן, ווי די וועלט וואָלט גאָר פון דאָס ניי אויסגעקאַלכט געוואָרען, אַ נייער הערב איז געהאַנגען אויפ'ן ראָטהויז, דער אייזערנער פאָרענץ פון באַלקאָן פון ראָטהויז איז געוועזען איבערגעהאַנגען מיט געשטריקטע סאַמעט־דעקען, פראַנצויזישע גרענאַדערען זענען געשטאַנען אויף דער וואַך, די אַלטע הערען ראַטסהערען האָבען שוין איצט געהאַט אַנדערע געזיכטער און האָבען געטראָגען זייערע יום טוב'דיגע קליידער, און האָבען זיך אָנגעקוקט אויף פראַנצויזיש און געזאָגט באָן זשור, פון אַלע פענסטער האָבען געקוקט דאַמען, נייגיעריגע בירגער־לייט און בלאַנקע סאָלדאַטען האָבען אָנגעפילט דעם פּלאַץ, און איך צוזאַמען מיט אַנדערע קינדער האָבען מיר געקלעטערט אויף דאָס גרויסע קורפירשט־פערד און האָבען דערפון אַראָבגעקוקט אין פערשידענפאַרביגען מאַרק־טומעל.

דעם שכנ'ס פיטער און דער לאַנגער קונץ האָבען ביי דער דאָזיגער געלעגענהייט שיער נישט דעם האַלז געבראָכען, און דאָס וואָלט געוועזען זעהר גוט; וואָרום דער ערשטער איז דערנאָך אַנטלאָפען געוואָרען פון זיינע עלטערן, זיך אָבגעגעבען פאַר אַ סאָלדאַט,

געמאכט פליטה, און איז אין מאינץ דערשאסען געווארען צו'ם טוידט; דער אנדערער אבער האט שפעטער געמאכט געאגראפישע אויס=פארשונגען אין פרעמדע קעשענעס, דעריבער איז ער געווארען א ווירקליכער מיטגליעד פון א עפענטליכען שפינען=אנשטאלט, דערנאך האט ער צעריסען די אייזערנע קייטען, וועלכע האבען איהם צוגע=בונדען צו דעם דאזיגען אנשטאלט און צו'ם פאטערלאנד, איז גליקליך אריבערגעקומען דעם ים, און איז געשטארבען אין לאנדאן דורך א צו ענגען שניפס, וועלכער האט זיך צוגעצויגען פון זיך אליין, נאכ=דעם ווי א קעניגליכער בעאמטער האט איהם ארויסגעשלעפט פון אונטער די פיס א בענקעל.

דער לאנגער קוניץ האט אונז געזאגט, אז היינט איז מען פריי פון שולע, צוליעב דער בעגריסונג. מיר האבען לאנג געמוזט ווארטען, ביז די דאזיגע בעגריסונג האט זיך אנגעהויבען. ענדליך איז דער באלקאן פון ראטהויז פול געווארען מיט פערשיעדענפארביגע הערען, פאהנען און טרומייטען, און דער הערר בירגערמייסטער, אין זיין בעריהמטען רויטען ראק, האט געהאלטען א רעדע, וועלכע האט זיך אביסעל לאנג אויסגעצויגען אזוי ווי ציהענדעס גומי, אדער ווי א געשטריקטע שלאפ=מיץ, אין וועלכער מען האט אריינגעווארפען א שטיין — נאר נישט דעם שטיין פון חכמה — און פיעלע זאכען פון דער רעדע האב איך געקאנט גאנץ דייטליך הערען, צו'ם ביישפיעל, אז מען וויל אונז גליקליך מאכען — און ביי'ם לעצטען ווארט האט מען געבלאזען אין די טרומייטען, און געמאכט מיט די פאהנען, און דער פויק האט געקלאפט, און מען האט גערופען וויוואט — און בשעת איך אליין האב גערופען וויוואט, האב איך מיך פעסט געהאלטען אן דעם אלטען קורפירשט. און דאס איז געווען נישט גוט, ווייל עס האט מיר אנגעהויבען שטארק צו שווינדלען פאר די אויגען, איך האב שוין געמיינט, אז די מענשען שטעהען אויף די קעפ, ווייל די וועלט האט זיך ארומגעדרעהט, דער קאפ פון קורפירשט מיט דער לאנגער פערוק האט צוגעשאקעלט און געשעפטשעט: „האלט זיך פעסט אן מיר!"— און ערשט דורכ'ן קאנאנען=שיעסען, וואס האט זיך איצט אנגעהויבען אויפ'ן וואל, בין איך צו זיך געקומען, און בין פון קורפירשט=פערד פאמעלעך ווידער אראבגעגאנגען.

ווען איך בין געגאנגען אהיים, האב איך ווידער געזעהן, ווי דער משוגענער אלאיזיוס טאנצט אויף איין פוס, וועהרענד ער הור'ט איבער

די נעמען פון די פראנצויזישע גענערעלער, און ווי דער קרומער בומפערץ וואלגערט זיך ארום שכורעדהייד אין רינשטאק, און ברומט „עס קומט, עס קומט" — און צו מיין מוטער האב איך געזאגט: מען וויל אונז גליקליך מאכען, און דעריבער איז מען היינט פריי פון דער שולע.

קאפיטעל VII.

אויפ'ן אנדערן טאג איז די וועלט ווידער געוועזן אין בעסטער ארדנונג, און מען איז ווידער געגאנגען אין שולע אזוי ווי פריהער, און מען האט ווידער געלערנט אויסענווענדיג אזוי ווי פריהער — די רוימישע קעניגען, די צאהלען פון די יאהרען, די „נאמינא", *) וואס ענדיגען זיך אויף „ים", די „ווערבא אירעגולאריא" **), גריעכיש, העברעאיש, געאגראפיע, דייטשע שפראך, קאפ-רעכענען— גאט! עס שווינדעלט מיר נאך איצט דערפון אין קאפ — אלץ האט געמוזט געלערנט ווערען אויסענווענדיג. און א טייל זאכען דערפון זענען מיר שפעטער צו נוץ געקומען. ווייל ווען איך וואלט נישט געוואוסט אויסענווענדיג די רוימישע קעניגען, וואלט דאך מיר שפעטער געווען גאנץ גלייכגילטיג, צי ניעבוהר האט בעוויזען אדער נישט בעוויזען, אז זיי האבען אין אמת'ען קיינמאל נישט עקזיסטירט. און וואלט איך נישט געוואוסט יענע צאהלען פון די יאהרען, ווי וואלט איך מיר שפעטער געקאנט א עצה געבען אין דער גרויסער שטאדט בערלין, וואו איין הויז איז גלייך צו'ם אנדערען ווי א טראפען וואסער אדער ווי איין גרענאדער צו'ם אנדערען, און וואו עס איז אונמעגליך צו געפינען די בעקאנטע, אויב מען האט נישט אין קאפ די נומער פון זייער הויז; איך האב מיר דעמאלט ביי יעדען בעקאנטען געטראכט צוגלייך א היסטארישען פארפאל, וואס די צאהל פון יאהר, אין וועלכער ער איז געשעהן, האט געשטימט מיט דער נומער פון הויז פון מיין בעקאנטען, אזוי אז איך האב מיר די דאזיגע נומער זעהר לייכט געקאנט דערמאהנען, ווען איך האב נאר געטראכט וועגען דעם היסטארישען פארפאל, און דעריבער טאקי

*) הויפט-ווערטער.

**) נישט-רעגעלמעסיגע צייט-ווערטער (אין לאטיינישען).

פלעגט מיר שטענדיג אַרויפקומען אויפ'ן קאָפּ אַ היסטאָרישער פּאָרפאַל, וויבאַלד איך האָב נאָר דערזעהן אַ בעקאַנטען. אַזוי צום ביישפּיעל, ווען איך האָב בעגעגענט מיין שניידער, האָב איך גלייך געטראַכט וועגען דער מלחמה ביי מאַראַטהאָן; האָב איך בעגעגענט דעם שען־אויסגעפּוצטען באַנקיר הריסטיאַן גומפּעל, אַזוי האָב איך גלייך געטראַכט וועגען חורבן ירושלים; האָב איך דערזעהן אַ פּאָרטוגעזישען גוטען פריינד, וועלכער איז געווען איינגעטונקט אין חובות איבער'ן האַלז, אַזוי האָב איך גלייך געטראַכט וועגען מוהמד'ס פליטה; האָב איך געזעהן דעם אוניווערזיטעטס־ריכטער, אַ מענש, וועלכער איז געווען בעקאַנט מיט זיין שטרענגער רעכטליכקייט, אַזוי האָב איך גלייך געטראַכט וועגען המנ'ס טוידט; ווי איך פלעג נאָר דערזעהן וואַדצעק'ן, פלעג איך גלייך טראַכטען וועגען קלעאָפּאַטראַ'ן — אַה, ליעבער גאָט, די אָרעמע בהמה איז איצט טויט, די טרעהרען־קוואַלען זענען אויסגעטריקענט, און מען קאָן זאָגען מיט האַמלעט'ן: סוף כל סוף איז עס געווען אַ אַלטע פּרוי, און אַזעלכע ווי די וועלען מיר נאָך אָפט האָבען! ווי געזאָגט זענען די צאָהלען פון די יאָהרען אונבעדינגט נויטיג, איך קען מענשען, וועלכע האָבען קיין זאַך נישט אויסער אַ פּאָר צאָהלען פון יאָהרען אין קאָפּ, און דערמיט האָבען זיי געוואוסט אין בערלין צו געפינען די ריכטיגע הייזער, און איצט זענען זיי שוין וואוילע פּראָפעסאָרען. נאָר איך האָב זיך אין דער שולע געגוג אָנגעליטען צוליעב די פיעל צאָהלען! און מיט'ן רעכענען איז עס נאָך ערגער געגאַנגען. צום בעסטען האָב איך פערשטאַנען היסור, און דערביי איז דאָ אַ זעהר פּראַקטישער כלל: „פיער פון דריי קאָן מען נישט אַראָבנעהמען, און דעריבער מוז איך איינס באָרגען" — נאָר איך האָב געראַטען יעדען איינציגען, אַז אין אַזעלכע פאַלען זאָל ער שטענדיג באָרגען אַ פּאָר גראָשען מעהר; ווייל מען קאָן נישט וויסען—

נאָר וואָס אָנבעלאַנגט צו דער לאַטיינישער שפּראַך, אַזוי קאָנט איהר זיך גאָרנישט פאָרשטעלען, מאַדאַם, ווי דאָס איז פערדרעהט. די רוימער וואָלט געווים גאַנץ ווייניג געבליבען צייט, איינצונעהמען די וועלט, ווען זיי וואָלטען לאַטיין זיך ערשט געמוזט אויסלערנען. די דאָזיגע גליקליכע מענשען האָבען שוין אין דער וויגעלע געוואוסט, וועלכע „נאָמינאַ" האָבען דעם אַקוזאַטיוו אויף „ים". איך אָבער האָב זיי געמוזט אויסענווייניג לערנען אין שוויס פון מיין אַנ=

געזיכט; נאָר סײַ ווי סײַ איז עס גוט, וואָס איך ווייס עס. וואָרום ווען איך וואָלט צום בײַשפּיעל דעם 20=טען יולי פון יאָהר 1825, בשעת איך האָב עפענטליך אָבגעגעבען אין געטינגען אַ עקזאַמען אויף לאַטײַן — מאַדאַם, עס האָט דעמאָלט געלוינט זיך צו צוהערען — ווען איך וואָלט דעמאָלט געזאָגט „סינאַפּעם" אַנשטאָט „סינאַפּיס", אַזוי וואָלטען עס אפשר בעמערקט די פוקסען, וואָס זענען דאָרט געזעסען, און דאָס וואָלט פאַר מיר געווען אַ עביגע חרפה. וויס, בוריס, סיטיס, טוססיס, קוקומיס, אַמוססיס, קאַננאַביס, סינאַפּיס — די דאָזיגע ווערטער, וועלכע האָבען געמאַכט אַזאַ רושם אויף דער וועלט, האָבען דאָס געבראַכט דערצו, וואָס האָטש זיי שטעהען=צו צו אַ בעשטימטער קלאַס, דאָך בלײַבען זיי אַנ'אויסנאַהם; דעריבער האַלט איך שטאַרק פון זיי, און דאָס, וואָס איך האָב זיי שטענדיג בײַ דער האַנד, ווען איך קאָן זיי אַמאָל פּלוצלונג דאַרפען האָבען, דאָס גיעט מיר אין פיעל טריבע שטונדען פון לעבען פיעל אינערע בערוהיגונג און טרייסט. נאָר מאַדאַם, די „ווערבאַ אירעגולאַריאַ" — זיי זענען אַנדערש פון די „ווערבים רעגולאַריבוס" דערמיט, וואָס מען בעקומט בײַ זיי נאָך מעהר שמיץ — זיי זענען אונגעהויער שווער. אין די דומפּפע האַלב=קײַלעכדיגע דורכגאַנגען פון פראַנציסקאַנער קלויסטער, נישט ווײַט פון דער שולע, איז דעמאָלט געהאָנגען אַ גרויסער, געקרייציגטער קריסטוס פון גרויען האָלץ, אַ וויסט ביל‍ד, וואָס טײַלמאָל לויפט עס נאָך איצט דורך בײַנאַכט דורך מײַנע חלומות און קוקט מיך אָן טרויעריג מיט שטאַרע, בלוטיגע אויגען — פאַר דעם דאָזיגען ביל‍ד בין איך אָפט געשטאַנען און געבעטען: אָ, דו אָרעמער, אויך געפּײַניגטער גאָט, אויב עס איז דיר נאָר ווי עס איז מעגליך, אַזוי זעה סטאַרע זיך, אַז איך זאָל די „ווערבאַ אירעגולאַריאַ" געדענקען אויפ'ן קאָפּ.

פון גריעכישען וויל איך שוין בעסער גאָרנישט רעדען, אַז נישט—ווער איך צופיעל אויפגערעגט. די מאָנאַכען אין מיטעלאַלטער זענען גאָרנישט געווען אַזוי אונגערעכט, ווען זיי האָבען פערזיכערט, אַז די גריעכישע שפּראַך איז אַ ערפינדונג פון טײַוועל. איין גאָט ווייס די צרות, וואָס איך בין דערבײַ אויסגעשטאַנען. מיט דער העברעאישער שפּראַך איז עס שוין בעסער געגאַנגען, ווײַל איך האָב שטענדיג געפיהלט אַ גרויסע סימפּאַטיע צו די יודען, האָטש זיי קרייציגען נאָך מײַן נאָמען ביז אויף היינטיגען טאָג; נאָר דאָך

האָב איך אין העברעאישען נישט געקאָנט אַזוי ווײַט דערגרייכען ווי מײַן קעשענע־זייגער, וועלכער האָט געהאַט זעהר פיעל גאָהנטע געשעפטען מיט לײַהען געלד אויף משכנות, און דעריבער האָט ער אָנגענומען פיעל יודישע זיטען — צום בײַשפיעל, פרײַטאָגצו־נאַכטס איז ער נישט געגאַנגען — און האָט געלערנט די היילינע שפראַך, און האָט שפעטער זי אויך געלערנט גראַמאַטיש; וואָרום אָפט אין שלאָפלאָזע נעכט האָב איך צו מײַן גרעסטער פערוואונדערונג געהערט, ווי ער הוערט פאַר זיך כסדר איבער:

קָטַל, קָטַלְתָּ, קָטַלְתִּי — קִטֵּל, קִטַּלְתָּ, קִטַּלְתִּי — פָּקַד פָּקַדְתִּי — פִּקֵּד, פִּק — פִּק — —

דערווײַל אָבער פון דער דײַטשער שפראַך האָב איך פערשטאַנען פיעל מעהר, און די דאָזיגע שפראַך איז דאָך גאָר נישט אַזוי לײַכט. וואָרום מיר אָרעמע דײַטשען, וועלכע זענען שוין גענוג געפײַניגט מיט אײַנקוואַרטירען סאָלדאַטען בײַ זיך, מיט מיליטער־פליכטען, מיט קאָפּ־שטײַערן און טויזענדערליי אַנדערע שטײַערן, האָבען מיר נאָך אויסער דעם צו לײַדען צרות פון אַקוזאַטיוו און דאַטיוו. אַסך דײַטשע שפראַך האָב איך געלערנט פון אַלטען רעקטאָר שאַלמײַער, אַ בראַווער גײַסטליכער הערר, וועלכער האָט זיך פאַר מיר אָנגענומען פון קינדווײַז אָן. נאָר אַביסעל פון דעם מין האָב איך אויך געלערנט פון פראָפעסאָר שראַם, אַ מענש, וועלכער האָט געשריבען אַ בוך וועגען דעם עביגען שלום, און אין זײַן קלאַס האָבען מײַנע חברים אַם מייסטען זיך אַרומגעקריגט.

וועהרענד איך האָב אין איין אָטהעם אַלץ אויפגעשריבען און דערבײַ געקלערט אַלערליי זאַכען, האָב איך מיך נישט ווילענדיג פערפלוידערט וועגען די אַלטע שולע־געשיכטעס, און איך נעהם אָן די דאָזיגע געלעגענהייט, כדי אײַך צו ווײַזען, מאַדאַם, אַז נישט איך בין געווען שולדיג דערין, וואָס איך האָב געלערנט אַזוי ווענינ געאָגראַפיע, אַז איך האָב שפעטער נישט געוואוסט, ווי זיך אַ עצה צו געבען אין דער וועלט. וואָרום דעמאָלט גראַדע האָבען די פראַנצויזען אַלע גרענעצען צעמישט, אַלע טאָג זענען די לענדער געוואָרען נײַ אילומינירט; די, וועלכע זענען ביזהער געווען בלוי, זענען איצט פלוצלונג געוואָרען גרין, אַנדערע זענען זאָגאַר געוואָרען בלוט־רויט, די בעשטימטע געאָגראַפיע־ביכער זענען אַזוי פיעל אומגעביטען און צעמישט געוואָרען, אַז קיין טײַוועל האָט זיי שוין מעהר

נישט געקאָנט דערקענען, די לאַנדס-פּראָדוקטען האָבען זיך אויך געענדערט, ציקאָריע און ציבעלעס זענען איצט געוואַקסען אין אַ אזעלכע ערטער, וואו ביז איצט האָט מען נאָר געקאָנט זעהן האָזען און הינטערוויילעכטס-לויפענדע לאַנד-יונקער, און אויך די האַראַקטערען פון די פעלקער זענען פערענדערט געוואָרען, די דייטשען זענען געוואָרען פלינקע, די פראַנצויזען האָבען שוין מעהר נישט געזאָגט קיין קאָמפּלימענטען, די ענגלענדער האָבען מעהר דאָס געלד נישט אַרויסגעוואָרפען דורכ'ן פענסטער, און די ווענעציאַנער זענען נישט געווען גענוג היטרע, צווישען די פירשטען איז געווען פיעל פּראָגרעס, די אַלטע קעניגען האָבען בעקומען נייע אוניפאָרמען, נייע קעניגטימער זענען געבאַקען געוואָרען און זענען פערברויכט געוואָרען, אַזוי ווי פרישע זעמעל, דערפאַר זענען אַנדערע מאָנאַרכען אַרויסגעטריבען געוואָרען פון הויז און הויף, און האָבען געמוזט אויף אַנאַנדער אופן זיך סטאַרען צו פערדינען זייער ברויט, און אייניגע האָבען זיך דעריבער פריה גענומען צו אַ מלאכה, און האָבען צו'ם ביישפּיעל געמאַכט זיגעל-לאַק אָדער — מאַדאַם, די דאָזיגע עפּאָכע האָט ענדליך אַ ענדע, עס פעהלט מיר שוין שיער אויס אָטהעם — קורץ און גוט, אין אַזעלכע צייטען קאָן מען אין דער געאָגראַפיע נישט פיעל אויפטהון.

אויף אַזאַ אופן איז עס שוין פיעל בעסער מיט דער נאַטור-געשיכטע, דאָ קאָנען נישט פאָרקומען אַזוי פיעל פערענדערונגען, און דאָ געפינט מען בעשטימטע בילדער פון מאַלפּעס, קאַנגורוה'ן, צעברען, נאָז-האָרנען . א. ז. אַזוי ווי אַזעלכע בילדער זענען מיר געבליבען אין זכרון, דעריבער טרעפט מיר זעהר אָפט, אַז טייל מענשען קומען מיר פאָר ווי אַלטע בעקאַנטע שוין ביי'ם ערשטען אויגענבליק.

אויך מיט דער מיטאָלאָגיע איז עס גוט געגאַנגען. איך האָב מיך זעהר געפרעהט מיט דעם געטער-געזינדעל, וואָס רעגיערט איבער דער וועלט אַזוי לוסטיג נאַקעט. איך גלויב נישט, אַז אַ שולע-יונגעל אין דער אַלטער שטאָדט רוים זאָל האָבען אַמאָל געלערנט אויסענווענדיג בעסער ווי איך די הויפּט-אַרטיקלען פון זיין קאַטעכיזמוס. צו'ם ביישפּיעל, די ליעבשאַפטען פון ווענוס. און מען מוז מודה זיין דעם אמת, ווי באַלד מיר מוזען שוין סיי ווי סיי איין מאָל אויסלערנען אויסענווענדיג די אַלטע געטער, אַזוי וואָלט מען

זיִי שוין גֶעדאַרפט לאָזעֶן פאַר זיִך אויף שטעֶנדיִג, און מיִר געֶווינעֶן אפשר גאַנץ וועֶניִג דורך אונזעֶר נײַ־רוימיִשעֶר דרײַ־געֶטעֶרײַ, אָדעֶר אפילו דורך אונזעֶר יודיִשעֶן אַיינגעֶצעֶנטום. אפשר איז יעֶנעֶ מיִטאָלאָגיעֶ איִן גרונד גאָרניִשט געֶוועֶן אַזוי אונמאָראַליִש, ווי מעֶן האָט זי פעֶרשריִען, עֶס איז צום בײַשפּיִעל אַ זעֶהר אַנשטעֶנדיִגעֶר געֶדאַנקעֶן פון האָמעֶר'ן, וואָס עֶר האָט יעֶנעֶר פיִעלגעֶליִעבטעֶר ווענוס געֶגעֶבעֶן אַ מאַן צו דעֶר זײַט.

נאָר צום בעֶסטעֶן איז עֶס מיִר געֶגאַנגעֶן איִן דעֶר פראַנצויזיִשעֶר קלאַס פון אַבעֶ ד'אָלנואַ, אַ עֶמיִגריִרטעֶר פראַנצויז, וועֶלכעֶר האָט געֶשריִעבעֶן אַ מאַסעֶ גראַמאַטיִקעֶס, און האָט געֶטראָגעֶן אַ רויטעֶ פעֶרוק, און פלעֶגט אַרומלויפעֶן אַזוי חיִטרעֶ, ווען עֶר פלעֶגט אונז לעֶרנעֶן זײַן „אַר פאָעֶטיִק" (פאָעֶטיִשעֶ קונסט) און זײַן „היסטואַר אַלעֶמאַנד" (דײַטשעֶ געֶשיִכטעֶ). — עֶר איז איִן דעֶר גאַנצעֶר גיִמנאַזיעֶ געֶוועֶן דעֶר אײַנציִגעֶר, וועֶלכעֶר האָט געֶלעֶרנט די דײַטשעֶ געֶשיִכטעֶ. דעֶרווײַל אָבעֶר האָט אויך זײַן פראַנצויזיִש־לעֶרנעֶן געֶהאָט פיִעל שוועֶריִגקײַטעֶן, און כדי דאָס אויסצולעֶרנעֶן האָט מעֶן געֶמוזט פיִעל הזר'ן, פיִעל זובּרעֶווען און שטאַרק צולעֶגעֶן דעֶם קאָפּ און קודם כל האָט מעֶן ניִשט געֶדאַרפט זײַן קײַן „בעֶט אַלעֶמאַנד" (אַ דײַטשעֶר הזיר). דאָך פלעֶגעֶן פאָרקומעֶן איינִיגעֶ זעֶהר זויעֶרעֶ ווערטעֶר. איִך דעֶרמאָהן מיִך נאָך אַזוי גוט, ווי עֶס וואָלט ערשט נעֶכטעֶן געֶשעֶהן, אַז איִך בּיִן דורך „לאַ רעֶליִזשיאָן" (די רעֶליִגיעֶ) אויסגעֶשטאַנעֶן פיִעל צרות. אַודאי זעֶקס מאָל האָט מעֶן מיִר געֶשטעֶלט די פראַגעֶ: האַנרי, ווי הייִסט דעֶר גלויבּעֶן אויף פראַנצויזיִש? און זעֶקס מאָל, און אַלעֶ מאָל ווייִנעֶנדיִגעֶר האָב איִך געֶענטפעֶרט: עֶר הייִסט: „לעֶ קרעֶדי" (דעֶר קרעֶדיִט). און צום זיִעבּעֶנטעֶן מאָל, ווען איִך בּיִן שוין געֶוועֶן ברויִן ווי קאַרשעֶן אויפ'ן געֶזיִכט, האָט דעֶר צעֶבּייִזעֶרטעֶר עֶקזאַמיִנאַטאָר אויסגעֶרופעֶן: עֶר הייִסט: „לאַ רעֶליִזשיאָן" — און עֶס האָט געֶרעֶגעֶנט קלעֶפּ, און אַלעֶ קאַמעֶראַדעֶן האָבּעֶן געֶלאַכט. מאַדאַם! פון יעֶנעֶר צײַט אָן, ווי איִך דעֶרהער נאָר דעֶרמאָהנעֶנדיִג דאָס וואָרט „רעֶליִזשיאָן", אַזוי ווערט מײַן רוקעֶן בּלאַס פאַר שרעֶק און מײַנעֶ באַקעֶן ווערעֶן רויט פאַר הרפּה. און איִך מוז עהרליִך מודה זײַן, „לעֶ קרעֶדי" האָט מיִר איִן לעֶבּעֶן געֶניִצט פיִעל מעֶהר ווי „לאַ רעֶליִזשיאָן". — איִן דעֶם דאָזיִגעֶן אויגעֶנבּליִק דעֶרמאָהן איִך מיִך, אַז איִך בּיִן דעֶם לײבּעֶן־וויִרט איִן

באָלאָניאַ נאָך שולדיג פינף טהאַלער. און ווירקליך, איך נעהם זיך אָן, דעם לייבען־ווירט שולדיג צו ווערען עקסטראַ נאָך פינף טהאַלער, אויב נאָר איך וועל שוין אינ׳ם לעבען קיינמאָל נישט דאַרפען הערען דאָס אונגליקליכע וואָרט „לאַ רעליזשיאָן".

בנאמנות, מאַדאַם! איך האָב אין פראַנצויזישען זעהר פיעל דערגרייכט! איך פערשטעה נישט נאָר פאַטואַ, נאָר אפילו אַדעליגע באָנען־פראַנצויזיש. נאָך גאָר נישט לאַנג צוריק, אין אַ עדעלער געזעלשאַפט, האָב איך פערשטאַנען כמעט די העלפט פון דעם שמועס פון צוויי דייטשע קאָנטעסען (גרעפינס), וואָס יעדע פון זיי האָט געהאַט העכער פיער און זעכציג יאָהר און אויך אַזוי פיעל אור־עלטערן. יאָ, אין קאַפע רויאַל (קעניגליכעס קאַפע־הויז) אין בערלין האָב איך איין מאָל געהערט דעם מסיע מיכעל מאַרטענס, ווי ער האָט געפּאַרלט (גערעדט) פראַנצויזיש און איך האָב פערשטאַנען יעדעס וואָרט, האָטש דערין איז געווען גאַנץ וועניג פערשטאַנד. מען מוז קענען דעם גייסט פון דער שפּראַך, און דאָס לערנט מען זיך צו׳ם בעסטען אויס דורך אַיינהורכ׳ן און אַיינפּויקען זיך אין קאָפּ. בנאמנות, וויפיעל דאַנקבאַרקייט בין איך שולדיג דעם פראַנצויזישען טאַנבור (פּויקער), וועלכער איז ביי אונז אַזוי לאַנג איינגעשטאַנען קוואַרטיר, און האָט אויסגעזעהן ווי אַ טייוועל, און דאָך האָט ער געהאַט אַ גוט האַרץ ווי אַ מלאך, און האָט אַזוי אויסגעצייכענט געפּויקט.

דאָס איז געווען אַ קליינע בעוועגליכע פיגור מיט מורא׳דיגע שוואַרצע וואָנסעס, אונטער וועלכע די רויטע ליפּען האָבען טראָציג אַפּערגעקוקט, וועהרענד די פייערדיגע אויגען האָבען געשאָסען אַהער און אַהין.

איך קליינער יונגעל האָב זיך צו איהם צוגעקלעבט ווי פּאָקשיווע, און האָב איהם געהאָלפען אויספּוצען זיינע קנעפּ שפּאָגעלבלאַנק און וויסען זיין וועסט מיט קרייד — דען מסיע לע גראַן האָט זעהר געוואָלט געפעלען ווערען — און איך בין מיט איהם מיטגעגאַנגען אויך אויף דער וואַך, צו דער טרעוואָגע, צו׳ם פּאַראַד, — דאָ איז נישט געווען קיין אַנדער זאַך אויסער גלאַנציגע געוועהר און לוסטיגקייט — לע זשור דע פעט סאָן פּאַסע! (די יום־טוב׳דיגע טעג זענען שוין פאָריבער). מסיע לע גראַן האָט גאַנץ וועניג געוואוסט געבראָכענע דייטש, נישט מעהר ווי די הויפּט־אויסדריקען —

בּראָט, קוס, עֶהרעֶ — דאָך האָט עֶר אויף דעֶר פּויק זעֶהר גוט זיך געֶקאָנט דורכרעֶדעֶן; צוּם בּײַשפּיעל, ווען איך האָבּ נישט געֶוואוסט, וואָס דאָס וואָרט „ליבּעֶרטעֶ" (פרײַהייט) בּעֶדײַטעֶט, האָט עֶר מיר אויסגעֶפּויקט די מאָרסעֶליעֶזעֶ — און איך האָבּ איהם פעֶרשטאַנעֶן. האָבּ איך נישט געֶוואוסט די בּעֶדײַטונג פון וואָרט „עֶגאַליטעֶ" (גלײַכהייט), האָט עֶר מיר אויסגעֶפּויקט דעֶ סמאַרש „סאַ איראַ, סאַ איראַ — — — לעֶז אַריסטאָקראַ אַ לאַ לאַנטעֶרן!" (עֶס קוּמט, עֶס קוּמט — — — ציהט די אַריסטאָקראַטעֶן אויף דעֶר לאַנטעֶרנעֶ) — און איך האָבּ איהם פעֶרשטאַנעֶן. האָבּ איך נישט געֶוואוסט, וואָס „בּעֶטיז" (נאַרישקײַט) איז, האָט עֶר מיר אויסגעֶפּויקט דעֶם דעֶסויעֶר מאַרש, וועֶלכעֶן מיר דײַטשעֶן, ווי אויך געֶטהעֶ דעֶרצעֶהלט, האָבּעֶן געֶפּויקט אין דעֶר שאַמפּאַניעֶ — און איך האָבּ איהם פעֶרשטאַנעֶן. עֶר האָט מיר איין מאָל געֶוואָלט עֶרקלעֶרעֶן דאָס וואָרט „ל׳אַלמאַן" (דײַטשלאַנד), און עֶר האָט מיר אויסגעֶפּויקט יעֶנעֶ גאַנץ איינפאַכעֶ אַלטעֶ מעֶלאָדיעֶ, וועֶלכעֶ מעֶן הערט אָפט אין מאַרק־טעֶג בּײַ טאַנצעֶנדעֶ הינד, דאָס איז — דוּם — דוּם — דוּם*) — איך האָבּ מיך געֶעֶרגעֶרט, נאָר דאָך האָבּ איך איהם פעֶרשטאַנעֶן.

אויף אַזאַ מין אופן האָט עֶר מיך אויך אויסגעֶלעֶרנט די נײַעֶרעֶ געֶשיכטעֶ. איך האָבּ אפילו נישט פעֶרשטאַנעֶן די ווערטעֶר, וואָס עֶר האָט געֶרעֶדט, נאָר אַזוי ווי עֶר האָט בּשעת׳ן רעֶדעֶן כסדר געֶפּויקט, האָבּ איך דעֶריבּעֶר געֶוואוסט, וואָס עֶר האָט געֶוואָלט זאָגעֶן. אין גרונד איז דאָס די בּעֶסטעֶ לעֶהר־מעֶטאָדעֶ. די געֶשיכטעֶ פון דעֶם אײַנגעֶהמעֶן די בּאַסטיליעֶ, די טויאילעֶריעֶן א. א. וו., פעֶרשטעהט מעֶן גוט נאָר דאַן, ווען מעֶן ווייס, ווי עֶמן האָט בּײַ אַזעֶלכעֶ געֶלעֶגעֶנהייטעֶן געֶפּויקט. אין אונזעֶרעֶ שולעֶ־בּיכעֶר לייעֶנט מעֶן בּלויז: — „זײַעֶרעֶ עֶקסעֶלעֶנצעֶן די בּאַראָנעֶן און גראַפעֶן און זײַעֶרעֶ הויכעֶ פרויעֶן זעֶנעֶן געֶקעֶפּט געֶוואָרעֶן — זײַעֶרעֶ הויכווירדיגקײַטעֶן די הערצאָגעֶן און פרינצעֶן און זײַעֶרעֶ העֶכסטעֶ פרויעֶן זעֶנעֶן געֶקעֶפּט געֶוואָרעֶן — זײַן מאַיעֶסטעֶט דעֶר קעֶניג און זײַן אַלעֶרהעֶכסטעֶ פרוי זעֶנעֶן געֶקעֶפּט געֶוואָרעֶן —" נאָר ווען מעֶן הערט פּויקעֶנדיג דעֶם רויטעֶן גיליאָטינעֶ־מאַרש, אַזוי פעֶרשטעֶהט מעֶן דאָס עֶרשט ווי עֶס דאַרף צו זײַן, און מעֶן דעֶרוויסט

---

*) דום הייסט אויף דייטש אויך נאַריש.

זיך דעם „וואָרום“ און דעם „ווי“. מאַדאַם! דאָס איז אַ גאַנץ מערקווירדיגער מאַרש! ער האָט מיר דורכגעשוידערט דורך מאַרך און ביין, ווען איך האָב איהם צום ערשטען מאָל געהערט, און איך בין געוועזען גליקליך, וואָס איך האָב איהם פערגעסען. — מען פערגעסט אַזאַ מין זאַך, ווען מען ווערט עלטער, אַ יונגער מאַן מוז איצט האַלטען אין קאָפּ אַזוי פיעל אַנדערע זאַכען — וויהיסט, באָסטאָן, גענעאַלאָגישע טאַבעלען, די בעשלוסען פון טאַגעסבונד, דראַמאַטורגיע, ליטורגיע, אַנאַטאָמיע — אוןווירקליך, טראָץ דעם וואָס איך האָב מיר אַזוי פיעל געריבען דעם שטערן, האָב איך מיר אַ לאַנגע צייט בשום אופן נישט געקאָנט דערמאָהנען יענע געוואַלדיגע מעלאָדיע. נאָר שטעלט זיך נאָר פאָר, מאַדאַם! נישט לאַנג צוריק זיץ איך ביים טיש מיט אַ גאַנצע מענאַזשעריע פון גראַפען, פרינצען, פרינצעסינען, קאַמער־הערען, הויפמאַרשאַלינען, הויף־שענקען, אָבערהויפמייסטערינען, הויפזילבערהיטער, הויפיעגערמייסטערינען, און ווי די דאָזיגע פאָרנעהמע דינער מעגען דאָרט נאָך הייסען, און זייערע אונטערדינער זענען אַרומגעלאָפען הינטער זייערע שטוהלען און זיי אַרונטערגערוקט די פולע טעלער פאַר'ן מויל — איך אָבער, וועלכען מען איז איבערגעגאַנגען און פערזעהן, בין געזעסען לעדיג, אָהן אַ מינדעסטע בעשעפטיגונג פון די קינבאַקען, און איך האָב געקנעטען ברויט־קייקעלעך, און פון לאַנגווייליגקייט געפּויקט מיט די פינגער, און צו מיין גרעסטען שרעק האָב איך פּלוצלונג אויסגעפּויקט דעם רויטען, שוין לאַנג פערגעסענעם גיליאָטינע־מאַרש.

„און וואָס איז געשעהן?“ מאַדאַם, די דאָזיגע מענשען לאָזען זיך אין עסען נישט שטערען, און זיי ווייסען נישט, אַז אַנדערע מענשען, ווען זיי האָבען נישט וואָס צו עסען, הויבען אָן פּלוצלונג צו פּויקען, און גראַדע אַזעלכע מאָדנע מאַרשען, וועלכע מען מיינט, אַז זיי זענען שוין לאַנג פערגעסען.

צי דאָס פּויקען איז אַ געבוירענער טאַלענט, אָדער איך האָב עס גאַנץ פריהצייטיג אין מיר אויסגעבילדעט, גענוג אַז עס ליעגט מיר אין די גלידער, אין די הענד און אין די פיס, און עס ווייזט זיך אָפט נישט ווילענדיג אַרויס. אין בערלין בין איך איין מאָל געזעסען אין קאָלעגיום פון געהיימראַט שמאַלץ, אַ מענש, וועלכער האָט גערעטעוועט די מלוכה דורך זיין בוך איבער דער געפאַהר פון שוואַרצע מאַנטלען און רויטע מאַנטלען. — איהר דערמאָהנט זיך געוויס, מאַדאַם,

פון דעם פּויזאַניאַס, אַז איין מאָל האָט מען דורך אַ געשריי פון אַ עזעל ענטדעקט אויך אַזאַ מין געפעהרליכע פערשווערונג. אויך ווייסט איהר פון ליוויוס אָדער פון בעקער'ס וועלט־געשיכטע, אַז די גענז האָבען געראַטעוועט די שטאָדט רוים, און פון סאַלוסט ווייסט איהר גאַנץ גענוי, אַז דורך אַ פּלוידערדיגע הולטייקע, די פרוי פולוויאַ, האָט מען זיך דערוואוסט יענע מוראדיגע פערשווערונג פון קאַטילינא. — דאָך קעהר איך צוריק צו דעם דערמאָהנטען באַראַן, אין קאָלעגיום פון הערן געהיימראַט שמאַלץ האָב איך געהערט לעקציעס וועגען פעלקער־רעכט, און עס איז געווען אַ לאַנגוויילִיגער זומערדיגער נאָכמיטאָג, און איך בין געזעסען אויף דער באַנק און זיך צוגעהערט אַלץ ווענִיגער — דער קאָפּ איז מיר געוואָרען איינגעשלאָפען — דאָך פּלוצלונג בין איך אויסגעוועקט געוואָרען דורך דעם גערויש פון מיינע אייגענע פיס, וועלכע זענען געבליבען וואַך, און האָבען זיך ווי עס ווייזט אויס צוגעהערט, אַז עס ווערט געהערט פּונקט דער היפוך פון פעלקער־רעכט און עס ווערט געזידעלט די קאָנסטיטוציאָנס־אָרדנונג, און מיינע פיס, וואָס מיט זייערע קליינע הינערן־אויגען (מאָזאָלעס) זעהען זיי די פיהרונג פון דער וועלט בעסער, ווי דער געהיימראַט מיט זיינע גרויסע יונאָ־אויגען, די דאָזיגע אָרעמע, שטומע פיס, וועלכע זענען נישט אימשטאַנד מיט ווערטער אַרויסצוזאָגען זייער ריכטיגע מיינונג, האָבען זיך געוואָלט ערקלערען דורך פּויקען, און האָבען געפּויקט אַזוי שטאַרק, אַז איך בין דאַדורך שיער נישט אַריין אין אַ אומגליק.

פערפלוכטע, אומבעקלערטע פיס! אַזאַ מין קונצשטיקעל האָבען זיי מיר אויך אָפּגעטהון, ווען איך האָב איין מאָל אין געטינגען געהערט לעקציעס ביים פּראָפעסאָר זאַאַלפעלד, און ער איז מיט זיין שטייפער בעוועגליכקייט אַרומגעלאָפען אויף דער קאַטעדרע הין און צוריק, און האָט זיך געקאָכט און געהיצט, כדי צו קאָנען דעם קייזער נאַפּאָלעאָן גוט אויסזידלען — ניין, אָרעמע פיס, איך קאָן אויף אייך קיין פאַראיבעל נישט האָבען, וואָס איהר האָט דעמאָלט געפּויקט, יאָ, איך וואָלט אויף אייך קיין פאַראיבעל נישט געהאַט, אפילו ווען איהר וואָלט אין אייער שטומער נאַאיוויטעט זיך אויסגעדריקט נאָך פוס־טריטליכער. ווי זאָל איך, לע גראַנ'ס אַ שילער, הערען, ווי מען זידעלט דעם קייזער? דעם קייזער! דעם קייזער! דעם גרויסען קייזער!

און טראַכט איך פון דעם גרויסען קייזער, אַזוי ווערט אין מיין זכרון ווידער גאָר זומערדיג גרין און גאָלדיג, אַ לאַנגע אַלעע פון לינדען־בוימער שטעהט בליהענדיג אויף פאַר מיר, אויף די פרישע צווייגען זיצען זינגענדיגע נאַכטיגאַלען, דער וואַסער־פאַל רוישט, אויף קיילעכדיגע זאַנגען שטעהען בלומען און בעוועגען טרוימעריש זייערע שענע קעפ — און איך בין געשטאַנען מיט זיי אין מערקווירדיגער פערבינדונג — די אויסגעפוצטע טולפען האָבען מיך בעגריסט בעטעל־שטאָלץ הכנעה׳דיג, די נערווען־קראַנקע ליליען האָבען מיר צוגעשאָקעלט מיט די קעפ וועהמיטיג־צערטליך, די שכור־רויטע ראָזען האָבען מיר שוין פון דערווייטען אַקעגען געלאַכט, די נאַכט־פיאָלען האָבען געזיפצט — מיט די מירטען און לאָרבערען בין איך נאָך דעמאָלט נישט געווען בעקאַנט, ווייל זיי ציהען נישט צו דורך שימערנדע פאַרבען, נאָר מיט די ריח־דען, מיט וועלכע איך בין איצט אַזוי צעקריגט, בין איך געווען גאָר בעזונדערס אינטים. — איך רעד פון הויף־גאָרטען אין דיסעלדאָרף, וואו איך בין אָפט געלעגען אויפ׳ן גראָז, און פרום צוגעהערט, בשעת מסיע לע גראַן האָט מיר דערצעהלט וועגען די מלחמה־טהאַטען פון גרויסען קייזער, און דערביי האָט ער אויסגעפויקט די מאַרשען, וועלכע מען האָט בשעת יענע טהאַטען געפויקט, אַזוי אַז איך האָב אַלץ געהערט און געזעהן ווי לעבעדיג. איך האָב געזעהן דעם צוג איבער דעם סענבלאָן — דער קייזער פאָראויס און הינטער איהם די בראַווע גרענאַדערען, וועהרענד איבערגעשראָקענע פויגעל הויבען אויף אין דער הויך זיין קרעכצען און די גלעטשער דונערען פון דערווייטען — איך האָב געזעהן דעם קייזער, מיט דער פאָהן אין האַנד, אויף דער בריק פון לאָדי — איך האָב געזעהן דעם קייזער אין גרויען מאַנטעל ביי מאַרענגאָ — איך האָב געזעהן דעם קייזער רייטענדיג אין דער מלחמה ביי די פיראַמידען — קיין זאַך נישט אויסער פולווער־ריח און מאַמעלוקען — איך האָב געזעהן דעם קייזער אין דער מלחמה ביי אויסטערליץ — אוי! ווי די קוילען האָבען דאָ געפייפט איבער די גלאַטע אייז־באַהן! — איך האָב געזעהן, איך האָב געהערט די מלחמה ביי יענאַ — דום, דום, דום — איך האָב געזעהן, איך האָב געהערט די מלחמה ביי עלאָ, וואַגראַם — — — ניין, איך האָב עס קוים געקאָנט אויסהאַלטען! מסיע לע גראַן האָט געפויקט, אַז מיין אייגענע פויק־פעל איז שיער נישט צעריסען געוואָרען.

קאַפּיטעל VIII.

הײַנט ווי איז מיר שוין געוועֶן, ווען איך האָב איהם אַלײן דערזעהן, מיט הויך־בעֶגנאַדיגטעֶ, אײגענעֶ אויגעֶן, איהם אַלײן, הושענאָ! דעֶם קײזער.

עֶר איז פּונקט געוועֶן אין דער אַלעֶע פֿון הויף־גאָרטעֶן אין דיסעֶלדאָרף. ווען איך האָב מיך דורכגעֶדרענגט דורך דאָס זיך־גאַפּעֶנדיגעֶ פֿאָלק, האָב איך געטראַכט וועֶגעֶן די טהאַטעֶן און מלחמות, וועלכעֶ מסיעֶ לעֶ גראַן האָט מיר אויסגעפּויקט, מײַן האַרץ האָט געקלאַפּט דעם גענעראַל־מאַרש — און דאָך האָב איך אין דער זעלבער צײַט אויך געקלערט וועגען דער פּאָליציי־פּאָרעֶרונג, אַז מעֶן טאָר נישט, אונטער פֿינף טהאָלער שטראָף, רײַטעֶן אין מיטעֶן דורך דער אַלעֶע. און דער קײזער מיט זײַנעֶ בעגלײטער איז געריטעֶן אין מיטעֶן דורך דער אַלעֶע, די ציטערנדעֶ בוימער האָבעֶן זיך פֿאָרווערטס געבײגט, ווען עֶר איז פֿערבײַגעריטעֶן, די זונען־שטראַהלעֶן האָבעֶן מורא׳דיג נײַגיעריג געציטערט דורך די גרינעֶ צווײַגעֶן, און אויפ׳ן בלויעֶן הימעֶל אין דער הויך האָט מען געזעהן, ווי עֶס איז געשוואומעֶן אַ גאָלדענער שטערן. דער קײזער האָט געטראָגעֶן זײַן אײנפֿאַכעֶ גרינעֶ אוניפֿאָרם און דאָס קלײנעֶ וועלט־היסטאָרישעֶ היטעֶלעֶ. עֶר האָט געריטעֶן אויף אַ ווײַסעֶן פֿערדעֶלעֶ, און דאָס דאָזיגעֶ פֿערדעֶלעֶ איז געגאַנגעֶן אַזוי רוהיג שטאָלץ, אַזוי זיכער, אַזוי אויסגעצײכענט, — ווען איך וואָלט דעמאָלט געווען דער קרוינפּרינץ פֿון פּרײַסעֶן, וואָלט איך דאָס דאָזיגעֶ פֿערדעֶלעֶ מקנא געוועֶן. נאָכלעסיג, כמעט הענגענדיג, איז דער קײזער געזעסעֶן, אײן האַנד האָט הויך געהאַלטעֶן דעם צוים, די אַנדערעֶ האָט גוטמוטיג געקלאַפּט דעם פֿערדס האַלז. — דאָס איז געוועֶן אַ זוניג־מאַרמאָרנעֶ האַנד, אַ מעכטיגעֶ האַנד, אײנעֶ פֿון די בײדעֶ הענד, וועלכעֶ האָט אײַנגעהאַלטעֶן די פֿיעל־קעפּיגעֶ חיה פֿון דער אַנאַרכיעֶ און האָט אײַנגעאָרדענט דעם פֿעלקער־דועל — און זי האָט גוטמוטיג געקלאַפּט דעם פֿערדס האַלז. אויך דאָס געזיכט איז געוועֶן פֿון יענער פֿאַרב, וועלכעֶ מיר טרעֶפֿעֶן בײַ מאַרמאָרנעֶ גריעכען־און רוימער־קעפּ, די צוגעֶן פֿון דעם דאָזיגעֶן געזיכט זענען אויך געוועֶן אײדעל־געמאָסטען אַזוי ווי די געזיכטער פֿון די אַנטיקעֶן, און אויף דעם דאָזיגעֶן געזיכט איז געשטאַנען געשריבען: דו זאָלסט נישט האָבעֶן קײנעֶ געטער אויסער

מיר. א שמייכעל, וואס דערווארעמט און בערוהיגט יעדעס הארץ, האט געשוועבט ארום די ליפען — און דאך האט מען געוואוסט, אז די דאזיגע ליפען דארפען נאר א פייף טהון, — ע לא פריוס נ'עגזיסטע פליו (און פרייסען עקזיסטירט שוין נישט מעהר) — די דאזיגע ליפען דארפען נאר א פייף טהון — און די גאנצע מחנה פון די גייסטליכע איז אראבגעמעקט — די דאזיגע ליפען דארפען נאר א פייף טהון — און די גאנצע היילינע רוימישע מלוכה טאנצט. און די דאזיגע ליפען האבען געשמייכעלט און אויך דאס אויג האט געשמייכעלט — דאס איז געווען א אויג, קלאר ווי דער הימעל, עס האט געקאנט לייענען אין די הערצער פון די מענשען, עס האט שנעל מיט איין מאל געזעהן אלע זאכען פון דער וועלט, ווערהענד מיר אנדערע מענשען זעהן זיי נאר איינע נאך דער אנדערער און דאס אויך נאר זייערע געפארבטע שאטען. דער שטערן איז געווען נישט אזוי קלאר, עס האבען אויף איהם געדודט אין נעסטען די גייסטער פון די קינפטיגע מלחמות, און צייטענווייז האט עס א ציטער געטהון אויף דעם דאזיגען שטערן, און דאס זענען געווען די שאפענדע געדאנקען, די גרויסע זיבענמייליגע-שטיוועל-געדאנקען, מיט וועלכע דער גייסט פון קייזער איז געגאנגען איבער דער וועלט אונגעזעהן — און איך מיין, אז יעדער פון די דאזיגע געדאנקען וואלט א דייטשען שריפט-שטעלער געגעבען שטאף צום שרייבען צייט זיין גאנצען לעבען.

דער קייזער איז געריטען רוהיג אין מיטען דורך דער אלעע, קיין פאליציי-דיענער האט זיך איהם נישט געשטעלט אקעגען; הינטער איהם, שטאלץ אויף מאפענדע פערד און בעלאדען מיט גאלד און ציערונגען, איז געריטען זיין סויטע, די פויקען האבען געקלאפט, די טרומייטען האבען געקלונגען, נעבען מיר האט זיך געדרעהט דער משוגע'נער אלוויזיוס און האט גע'הור'ט די נעמען פון זיינע גענערעלער, נישט ווייט האט געברומט דער שכור'ער גומפעריץ, און דאס פאלק האט מיט טויזענד שטימען גערופען: עס לעבע דער קייזער!

IX. קאפיטעל

דער קייזער איז טויט. אויף א וויסטער אינזעל פון אטלאנ-טישען ים געפינט זיך זיין איינזאמער קבר, און ער, פאר וועלכען די ערד איז געווען צו ענג, ליעגט רוהיג אונטער דעם קליינעם

בערגעל, וואו פינף דרויערנדע ווידען (איוואַ) לאָזען אַראָבהענגען פול מיט שמערץ זייערע גרינע בלעטער און אַ פרום טייכעלע לויפט פערביי וועהמיטיג קלאָגענדיג. עס שטעהט נישט קיין אויפשריפט אויף דער מצבה; נאָר קליאָ*) האָט מיט דעם גערעכטיגען גריפעל געשריבען אויף איהר אונגעזעהענע ווערטער, וועלכע וועלען קלינגען דורך די יאָהרטויזענדער אַזוי ווי גייסטערטענער.

בריטאַניאַ! דיר געהערט דער ים. דאָך האָט דער ים נישט גענוג וואַסער, כדי פון דיר אַראָבצוּוואַשען די שאַנדע, וואָס דער גרויסער טויטער האָט דיר שטאַרבענדיג פערשאַפט. נישט דיין ווינדיגער סער הואידזאָן, ניין, דו אַליין ביזט געוועזען דער סיציליאַנישער שמש, וועלכען די פערשוואָרענע קעניגען האָבען געדונגען, כדי זיך אין געהיים אָבצורעכענען אין דעם מענשען פון פאָלק דערפאַר, וואָס דאָס פאָלק האָט איין מאָל עפענטליך געטהון איינעם פון זיי. — און ער איז געוועזען דיין גאַסט און האָט זיך געזעצט אין דיין הערבערג —

ביז אין די שפעטסטע צייטען וועלען די קינדער פון פראַנקרייך זינגען און זאָגען פון דער שרעקליכער גאַסט-פריינדשאַפט פון בעלערעפאָן**), און ווען די דאָזיגע שפאָט-און טרעהרען-ליעדער וועלען אַריבערקלינגען איבער'ן קאַנאַל, וועלען רויט ווערען די באַקען פון אַלע בכבודיגע ענגלענדער. נאָר איין מאָל וועט דאָס ליעד אַריבערקלינגען, און עס וועט שוין מעהר נישט זיין קיין בריטאַניען, דאָס פאָלק פון שטאָלץ איז געוואָרפען צו דער ערד, אוּעסטמינסטערס דענקמעלער פון די קברים ליעגען צעשטערט, פערגעסען איז דער קעניגליכער שטויב, וועלכען זיי האָבען פערשלאָסען —

---

*) די היסטאָרישע מוזע.

**) אַ מיטאָלאָגישער העלד, וועלכער איז געקומען אַלס גאַסט צו'ם קעניג פון אַרגאָס. דער דאָזיגער קעניג האָט אָבער נישט געוואָלט מקיים זיין די געזעצען פון גאַסט-פריינדשאַפט און האָט דעם העלד געשיקט צו יאָבאַטעס, צו זיין שוואָגער, דעם קעניג פון ליציע, וועלכען ער האָט געשיקט אַ געהיימען בעפעהל צו טוידטען בעלאָראָפאָנ'ען. יאָבאַטעס האָט איהם געהייסען קעמפפען מיט דער הימערע, זייענדיג זיכער, אַז זי וועט איהם טוידטען, נאָר דער העלד האָט געטוידט די חיה, התונה געהאַט מיט דעם קעניג'ס טאָכטער און איהם אַראָבגעזעצט.

און סאַנקט העלענאַ איז דער הייליגער קבר, וואוהין די פעלקער פון מזרח און פון מערב וועלען עולה רגל זיין אין פערשידענפאַרביג-בעזעצטע שיפען און זיי וועלען שטאַרקען זייער האַרץ דורך די גרויסע ערינערונג וועגען די טהאַטען פון דעם אויסלעזער פון דער וועלט, וועלכער האָט געליטען דורך הודזאָן לאָו, אַזוי ווי עס שטעהט געשריבען אין די עוואַנגעליען לאַ קאַז אמעראַ און אָמאַמאַרשי.

מערקווירדיג! די דריי גרעסטע געגנער פון קייזער האָט שוין געטראָפען אַ שרעקליך שיקזאַל; לאָנדאָנדערי האָט זיך דורכגעשניטען דעם האַלז, לודוויג דער אַכצעהנטער איז פערפוילט אויף זיין טראָן, און פראָפעסאָר זאַאַלפעלד איז נאָך אַלץ פראָפעסאָר אין געטינגען.

קאַפּיטעל X.

עס איז געוועזען אַ קלאָרער, עטוואָס פראָסטיגער הערבסט-טאָג, אַלס אַ יונגער מענש פון סטודענטישען אויסזעהן האָט לאַנגזאַם גע-וואַנדערט דורך דער אַלעע פון דיסעלדאָרפער הויף-גאָרטען, טייל מאָל האָט ער אַזוי ווי מיט קינדערשען תשק אויפגעוואָרפען מיט די פיס דאָס רוישענדע גראָז, וואָס האָט בעדעקט די ערד, טיילמאָל אָבער האָט ער אויך וועהמיטיג אַרויפגעקוקט צו די דינע בוימער, אויף וועלכע עס זענען געהאַנגען נאָך גאָר ווייניג גאָלד בלעטער. ווען ער האָט אַזוי אַרויפגעקוקט האָט ער געקלערט וועגען די ווערטער פון לויקאָס:

„אַזוי ווי די בלעטער אין וואַלד, אַזוי זענען די דורות פון מענשען:

עס וואַרפט איצט די בלעטער דער ווינד צו דער ערד, גאָר שפּעטער וועט פרישע

דער בליהענדער וואַלד ברענגען בלעטער, ווען פריהלינג לעבט אויף פון דאָס ניי:

אַזוי אויך די דורות פון מענשען, וואַקסט דער אויף, ווערט יענער פערשוואונדען“.

אין פריהעריגע טעג האָט דער יונגער מענש אַרויפגעקוקט טאַקי צו די זעלבע בוימער מיט גאָר אַנדערע געדאַנקען, און ער איז דעמאָלט געווען אַ קינד און האָט געזוכט פויגעל-נעסטער אָדער

זומער־פֿויגעלעך, וועלכע האָבען איהם זעהר ענטציקט, ווען זיי זענען לוסטיג אַרומגעזומט, זיך געפֿרעהט מיט דער שענער וועלט, און זענען געוועזען צופֿריעדען מיט אַ זאַפֿטיג־גרינעם בלעטעל, מיט אַ טראָפּען טוי, מיט אַ וואַרעמען זונען־שטראַהל און מיט דעם זיסען ריח פֿון די קרייטער. דעמאָלט איז דעם יונגעלס האַרץ געוועזען אויך אַזוי פֿול מיט פֿערגעניגען ווי די אַרומפֿלאַטערנדע זיהילעך. איצט אָבער איז זיין האַרץ שוין עלטער געוואָרען, די קליינע זונען־שטראַהלען זענען שוין דערין געוועזען פֿערלאָשען, אַלע בלומען זענען דערין געוועזען אָפּגעשטאָרבען, אפילו דער שענער טרוים פֿון דער ליעבע איז שוין דערין בלייך געוואָרען, אינ'ם אונגליקליכען האַרץ איז נישט געוועזען קיין זאַך אויסער מוט און טרויער, און זאָל איך שוין זאָגען דאָס ערגסטע — עס איז געוועזען מיין האַרץ.

דעם זעלבען טאָג בין איך צוריקגעקעהרט צו מיין אַלטער פֿאָטער־שטאָדט, נאָר איך האָב דאָרט נישט געוואָלט איבערנעכטיגען און האָב געבענקט נאָך גאָדעסבערג, כדי זיך אַנידערצוזעצען מיין פֿריינדין צו די פֿיס און דערצעהלען וועגען דער קליינער וועראָניקאַ. איך האָב גראַדע דעמאָלט בעזוכט די ליעבע קברים. פֿון אַלע לעבענדיגע פֿריינד און קרובים האָב איך נאָך וויעדער געפֿונען נאָר נאָך אַ פֿעטער און אַ מוהמע. און האָב איך נאָך אויסער זיי יאָ בעגעגענט בעקאַנטע געשטאַלטען אויף דער גאַס, האָט מיך שוין אָבער קיינער נישט געקענט, און די שטאָדט אַליין האָט מיך אָנגעקוקט מיט פֿרעמדע אויגען, פֿיעל הייזער זענען אונטער דער צייט ניי געפֿאַרבט געוואָרען, פֿון די פֿענסטער האָבען אַרויסגעקוקט פֿרעמדע געזיכטער, אַרום די אַלטע קוימענס האָבען געפֿלאַטערט נייע שפּאַצען, אַלץ האָט אויסגעזעהן אַזוי טויט און דאָך אַזוי פֿריש, אַזוי ווי סאַלאַט, וואָס וואַקסט אויף אַ בית הקברות; וואו מען האָט אַמאָל גערעדט פֿראַנצויזיש, האָט מען איצט גערעדט פּרייסיש, עס האָט זיך זאָגאַר דאָרט בעזעצט אַ קליין פּרייסיש הויפֿעלע, און די מענשען האָבען בעקומען הויף־טיטלען, מיין מוטערס אַמאָליגע פֿריזירערין איז געוואָרען אַ הויף־פֿריזירערין, און איצט האָבען זיך דאָרט געפֿונען הויף־שניידער, הויף־שוסטער, הויפֿוואַנצענפֿערניכטערינען, הויפֿ־שנאַפּסקראָמען, די גאַנצע שטאָדט האָט געשיינט צו זיין אַ הויפֿ־לאַזאַרעט פֿאַר הויפֿגייסטיג־קראַנקע. נאָר דער אַלטער קורפֿירשט האָט מיך דערקענט, ער איז נאָך געשטאַנען אויפֿ'ן אַלטען אָרט,

נאָר ער איז ווי עס ווייזט אויס מאָגערער געוואָרען. טאַקי דערפאַר, וואָס ער איז שטענדיג געשטאַנען אויפ'ן סאַמען מיטען מאַרק, האָט ער זיך געמוזט צוקוקען צו אַלע אונגליקען פון דער צייט, און זעהענדיג דאָס אַליץ קאָן מען נישט פעט ווערען. איך בין געוועזען ווי אין חלום, און האָב געקלערט וועגען דער לעגענדע פון די פערצויבערטע שטעדט, און איך האָב געאייַלט אַרויסצוגעהן פון טויער, כדי איך זאָל זיך נישט אויפהאַפּען צו פריה. אין הויפגאָרטען האָבען מיר טייל בוימער אינגאַנצען געפעהלט, טייל בוימער זענען געוואָרען קאַליקעס, און די פיער גרויסע פאַפּעלען, וועלכע האָבען זיך מיר אַמאָל אויסגעוויזען ווי גרינע ריעזען, זענען קליין געוואָרען. איינינגע שענע מעדלעך זענען געגאַנגען שפּאַציערען, פערשידענפאַרביג געפוצט, ווי לעבעדיגע טולפּען. און די דאָזיגע טולפּען האָב איך געקענט, ווען זיי זענען נאָך געווען קליינינקע ציבעלעס; וואָרום אַה! דאָס זענען דאָך געווען די שכנישע קינדער, מיט וועלכע איך האָב אַמאָל געשפּיעלט „פּרינצעסין אין טורעם". נאָר די שענע יונגפרויען, וועלכע איך האָב אַמאָל געקענט אַלס בליהענדע ראָזען, האָב איך איצט געזעהן אַלס פערוועלקטע ראָזען, און אין אַ געוויסען הויכען שטערען, וואָס זיין שטאָלץ האָט מיר אַמאָל ענטציקט דאָס האַרץ, האָט סאַטורן מיט זיין סערפּ איינגעשניטען טיעפע רונצעלן. ערשט איצט, נאָר אַה! שוין צו שפּעט, האָב איך ענטדעקט, וואָס האָט געזאָלט בעדייטען דער בליק, וועלכען זי האָט אַמאָל צוגעוואָרפען דעם קינד, וועלכער איז שוין ביסלעכווייז בחור געוואָרען; אונטער דער צייט האָב איך אין דער פרעמדס בעמערקט פיעל אַזעלכע שטעלען אין שענע אויגען. טיעף גערירט האָט מיך דאָס הכנעה'דיגע אַראָבנעמען דעם הוט פון אַ מענשען, וועלכען איך האָב אַמאָל געזעהן רייך און פאָרנעהם, און פון דעמאָלט אָן איז ער אַזוי שטאַרק געזונקען, אַז ער איז אַ בעטלער געוואָרען; ווי מען זעהט עס איבעראַל, אַז די מענשען, ווען זיי הויבען שוין אָן פאַלען, אַזוי ווי ביוטאָנס געזעץ, פאַלען זיי שוין אַליץ שנעלער און שנעלער אין עלענד. נאָר ווער עס האָט מיר אויסגעזעהן להלוטין אונפערענדערט, איז דאָס געוועזען דער קליינער באַראָן, וועלכער האָט לוסטיג ווי אַמאָל אַרומגעטאַנצט דורכ'ן הויפגאָרטען, האַלטענדיג מיט איין האַנד אין דער הויך די לינקע פּאָלע פון זיין ראָק, און מאַכענדיג מיט דער אַנדערער אַהין און אַהער מיט זיין דינעם שטעקעלע; עס איז

נאָך אַלץ געווען דאָס זעלבע פֿרײַנדליכע פּנימ׳ל, וואָס זײַן ראָזענרויטקייט קאָנצענטרירט זיך צו דער נאָז צו, עס איז נאָך אַלץ געווען דאָס אַלטע שפּיציגע היטעלע, עס איז נאָך אַלץ געווען דאָס אַלטע צעפּעלע, נאָר פֿון דעם דאָזיגען צעפּעלע האָבען שוין איצט אַרויסגעקוקט איניגע ווײַסע הערעלעך, אַנשטאָט די אַמאָליגע שוואַרצע הערעלעך. נאָר האָטש ער האָט אויסגעזעהן אַזוי צופֿריעדען, דאָך האָב איך געוואוסט, אַז דער אָרעמער באַראָן איז אונטער דער צײַט אויסגעשטאַנען פֿיעל טרויער, זײַן פּנימ׳על האָט עס געוואָלט בעהאַלטען פֿון מיר, נאָר די ווײַסע הערעלעך פֿון זײַן צעפּעלע האָבען דאָס מיר הינטער זײַן רוקען אויסגעזאָגט. און דאָס צעפּעלע אַליין וואָלט עס וועלען גערן ווידער אָבלייקענען, און דעריבער האָט זיך עס געוואַקעלט אַזוי וועהמיטיג לוסטיג.

איך בין נישט געווען מיעד, נאָר דאָך האָט מיך אָנגענומען אַ חשק, זיך נאָך איין מאָל צו זעצען אויף דער הילצערנער באַנק, אויף וועלכער איך האָב אַמאָל אויסגעשניטען דעם נאָמען פֿון מײַן מעדעל. איך האָב איהם קוים געקאָנט ווידער געפֿינען, עס זענען אַזוי פֿיעל נײַע נעמען דערויף אויסגעשניצט געוואָרען. אַח! איין מאָל בין איך אויף דער דאָזיגער באַנק אײַנגעשלאָפֿען און האָב געחלומט וועגען גליק און ליעבע. „אַ טרוים איז שוים“. אויך די אַלטע קינדער־שפּיעלערײַען זענען מיר ווידער אַרויסגעקומען אויף די געדאַנקען, אויך די אַלטע, שענע לעגענדעס! נאָר אַ נײַ, פֿאַלש שפּיעל, און אַ נײַע, מיאוסע לעגענדע, האָט שוין כּסדר דאַדורך געקלונגען, און דאָס איז געווען די מעשה פֿון צוויי אונגליקליכע נשמות, וועלכע זענען איינע דער צווייטער געוואָרען אונטרײַ, און זענען נאָכדעם אין אונטרײַהײַט אַזוי ווײַט דערגאַנגען, אַז זיי זענען אפֿילו דעם ליעבען גאָט אַליין געוואָרען אונטרײַ. דאָס איז אַ אומעטיגע געשיכטע, און ווען מען האָט נישט וואָס עפּעס בעסערס צו טהון, קאָן מען איבער איהר ווײנען. אָ גאָט! איין מאָל איז די וועלט געווען אַזוי שען, און די פֿויגעל האָבען געזונגען דײַן עביגען לויב, און די קליינע וועראָניקע האָט מיך אָנגעקוקט מיט שטילע אויגען, און מיר זענען געזעסען פֿאַר דער מאַרמאָרנער סטאַטוע אויפֿ׳ן שלאָס־פּלאַץ — אויף איין זײַט ליעגט דאָס אַלטע, פּערוויסטע שלאָס, אין וועלכען עס הערט זיך אַ קלײַפּערײַ און בײַנאַכט וואַנדערט אַרום אַ שוואַרץ־זײַדענע דאַמע אָהן אַ קאָפּ, מיט אַ לאַנגער, רוישענדער

שלעפע; אויף דער אנדערער זייט איז א הויך ווייס געביידע, וואס אין זיינע אויבערשטע צימערען גלאנצען וואונדערבאר די פערשיעדענפארביגע בילדער מיט גאלדענע ראהמען, און אין זיינע אונטערשטע צימערען זענען געשטאנען אזוי פיעל טויזענדער מעכטיגע ביכער, וועלכע איך און די קליינע ווערָאניקע האבען אפט בעטראכט נייגיעריג, בשעת די פרומע אורזולע האט אונז אויפגעהויבען צו די גרויסע פענסטער — שפעטער, ווען איך בין שוין געוואָרען א גרויסער יונגעל, האב איך דאָרט אלע טאג ארויפגעקלעטערט אויף די העכסטע לייטער=שטאפלען, און האב ארויסגענומען די העכסטע ביכער און געלייענט אין זיי אזוי לאנג, ביז איך האב שוין מעהר נישט מורא געהאט פאר קיין זאך, אם ווענינגסטענס פאר דאמען אהן קאפ, און איך בין געוואָרען אזוי געשייט, אז איך האב פערגעסען אלע אלטע שפיעלערייען און לעגענדעס און בילדער און די קליינע ווערָאניקע און אפילו איהר נאמען.

נאר ווערהענד איך בין געזעסען אויף דער אלטער באנק פון הויפגארטען און געחלומט צוריק וועגען דער פערגאנגענהייט, האב איך הינטער זיך געהערט צעמישטע מענשען=שטימען, וועלכע האָבען בעקלאגט דעם שיקזאל פון די אָרעמע פראנצויזען, וועלכע זענען אין רוסישען קריעג געשלעפט געוואָרען קיין סיביריען אלס געפאנגענע, און זענען דאָרט אבגעהאלטען געוואָרען פיעל לאנגע יאָהרען, האטש עס איז שוין שלום געוואָרען, און ערשט איצט קעהרען זיי צוריק אהיים. ווען איך האב א קוק געטהון, האב איך ווירקליך דערזעהן די דאָזיגע יתומים=קינדער פון רוהם; דורך די שפאלטען פון זייערע צעריסענע אוניפארמען האט ארויסגעקוקט דאס נאקעטע עלענד, אין זייערע פערוויינטע געזיכטער זענען געלעגען טיעפע, קלאגענדע אויגען, און האטש זיי זענען געווען צעקאליעטשעט, אויסגעמאטערט און על פי רוב הינקענדיגע, איז דאָך ביי זיי נאך אלץ געבליבען עפעס א מין מיליטערישער שריט, און, מערקווירדיג גענוג: איין טאנבור מיט איין פויק האבען זיך געוואקעלט פארויס; און מיט א אינערליכען ציטער האט מיך אנגעהאפט די ערינערונג וועגען דער לעגענדע פון די סאלדאטען, וועלכע זענען ביי טאג געפאלען אין דער מלחמה און ביינאכט שטעהען זיי ווידער אויף פון שלאכטפעלד און מיט דעם טאנבור אין דער שפיץ מארשירען זיי אין זייער פאטער=שטאָדט, און וועגען דעם זינגט דאס אלטע פאלקס=ליעד:

„ער קלאַפּט אין פּויק אָהן אַ שיער,
זיי שטעהען שוין ווידער פאַר דער נאַכט-קוואַרטיר,
זיי געהען אין געסעל אַרויס,
טראַלערי, טראַלעריי, טראַלעראַ,
זיי געהען פערביי דער געליעבטערס הויז.

און אַט אין דער פריה שטעהען די ביינער
אין דער שורה צוגעפּאַסט, אַזוי ווי פון מתים די שטיינער,
דער פּויק טהוט פאָרויס געהן,
טראַלערי, טראַלעריי, טראַלעראַ,
כדי זיי זאָלען איהם אַלע זעהן".

ווירקליך, דער אָרעמער פראַנצויזישער טאַנבור האָט אויסגעזעהן, ווי ער וואָלט האַלב פערפוילט אַרויסגעקומען פון קבר, דאָס איז שוין נאָר געווען אַ קליינער שאָטען אין אַ שמוציג צעריסענער גרויער קאַפּאָטע, אַ אָבגעשטאָרבען געל געזיכט מיט גרויסע וואָנסעס, וועלכע האָבען וועהמיטיג אַראָבגעהאַנגען איבער די פערוועלקטע ליפּען, די אויגען זענען געווען ווי פערברענטע קוועק-זילבער, אין וועלכע עס האָבען געגליהט נאָר גאַנץ ווענינ פונקעלעך, און דאָך, אָן איין און איינציגען פון די דאָזיגע פונקעלעך האָב איך דערקענט מסיע לע גראַן.

ער האָט מיך אויך דערקענט, און האָט מיך אַראָבגעצויגען אויפ'ן גראָז, און דאָ זענען מיר געזעסען ווי אַמאָל, ווען ער האָט מיך אויפ'ן פּויק געלערענט די פראַנצויזישע שפּראַך און די נייערע געשיכטע. ער האָט נאָך אַלץ געהאַט דעם גוט בעקאַנטען אַלטען פּויק, און איך האָב מיך נישט געקאָנט גענוג אָבוואונדערן, ווי אַזוי ער האָט איהם געקאָנט פערהיטען פון דער רוסישער גייציגקייט. ער האָט איצט ווידער געפּויקט ווי אַמאָל, נאָר איצט האָט ער שוין דערביי נישט גערעדט. נאָר אויב די ליפּען זענען געווען נישט-היימליך צוזאַמענגעפּרעסט, האָבען דערפאַר נאָך פיעל מעהר גערעדט זיינע אויגען, וועלכע זענען בעלויכטען געוואָרען מיט נצחון, ווען ער האָט אויסגעפּויקט די אַלטע מאַרשען. די פּאַפּעלען נעבען אונז האָבען אָנגעהויבען ציטערן, בשעת ער האָט ווידער געלאָזט דערהערען דעם רויטען גיליאָטינע-מאַרש. אויך די אַלטע פרייהייטס-קאַמפען, די אַלטע מלחמות, דעם קייזערס טהאַטען האָט ער גע-

פויקט ווי אַמאָל, און עס האָט אויסגעזעהן, ווי דער פויק אַליין איז אַ לעבעדיגער וועזען, וואָס פרעהט זיך, ווען ער קאָן אויסדריקען זיין אינערליכען פערלאַנג. איך האָב ווידער געהערט דאָס דונערן פון קאַנאָנען, דאָס פייפען פון קוילען, דעם לאַרם פון דער מלחמה, איך האָב ווידער געזעהן די טויט־מוטיגקייט פון דער גוואַרדיע, איך האָב ווידער געזעהן די פלאַטערנדע פאָהנען, איך האָב ווידער געזעהן דעם קייזער אויפ'ן פערד — נאָר ביסלעכווייז האָט זיך אַריינגעגנבה'ט אַ טריבער טאָן אין יענעם פרעהליכען האָראָוואָד, פונ'ם פויק זענען אַרויסגעדרונגען טענער, אין וועלכע עס זענען געווען אונהיימליך אויסגעמישט דאָס ווילדעסטע שאַלען און דאָס שרעקליכסטע טרויערן, עס האָט אויסגעוויזען, ווי דאָס וואָלט געווען אַ נצחון־מאַרש און צוזאַמען דערמיט אַ קבורה־מאַרש, לע גראַנ'ס אויגען האָבען זיך ווייט געעפענט אַזוי ווי ביי רוחות, און איך האָב אין זיי קיין אַנדער זאַך געזעהן ווי אַ ווייטע, ווייסע אייז־פעלד, בעדעקט מיט מתים — דאָס איז געווען די מלחמה ביי מאָסקווא.

איך וואָלט קיינמאָל נישט געגלויבט, אַז דער אַלטער, האַרטער פויק קאָן פון זיך אַרויסגעבען אַזעלכע שמערצליכע טענער, ווי מסיע לע גראַן האָט איצט געוואוסט פון איהם אַרויסצוציהען. דאָס זענען געווען געפויקטע טרעהרען, און זיי האָבען זיך געהערט אַלץ שטילער, און אַזוי ווי אַ טריבער עכאָ האָבען אויסגעבראָכען טיעפע זיפצען פון לע גראַנ'ס ברוסט. און לע גראַן איז געוואָרען אַלץ מיעדער און איז עהנליך געוואָרען אַלץ מעהר צו אַ רוח; זיינע דאַרע הענד האָבען געציטערט פאַר פראָסט, ער איז געזעסען ווי אין חלום, און האָט מיט זיינע פייקעל־שטעקלעך בעוועגט נאָר די לופט, און האָט זיך צוגעהערט אַזוי ווי צו ווייטע שטימען, און ענדליך האָט ער מיך אָנגעקוקט מיט אַ טיעפען, אָבגרונד־טיעפען, בעטענדען בליק — איך האָב איהם פערשטאַנען — און דאַן איז זיין קאָפּ אַראָבגעפאַלען אויפ'ן פויק.

מסיע לע גראַן האָט אין דעם לעבען שוין מעהר קיינמאָל נישט געפויקט. אויך האָט זיין פויק שוין מעהר פון זיך קיין טאָן נישט אַרויסגעגעבען, ער דאַרף פאַר קיין פיינד פון דער פרייהייט נישט דיענען אַלס אַ קנעכטישער מיטעל. איך האָב לע גראַנ'ס לעצטען, בעטענדען בליק זעהר גוט פערשטאַנען, און האָב גלייך אַרויסגעצויגען דעם שפיז פון מיין שטעקען און צעשטאָכען דעם פויק.

קאפיטעל XI.

פונ'ם ערהאבענסטען ביז'ן לעכערליכסטען איז נישט מעהר ווי איין שריט, מאדאם!

נאר דאס לעבען איז אין גרונד אזוי שרעקליך ערנסט, אז עס וואלט אונמעגליך געווען עס צו פערטראגען אהן אזעלכע פערבינדונג פונ'ם פאטהעטישען מיט'ן קאמישען. דאס ווייסען אונזערע פאעטען. די שרעקליכסטע בילדער פון מענשליכען שגעון ווייזט אונז אריסטאפאנעס נאר אין דעם לאכענדען שפיעגעל פון וויץ, דעם גרויסען שמערץ פון א דענקער, וועלכער בעגרייפט זיין אייגענע ניכטיגקייט, וואגט געטהע אויסצודריקען נאר מיט די לאכעדיגע פערזען פון א לאלקעס-שפיעל, און די טויטליכסטע קלאג איבער דעם וועלטשמערץ לעגט שעקספיר אין מויל פון א נאר, ווערהרענד ער שאקעלט מיט מורא זיין גלעקעל-היטעל.

זיי האבען זיך דאס אלע אבגעלערנט פון דעם גרויסען ערשטען פאעט, וועלכער ווייס אין זיין טויזענד-אקטיגער וועלט-טראגעדיע צו מאכען הומאר אויפ'ן העכסטען אופן, אזוי ווי מיר זעהן דאס טאג-טעגליך: — נאכדעם ווי די העלדען געהען אוועק קומען די קלאונען און די שפאס-מאכער מיט זייערע נארען-קאלבען און דרשות, נאך די בלוטיגע רעוואלוציאנס-סצענען און קייזער-טהאטען קומען ווידער צו שפרינגען די דיקע בורבאנען מיט זייערע אלטע אבגעשטאנענע שפאסעלעך און צארט-געזעצליכע גוטווערטלעך, און גראציעז שפרינגט דערביי אונטער די אלטע אדעלקייט מיט איהר אויסגעהונגערטען שמייכעל, און פון הינטען בעוועגען זיך די פרומע קאפוצען מיט ליכט, קרייצען און קירכען-פאהנען; — אפילו אין דעם העכסטען פאטאס פון דער וועלט-טראגעדיע פלעגען זיך אריינגנבה'נען קאמישע צוגען, דער פערצווייפעלטער רעפובליקאנער, וועלכער שטעכט זיך דעם מעסער אין הארצען אזוי ווי א ברוטוס, האט פריהער אפשר צו דעם מעסער א שמעק געטהון, צי האט מען מיט איהם אמאל נישט געשניטען קיין הערינג, און אויף דער דאזיגער גרויסער וועלטביהנע קומט עס אויך פאר פונקט ווי אויף אונזערע לומפען-ברעטער, אויך אויף איהר געפינען זיך שכור'ע העלדען, קעניגען, וועלכע פערגעסען זייער ראלע, קוליסען, וועלכע זענען געבליבען הענגען, ארויפשרייענדע סופלער-שטימען, טענצערינען, וועלכע מאכען עפעקט

מיט זייערע לענדען־פאעזיע, קאסטיומען, וועלכע גלאנצען אלס הויפט־זאך — און אין דער הויך אין הימעל, אין דער ערשטער רייהע שטעהען דערוויל די ליעבע מלאכים׳לעך, און קוקען דורך לארנעטען אויף אונז קאמעדיאנטען דא אונטען, און דער ליעבער גאט זיצט ערנסט אין זיין גרויסער לאזשע און לאנגווייליגט זיך אפשר אדער ער רעכענט אויס, אז דאס דאזיגע טעאטער וועט זיך שוין מעהר נישט לאנג קאנען האלטען, ווייל איינער בעקומט צופיעל געהאלט, דער אנדערער צו וועניג, און אלע צוזאמען שפיעלען צו שלעכט.

פונ׳ם ערהאבענסטען ביז׳ן לעכערליכסטען איז נישט מעהר ווי איין שריט, מאדאם! בשעת איך האב געשריבען די ענדע פון פאריגען קאפיטעל און האב אייך דערצעהלט, ווי מסיע לע גראן איז געשטארבען, און ווי איך האב עהרליך ערפילט זיין מיליטערישען טעסטאמענט, וואס איז געלעגען אין זיין לעצטען בליק, האט מען דאן אנגעקלאפט אין דער טהיר פון מיין שטוב, און עס איז אריינגעקומען א ארעמע, אלטע פרוי, וועלכע האט מיך פריינדליך געפרעגט, צי איך בין א דאקטאר. און אז איך האב געענטפערט יא, האט זי מיך געבעטען שוין גאר פריינדליך, איך זאל מיט איהר געהן צו איהר אהיים, כדי דארט איהר מאן ארויסצושניידען די מאזאלעס פון די פיס.

XII. קאפיטעל

די דייטשע צענזארען — — — — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — פערשטאפטע קעפ — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — —
— — — — —

קאפיטעל XIII.

מאדאם! אונטער לעדא'ס אויסזיצענדע האלב=קוגלען איז שוין געלעגען דער גאנצער טראיאנישער קריעג, און איהר קאנט בשום אופן נישט פערשטעהן די בעריהמטע טרעהרען פון פריאמאס, אויב איך וועל אייך נישט פריהער דערצעהלען וועגען די אלטע שוואנגע= אייער. דעריבער זאלט איהר זיך ניט בעקלאגען דערפאר, וואס איך פערדרעד זיך אליין אן א זייט. אין די אלע פריהעריגע קאפיטלען איז נישטא קיין איין שורה, וועלכע זאל נישט געהערען צו דער זאך, איך שרייב זעהר בקיצור, איך מייד אוים אלץ וואס איבעריג איז, אפט לאז איך זאגאר דורך דאס נויטיגע, צום ביישפיעל, איך האב נאך אפילו קיין איין מאל נישט ווי עס דארף צו זיין ציטירט— איך מיין נישט גרויסע גייסטער, נאר פערקעהרט, איך מיין שריפט= שטעלער— און דאך איז דאס ציטירען פון אלטע און נייע ביכער דאס הויפט=פערגעניגען פון א יונגען שרייבער, און אזא פאר גרונד= געלעהרטע ציטאטען בעציערען פשוט דעם גאנצען מענשען. מיינט נאר נישט, מאדאם, אז עס פעהלט מיר בקיאות אין נעמען פון ביכער. אויסער דעם קאן איך די קונץ פון די גרויסע גייסטער, וועלכע ווייסען ווי אזוי ארויסצופיקען די קארינטען פון זעמעל און די ציטאטען פון די שולע=העפטען; איך ווייס אויך, פון וואנען בארטהעל בעקומט זיין זאפטיגקייט. אין ערגסטען פאל וואלט איך געקאנט ביי מיינע געלעהרטע גוטע פריינד מאכען א הלואה פון ציטאטען. מיין פריינד ג. אין בערלין איז ווי מען רופט דאס א קליינער ראטשילד פון ציטאטען, און ער וועט מיר גערן לייהען עטליכע מיליאנען, און האט ער זיי נישט אליין אין זאפאס, אזוי קאן ער זיי לייכט צונויפזאמלען פון עטליכע אנדערע קאסמאפאליטישע גייסטי= גע באנקירען — אגב, מאדאם, די דריי פראצענטיגע בעק'ס זענען שוואך, דערפאר זענען די פינפפראצענטיגע העגעל'ס געשטיגען— נאר איך דארף נאך איצט נישט מאכען קיין הלואה, איך בין א מענש, וועלכען עס געהט זיך גאנץ גוט, איך האב מיר יעהרליך מיינע 10,000 ציטאטען צו פערברויכען, יא, איך האב זאגאר געמאכט א ערפינדונג, ווי מען קאן אזעלכע ציטאטען אויסגעבען פאר עכטע. ווען עמיצער א גרויסער, רייכער געלעהרטער, צום ביישפיעל מיכאל בעער, וואלט דאס דאזיגע געהיימניס ביי מיר געוואלט אפקויפען,

וואלט איך עס גערן אוועקגעגעבען פאר 19,000 טהאלער קוראנט; איבריגענס, איך וואלט נאך געלאזען עפעס ארבדינגען. אנ׳אנדער ערפינדונג וויל איך צום גליק פון דער ליטעראטור נישט פערשוויינען און איך וועל זי מיטטיילען גראטיס:

און דאס איז: איך וואלט געראטען, מען זאל אלע אונבעקאנטע מחברים ציטירען מיט דער נומער פון זייער הויז.

די דאזיגע „גוטע מענשען און שלעכטע מוזיקאנטען״— אזוי האט מען אין פאנס דע לעאן גערופען דעם ארקעסטער— די דאזיגע אונבעקאנטע מחברים בעזיצען דאך שטענדיג אליין איין עקזעמפלאר פון זייער ביכעלע, וואס איז שוין לאנג פערגעסען געווארען, און כדי דאס דאזיגע ביכעלע בעקאנט צו מאכען, מוז מען וויסען זייער הויז־נומער. ווען איך וואלט למשל ציטירט „שפיטאס געזאנג־ביכעל פאר בעלי מלאכה׳שע יונגען״— מיין ליעבע מאדאם, וואו וואלט איהר דאס געקאנט געפינען? נאר ווען איך ציטיר:

„זעה דאס געזאנג־ביכעל פאר בעל־מלאכה׳שע יונגען,
פון פ. שפיטא; לינעבורג, אויף דער לינערשטראסע
נומער 2, רעכטס ביים עק—״

דאן קאנט איהר, מאדאם, בעקומען דאס ביכעלע, אויב איהר האלט, אז עס איז ווערט דער מיה, נאר דאס איז נישט ווערט דער מיה.

איבריגענס, מאדאם, האט איהר גאר קיין פארשטעלונג נישט, ווי לייכט איך קאן ציטירען. אומעטום געפין איך א געלעגענהייט ארויסצוווייזען מיין גרויסע בקיאות. רעד איך צום ביישפיעל וועגען עסען, אזוי בעמערק איך אין א אנמערקונג, אז די רוימער, די גריעכען און די העברעער האבען אויך געגעסען, איך ציטיר די אלע טייערע געקעכצען, וועלכע די קעכין פון לוקולוס האט צובערייטעט — וועה איז מיר, וואס איך בין געבארען געווארען מיט אנדערטהאלבען טויזענד יאהר צו שפעט!— און איך בעמערק אויך, אז די געמיינשאפטליכע מאהלצייטען ביי די גריעכען האבען געהייסען אזוי און אזוי, און אז די שפארטאנער האבען געגעסען שלעכטע שווארצע זופען — עס איז דאך פשוט א גליק, וואס איך האב נאך דעמאלט נישט געלעבט, איך קאן מיר נישט פארשטעלען קיין שרעקליכערע זאך, ווי ווען איך אונגליקליכער מענש וואלט געווען א שפארטאנער, זופ איז מיין ליעבסטעס געקעכץ— מאדאם, איך רעכען אין גיכען צו פאהרען קיין לאנדאן; נאר אויב עס איז טאקי אמת, אז דארט

בעקומט מען נישט קיין זופ, אזוי ווערט מיך די בענקשאפט באלד ווידער טרייבען צוריק נאך די זופען-פלייש-טעפ פון פאטערלאנד. וועגען דעם עסען פון די אלטע העברעער וואלט איך געקאנט ארומ-רעדען מיט פיעל אריכות, און איך וואלט אזוי געקאנט דערגעהן ביז צו דער יודישער קיך פון היינטיגער צייט— ביי דער דאזיגער געלעגענהייט ציטיר איך דעם גאנצען שטיינוועג — איך וואלט אויך געקאנט אנווייזען, ווי פיעל בערלינער געלעהרטע האבען זיך אויס-געדריקט הומאניש וועגען דאס עסען פון די יודען, און דאן וואלט איך ארויפגעקומען אויף די אנדערע מעלות און מדות טובות פון די יודען, אויף די ערפינדונגען, וועלכע מען האט זיי צו פערדאנקען, צו'ם ביישפיעל די וועקסלען, דאס קריסטענטום— גאר שטעה! דאס לעצטע וועלען מיר זיי נישט אזוי הויך איינרעכענען, ווארום מיר האבען דאס נאך פארלויפיג גאנץ ווייניג אויסגעניצט — איך מיין, אז די יודען אליין האבען דערביי פיעל ווייניגער פערדיענט ווי ביי דער ערפינדונג פון די וועקסלען. און האלט איך שוין ביי יודען האב איך שוין אויך די געלעגענהייט צו ציטירען טאציטוס'ן— ער זאגט, אז די יודען האבען אין זייער בית המקדש פערגעטערט אייזלען— און האלט איך שוין ביי אייזלען, אזוי עפענט זיך מיר אויף א געלעגענהייט אזוי פיעל צו ציטירען! וויפיעל מערקווירדיגע זאכען קאן מען רעדען וועגען אנטיקע אייזלען, אלס היפוך פון די מאדערנע אייזלען. ווי קלוג זענען געוועזען די אמאליגע, און אה! ווי נאריש זענען די איצטיגע. ווי קלוג האט למשל גערעדט בלעם'ס אייזעל

זעה אין חומש, סדרה — — — —

מאדאם, איך האב גראדע נישט דעם חומש אונטער דער האנד, און איך וויל לאזען אפען די דאזיגע שטעלע אויף צו ערפילען דער-נאך. דערפאר וואס אנבעלאנגט צו דער געשמאקלאזיגקייט פון די נייערע אייזלען ציטיר איך

זעה — — — —

— — — —

ניין, איך וועל אויך לאזען אפען די דאזיגע שטעלע, אז נישט וועט מען מיך אויך ציטירען. די נייערע אייזלען זענען גרויסע אייזלען. די אלטע אייזלען, וועלכע זענען געשטאנען אזוי הויך אין דער קולטור,

זעה געסנערי: דע אנטיקווא האנעסטאטע אסינארום.

(אין קאָממענט. געטטינג. ט. II. ז. 32

זיי וואָלטען זיך אין קבר אומגעדרעהט, ווען זיי וואָלטען געהערט, ווי מען רעדט וועגען זייערע אור=אייניקלעך. אַמאָל איז „אייזעל" געוועזן אַ עהרען=נאָמען — האָט בעדייט אַזוי פיעל ווי איצט „הויף=ראַט", „באַראָן", „דאָקטאָר פילאָזאָפי" — יעקב אָבינו האָט דערמיט פערגלייכט זיין זוהן יששכר, האָמער האָט דערמיט פערגלייכט זיין העלד אַיאַקס, און איצט פערגלייכט מען דערמיט דעם הערר פאָן......! מאַדאַם, ביי דער געלעגענהייט פון אַזעלכע אייזלען וואָלט איך מיך געקאָנט טיעף אַריינלאָזען אין דער ליטעראַטור=געשיכטע, איך וואָלט געקאָנט ציטירען אַלע גרויסע לייט, וועלכע זענען געווען פערליעבט, צום ביישפיעל אַבעלאַרדוס, פיקוס מיראַנדולאַנוס, באָרבאָניוס, קורטעזיוס, אַנגעלוס, פּאָליטיאַנוס, ניימונדוס לולוס און העגריקוס הייגעאוס. ביי דער געלעגענהייט פון דער ליעבע, וואָלט איך שוין ווידער געקאָנט ציטירען אַלע גרויסע לייט, וועלכע האָבען נישט גערויכערט קיין טאַבאַק, צום ביישפיעל ציצעראָ, יוסטיניאַן, געטהע, הוגאָ, איך — צופעליג זענען מיר אַלע פינף צו בּיסלעכווייז אויך יוריסטען. מאַבילאָן האָט אפילו נישט געקאָנט פערטראָגען דעם רויך פון אַ פרעמדער לולקע, אין זיינע „איניטערע געמאַניקאָ" בעקלאָגט ער זיך אין דער הינזיכט אויף די דייטשע הייזער. דערפאַר אָבער איז בעוואוסט, אַז אַנדערע גרויסע לייט האָבען גראַדע ליעב געהאַט דעם טאַבאַק. ראַפאַעל טהאָרוס האָט געמאַכט אַ הימן אויפ'ן טאַבאַק— מאַדאַם, איהר ווייסט אפשר נישט, אַז איזאַק עלזעוויריוס האָט איהם אין יאָהר 1628 אַרויסגעגעבען אין ליידען אין גרויסען פאָרמאַט— און לודאָוויקוס קינשאָט האָט געשריבען דערצו אַ פאָררעדע אין פערזען. גראַעוויוס האָט זאָגאַר געמאַכט אַ סאָנעט אויפ'ן טאַבאַק. אויך דער גרויסער באָקסהאָרניוס האָט געליעבט דעם טאַבאַק. בייל דערצעהלט פון איהם אין זיינע „דיקט. היסט. ע קריטיק"., אַז מען האָט איהם געזאָגט, דאָס דער גרויסער באָקסהאָרניוס האָט ביי'ם רויכערן געטראָגען אַ גרויסען הוט מיט אַ לאָך אין פאָדערשטען ראַנד, און אין דער דאָזיגער לאָך האָט ער אָפט אַריינגעשטעקט די לולקע, כדי זי זאָל איהם נישט שטערען ביי'ם שטודירען — אַגב, דערמאָהנענדיג דעם גרויסען באָקסהאָרניוס וואָלט איך געקאָנט ציטירען אויך די אַלע גרויסע געלעהרטע, וועלכע האָבען זיך געלאָזט יאָגען אין באָקסהאָרן*)

*) ד. ה. עמיצען איבערגעשראָקען (אַ דייטשער ווערטער=שפּיעל).

און זענען אנטלאָפען געוואָרען. איך וואָלט אָבער נאָר אָנגעוויזען אויף יאָה. געאָרג מאַרטיוס: דע פוגא ליטעראַטאָרום א. א. וו. א. א. וו. א. א. וו. ווען מיר בלעטערן דורך די געשיכטע, אַזוי זעהן מיר, אַז אַלע גרויסע לייט האָבען איין מאָל אין זייער לעבען געמוזט אַנט-לויפען: — לוט, טאַרקוויניוס, משה, יופיטער, פרוי פאָן שטאָעל, נבוכדנצר, בעניאָווסקי, מוחמד, די גאַנצע פרייסישע אַרמעע, גרעגאָר דער VII, רבי יצחק אַבּאַרבאַנעל, רוסאָ — איך וואָלט געקאָנט אויסרעכענען נאָך זעהר פיעל נעמען, צ. ב. די, וועלכע זענען אין דער בערזע פערצייכענט אויף דער שוואַרצער ברעט.

זעהט איהר, מאַדאַם, עס פעהלט מיר נישט קיין גרינדליכקייט און טיעפקייט. נאָר מיט דער סיסטעמאַטיע געהט עס מיר נאָך אַביסעל שווער צו. אַלס אַ אמת'ער דייטשער וואָלט איך דאָס דאָזיגע בוך געדאַרפט אָנהויבען מיט אַ ערקלערונג, פאַרוואָס עס הייסט אַזוי, אַזוי ווי עס איז געווען דער מנהג אין היילגען רוימישען רייך. פהידיאַס האָט אפילו צו זיין יופיטער נישט געמאַכט קיין פאָררעדע, ווי אויך נישט צו דער מעדיצעאישער וועגוס — איך האָב זי בעטראַכט פון אַלע זייטען — און איך האָב אין ערגעץ נישט געפונען קיין ציטאַט; — נאָר די אַלטע גריעכען זענען געווען גריעכען, אונזער ברודער איז אָבער אַ עהרליכער דייטש, קאָן נישט אָבלייקענען אינגאַנצען די דייטשע נאַטור, און דעריבער מוז איך איצט געבען אַ ערקלערונג, פאַרוואָס דאָס דאָזיגע בוך טראָגט אַזאַ טיטול.

מאַדאַם, איך רעד אין דעם דאָזיגען בוך:

I וועגען די אידעען.

1. וועגען די אידעען בכלל.

א. וועגען די קלוגע אידעען.

ב. וועגען די נישט קלוגע אידעען.

a. וועגען די געוועהנליכע אידעען.

b. וועגען די אידעען, וועלכע זענען איבערגעצויגען מיט גרינעם לעדער.

די דאָזיגע ווערען ווידער איינגעטהיילט אין — נאָר דאָס אַלץ וועט זיך שוין אַליין אַרויסווייזען.

קאַפּיטעל XIV

מאַדאַם, האָט איהר בכלל אַ אידעע ווענען אַ אידעע? וואָס איז אַ אידעע? „עס ליעגען עטליכע גוטע אידעען אין דעם דאָזיגען ראָק“, האָט מיין שניידער געזאָגט, ווען ער האָט מיט ערנסטער אַנערקענונג בעטראַכט דעם אויבער־ראָק, וועלכער איז מיר נאָך איבערגעבליבען פון מיינע בערליניש־עלעגאַנטע טעג, און פון וועלכען עס האָט איצט געזאָלט געמאַכט ווערען אַ כבודיגער שלאָפראָק. מיין וועשערין קלאָגט זיך, „דער פּאַסטאָר ס. האָט איהר טאָכטער אַריינגעזעצט אין קאָפּ איינינע אידעען, און זי איז דאַדורך געוואָרען נאַריש און וויל נישט אָננעהמען קיין פערשטאַנד“. דער קוטשער פּאַטענזען ברומט ביי יעדער געלעגענהייט: „דאָס איז אַ אידעע! דאָס איז אַ אידעע!“ נעכטען אָבער איז ער געוואָרען שטאַרק אין כעס, ווען איך האָב איהם געפרעגט, וואָס ער שטעלט זיך פאָר אונטער אַ אידעע. און מיט כעס האָט ער געברומט: „נו, נו, אַ אידעע איז אַ אידעע! אַ אידעע איז אַלערליי נאַרישקייט, וואָס מען רעדט זיך איין“. אין דער זעלבער בעדייטונג ווערט דאָס דאָזיגע וואָרט בענוצט אַלס טיטעל פון בוך פון דעם הויפראַט העערען אין געטינגען.

דער קוטשער פּאַטענזען איז אַ מענש, וועלכער ווייס ווי צו געפינען דעם וועג אין ליגעבורגער וואַלד אפילו ביינאַכט און אין אַ נעבעל; דער הויפראַט העערען איז אַ מענש, וועלכער קאָן אויך מיט אַ קלוגען אינסטינקט געפינען די אַלטע קאַראַוואַנען־וועגען פון מאָרגען־לאַנד, און דאָרט וואַנדערט ער אַרום שוין זייט יאָהרען און טעג אַזוי זיכער, ווי אַמאָל אַ קעמעל פון אַלטערטום; אויף אַזעלכע מענשען קאָן מען זיך פערלאָזען! אַזעלכע מענשען דאַרף מען געטרייסט נאָכטהון, און דעריבער האָב איך דאָס דאָזיגע בוך אַ נאָמען געגעבען „אידעען“.

דער טיטעל פון בוך בעדייט דעריבער אויך אַזוי ווייניג ווי דער טיטעל פון פּערפאַסער, דער פערפאַסער האָט דעם טיטול אויסגעוועהלט נישט אויס געלעהרטען שטאָלץ, און ער דאַרף איהם בשום אופן נישט אויסגעטייטשט ווערען אַלס פוסטער שטאָלץ. געהמט אָן, מאַדאַם, די אונטערטעניגסטע פערזיכערונג: איך בין נישט קיין פוסטער בעל גאוה. די דאָזיגע בעמערקונג איז נויטיג, ווי איהר וועט שוין ווייטער איינזעהן. איך בין נישט קיין פוסטער בעל גאוה—

און אפילו ווען אַ וואַלד פון לארבעערען וואָלט געוואַקסען אויף מיין קאָפּ, און אַ ים פון ווייהראַך וואָלט פערגאָסען מיין יונג האַרץ— וואָלט איך דאָך נישט געוואָרען קיין פוסטער בעל גאוה. מיינע גוטע פריינד און די איבעריגע חברים אין אָרט און צייט האָבען שוין דערפאַר געטריי געזאָרגט— איהר ווייסט, מאַדאַם, אַז אַלטע ווייבער שפּייען אַביסעל אָן אויף די קינדער, וואָס זיי ניאַנטשען, בשעת מען לויבט די שענהייט פון די דאָזיגע קינדער, כדי עס זאָל זיי חלילה קיין עין הרע נישט שאָדען — איהר ווייסט, מאַדאַם, אַז בשעת אין רוים איז דער טריאומפאַטאָר, בעקרענצט מיט רוהם און פערפוצט אין פורפור, אַריינגעפאָהרען אויף זיין גאָלדענעם וואָגען מיט ווייסע פערד פון קאַמפּאָ מאַרטיי, אַזוי ווי אַ גאָט אַרויפקוקענדיג פון דעם פייערליכען צוג פון לעקטאָרען, מוזיקאַנטען, טענצער, פריסטער, שקלאַווען, עלפאַנטען, טראָפּעען-טרעגער, קאָנסולען, סענאַטאָרען, סאָלדאַטען: דאַן האָט די מאַסע הינטער דעם אַלעם געזונגען שפּאָט-לידער— און איהר ווייסט, מאַדאַם, אַז אין ליעבען דייטשלאַנד איז דאָ זעהר פיעל אַלטע ווייבער און מאַסע.

ווי איך האָב שוין געזאָגט, מאַדאַם, זענען די אידעען, וועגען וועלכע עס רעדט זיך דאָ, פון די פּלאַטאָנישע אידעען אויך אַזוי ווייט ווי אַטהען פון געטינגען, און פון דעם בוך אַליין דאַרפט איהר אויך אַזוי וועניג ערוואַרטען, ווי פון דעם מחבר אַליין. ווירקליך, ווי מען קאָן פון דעם דאָזיגען מחבר בכלל עפּעס ערוואַרטען, דאָס פערשטעה איך אויך נישט, אַזוי ווי מיינע גוטע פריינד. די גרעפין יוליע וויל די זאַך ערקלערען, און זי פערזיכערט, אַז ווען דער דאָזיגער מחבר זאָגט שוין ווירקליך עפּעס אַרויס אַ זאַך, וואָס איז גייסטרייך און ניי, איז דאָס נאָר אַ פערשטעלונג פון איהם, און אין אמת'ען איז ער אויך אַזוי נאַריש ווי די איבעריגע. דאָס איז נישט ריכטיג, איך פערשטעל זיך גאָר נישט, איך רעד ווי דאָס מויל איז מיר געוואַקסען, איך שרייב גאָר אונשולדיג און פשוט, וואָס עס קומט מיר אין זינען אַריין, און איך בין נישט שולדיג, אויב עס קומט דערפון אַרויס עפּעס רעכטס. נאָר ווי עס ווייזט אויס האָב איך אין שרייבען מעהר גליק, ווי אין דער אַלטאָנאַער לאָטעריע— איך וואָלט אַוודאי וועלען, עס זאָל זיין פערקעהרט — און אַזוי קומען פון מיין פעדער אַרויס טייל זאַכען, וואָס טרעפען אין האַרץ, טייל געדאַנקען-קוואַטערנען, און דאָס טהוט גאָט; — וואָרום ער, וועלכער

האָט די בּרומטע עלאָהאַ־זינגער און שעפּפונגס־פּאָעטען, ענטזאַגט צו געבּען זיי אַלע שענע געדאַנקען און יעדען רוהם אין דער ליטע־ראַטור, כּדי די ערדישע בּעשעפּענישען זאָלען זיי נישט צופיעל לויבּען און דאַדורך זאָלען זיי נישט פערגעסען דעם הימעל, וואו די מלאָכים גרייטען שוין אָן פאַר זיי אַ דירה: — ער פלעגט אונז אי־בּעריגע, די פּשוטע, זינדיגע, געצענדיגענדע שריפטשטעלער, פאַר וועלכע דער הימעל איז כּמעט אַזוי ווי פערריגעלט, נאָך מעהר בּע־שענקען מיט אויסגעצייכענטע געדאַנקען און מענשען־רוהם, און דאָס האָט ער געטהון אויס געטליכער גנאָד און בּאַרמהערציגקייט, כּדי די אָרעמע זעעלע, וועלכע איז דאָך שוין איין מאָל בּעשאַפען געוואָרען, זאָל נישט אינגאַנצען לעדיג אויסגעהן און זאָל דאָ אויף דער ערד פיהלען ווענינסטענס אַ טייל פון יענעם גליק, וועלכעם מען ענטזאַגט איהר דאָרט אין דער הויך.

זעה איין בּיי געטהע און בּיי די מחברים פון די טראַקטאַ־טעלעך.

זעהט איהר שוין איצט, מאַדאַם, אַז איהר דאַרפט מיינע שריפטען לעזען, ווייל זיי בּעווייזען גאָט'ס גנאָד און בּאַרמהערציגקייט, איך שרייבּ מיט בּלינדען צוטרויען אויף זיין גרויסער קראַפט, איך דער הינזיכט בּין איך אַ עכט קריסטליכער שריפטשטעלער, און אין אמת'ען גערעדט, וועהרענד איך הויבּ אָן איצט צו שרייבּען די דאָ־זיגע געגענווערטיגע פּראַזע, ווייס איך נאָך נישט, ווי איך וועל זי ענדיגען און וואָס איך דאַרף אייגענטליך זאָגען, און איך פער־לאָז מיך דערין אויפ'ן ליעבּען גאָט. און ווי וואָלט איך דען געקאָנט שרייבּען אָהן אַזאַ פרומען בּטחון: אין מיין צימער שטעהט איצט דאָס יונגעל פון לאַנגהאָפּ'ס דרוקעריי און וואַרט אויף מאַנוסקריפּט, דאָס וואָרט, קוים ווי עס ווערט געבּאָרען, וואַנדערט וואַרעם און נאַס אין דער פּרעסע אַריין, און דאָס, וואָס איך טראַכט און פיהל אין דעם דאָזיגען אויגענבּליק, קאָן שוין מאָרגען צו מיטאָג זיין מאַקולאַטור.

עס רעדט זיך אַייך, מאַדאַם, גאַנץ לייכט, ווען איהר דערמאָהנט מיך אָן האָראַץ'ס כּלל „נאָנום פּרעמאַטור אין אַננום“. דער דאָזיגער כּלל, אַזוי ווי פיעל אַנדערע פון דעם סאָרט, קאָן זעהר גוט זיין אין דער טעאָריע, נאָר אין דער פּראַקטיק טויג ער נישט. ווען האָראַץ האָט דעם מחבר געגעבּען דעם דאָזיגען בּעריהמטען כּלל, צו לאָזען

ליעגען זײַן ווערק נײַן יאָהר אין פולט, האָט ער איהם אין דער זעלבער צײַט גערארפט געבען אויך אַ רעצעפּט, ווי אַזוי מען קאָן אָבלעבען נײַן יאָהר אָהן עסען. ווען האָראַץ האָט אויסגעטראַכט דעם דאָזיגען כּלל, איז ער אַוודאי געזעסען בײַ'ם טיש פון אַ מעצענאַס און האָט געגעסען טרוט־הענער מיט לאָקשען, פּאַזאַנענפּודינג אויף אַ גוטער זופּ, לערכען־פּולקעלעך מיט טעלטאָווער ריבעלעך, צונגען פון פּאַווען, אינדישע פויגעל־נעסטער און גאָט ווייס וואָס נאָך דערצו, און אַלץ אומזיסט. נאָר מיר, מיר אונגליקליכע, וועלכע זענען שפּעט געבאָרען געוואָרען, מיר לעבען אין אַנ'אַנדער צײַט, אונזערע מעצענאַטען האָבען גאַנץ אַנדערע פּרינציפּען, זיי מיינען, אַז מחברים און מיספּעלען געראָטען צום בעסטען, ווען זיי ליעגען אַ געוויסע צײַט אויפ'ן שטרוי, זיי מיינען, אַז די דאָזיגע הינד טויגען נישט אויף דער יאַגד פון געדאַנקען און בילדער, אויב זיי ווערען צו דיק געפּאַשעט, אַה! און פּאַשען זיי שוין יאָ אַמאָל אַ אָרעמען הונד, אַזוי איז עס דער נישט־ריכטיגער, וועלכער פערדיענט אַמוועניגסטענס די ברעקלעך, צו'ם בײַשפּיעל דער דאַכס, וועלכער לעקט די האַנד, אָדער דער קליינינקער באָלאָניעזער, וועלכער ווייס ווי זיך צו בע־האַלטען אין דעם שמעקעדיגען שויס פון דער הויז־דאַמע, אָדער דער געדולדיגער פּודעל, וועלכער האָט געלערנט אַ ברויט־וויסענשאַפט און קאָן עפּעס ברענגען צו טראָגען און אויך טאַנצען און פּויקען.— וועהרענד איך שרייב דאָס דאָזיגע, שטעהט הינטער מיר מײַן קליינער מאָפּס און בילט— שווייג נאָר, פריינד, דיך האָב איך נישט געמיינט, וואָרום דו ליעבסט מיך און בעגלייטסט דײַן הערר'ן אין נויט און גע־פאַהר און דו וועסט שטאַרבען אויף זײַן קבר, אויך אַזוי טריי ווי טייל אַנדערע דײַטשע הינד, וועלכע, זײַענדיג פערשטויסען אין דער פרעמדס, ליעגען זיי פאַר דײַטשלאַנדס טויערן און הונגערן און וואָיען— ענטשולדיגט מיר, מאַדאַם, וואָס איך בין אַביסעל אראָב אין אַ זײַט, כּדי מײַן אָרעמען הונד צו געבען אַ עהרען־ערקלערונג, איצט קעהר איך צוריק צו האָראַץ'ס כּלל און צו דעם, ווי מען קאָן איהם נישט אויסניצען אין נײַנצעהנטען יאָהרהונדערט, ווען די פּאָע־טען קאָנען זיך נישט בעגעהן אָהן דער פּאַרטוך־סטיפּענדיע פון דער מוזע — בנאמנות, מאַדאַם, זיי קאָנען נישט אויסהאַלטען אפילו קיין 24 שעה און בפרט נאָך נײַן יאָהר, מײַן מאָגען האַלט ווענינ וואָס פון אונשטערבליכקײַט, איך האָב עס מיר שוין איבערלעגט,

איך וויל נאר ווערען האלב אונשטערבליך נאר גאנץ זאט, און אויב וואלטער וואלט וועלען אוועקגעבען דרייהונדערט יאהר פון זיין עבּיגען רוהם פאר איין גוטע פערדויאונג פון עסען, אזוי בין איך בע־רייט אוועקצוגעבען נאך אמאל אזוי פיעל פאר'ן עסען גופא. אח! און וואס פאר א שענע, בליהענדע עסענווארג עס געפינט זיך אויף דער וועלט! דער פילאזאף פאנגלאז האט רעכט: עס איז די בעסטע וועלט! נאר אין דער דאזיגער בעסטער וועלט, מוז מען האבען געלד. געלד אין קעשענע און נישט מאנוסקריפּטען אין פולט. דער ווירט פון „קעניג פון ענגלאנד", דער העררע מארר, איז אליין א שריפט־שטעלער און ווייס אויך הארא'ס כלל, נאך איך רעכען נישט, אז אויב איך וואלט וועלען אויספיהרען דעם דאזיגען כלל, זאל ער מיר געבען ניין יאהר צו'ם עסען.

אין אמת'ען גערעדט, פארוואס טאקי זאל איך איהם אויס־פיהרען? איך האב אזוי פיעל גוטע זאכען צו שרייבען, אז איך דארף נישט אזוי לאנג ווארטען. כל זמן מיין הארץ איז פול מיט ליעבע און דער קאפ פון מיינע ארומיגע מענשען איז פול מיט נארישקייט, וועט מיר נישט אויספעהלען קיין שטאף צו שרייבען. און מיין הארץ וועט שטענדיג ליעבען, כל זמן עס וועלען זיין פרויען; ווערט עס קאלט פאר איינער, אזוי וועט עס גלייך אויפגליהען פאר א צווייטער; אזוי ווי אין פראנקרייך שטארבט קיינמאל נישט דער קעניג, אזוי שטארבט אויך קיינמאל נישט די קעניגין אין מיין הארצען, און אזוי הייסט עס: די קעניגין איז טויט, עס לעבע די קעניגין! אויף דעם זעלבען אופן וועט אויך די נארישקייט פון די ארומיגע מענשען קיינמאל נישט אויסשטארבען. ווארום עס איז דא נאר איין און איינציגע קלוגשאפט, און די דאזיגע קלוגשאפט האט איהרע בעשטימטע גרענעצען; נאר עס זענען דא טויזענדער נארישקייטען, וועלכע מען קאן זיך גארנישט פארשטעלען. דער געלעהרטער קאזואיסט און זעעל־זארגער שופּ זאגט זאגאר: „אין דער וועלט זענען פערהאן מעהר נאראנים ווי מענשען—"

זעה איין אין שופּ'ס לעהר־רייכע שריפטען, ז. 1121.

בעקלערט מען זיך, אז דער גרויסער שופּיוס האט געוואהנט אין האמבורג, אזוי זעהט מען איין, אז די דאזיגע סטאטיסטישע מיטטיילונג איז נישט קיין גוזמא. איך געפין מיך אין דעם זעלבען ארט, און איך קאן זאגען, אז איך פיהל מיך אויסגעצייכענט,

ווען איך בעקלער זיך , אז די דאזיגע אלע נאראנים , וועלכע איך זעה דא, קאן איך אויסניצען אין מיינע שריפטען, זיי זענען בארער האנאראר, בארעס געלד. איך געפין מיך איצט פשוט אין א שמאלץ־גרוב. גאט האט מיך געבענשט, די נאראנים זענען היינטיגס יאהר גאנץ בעזונדערס געראטען, און אזוי ווי א גוטער ווירט בענוץ איך נאר גאנץ וועניג פון זיי, קלייב מיר אויס פון זיי די פעטסטע און לאז זיי אויף שפעטער. מען זעהט מיך אפט אויפ'ן שפאציער און מען זעהט מיך א לוסטיגען, א פרעהליכען. אזוי ווי א רייכער סוחר, וועלכער דרעהט זיך ארום צווישען די קאסטענס, פעסער און פעקלעך פון זיין סחורה־לאגער, רייבענדיג די הענד מיט פערגעניגען, אזוי דרעה איך מיך ארום צווישען מיינע מענשען. איהר זענט אלע מיינע! איהר זענט מיר אלע גלייך טייער, און איך ליעב אייך ווי איהר אליין ליעבט אייער געלד, און דאס איז א גרויסע זאך. איך האב געמוזט הערצליך לאכען, ווען איך האב נישט לאנג געהערט, ווי איינער פון מיינע מענשען האט זיך אויסגעדריקט מיט זארג, אז ער ווייס נישט, פון וואס איך וועל אמאל לעבען — און דאך איז ער אליין אזא גרויסער נאר, אז פון איהם אליין וואלט איך שוין געקאנט לעבען, אזוי ווי פון א גרויסען קאפיטאל. נאר עס גיעבט אויך א נאר, וועלכער איז פאר מיר נישט נאר בארעס געלד, נאר ראס בארע געלד, וואס איך קאן פון איהם ארויסשרייבען, האב איך שוין לאנג בעשטימט צו עפעס א צוועק. אזוי צום ביישפיעל, פאר א געוויסען, גוט־אויסגעבעטענעם דיקען מיליאן־נאר וועל איך מיר קויפען א געוויסען, גוט־אויסגעבעטענעם שטוהל, וועלכען די פראנצויזינס רופען אן „שעז פערסע". פאר זיין דיקע מיליאן־נארין קויף איך מיר א פערד. ווען איך זעה דעם דיקען — א קעמעל קאן גיכער אנקומען אין גן־עדן, איידער דער דאזיגער מענש וועט אדורכגעהן דורך א לאך פון א נאדעל — ווען איך זעה דעם דאזיגען דיקען, ווי ער וואקעלט זיך אויפ'ן שפאציער, אזוי ווערט מיר אונגעהויער גוט אויפ'ן הארצען; האטש איך בין איהם גאר אונבעקאנט, דאך גריס איך איהם נישט ווילענדיג און ער גריסט מיך צוריק אזוי הערצליך, אזוי איינלאדענד, אז איך וואלט אויפ'ן זעלבען ארט שוין געקאנט אויסניצען זיין גוטסקייט, און דאך פאל איך אריין אין פערלעגענהייט צוליעב די פיעל געפוצטע מענשען, וועלכע געהען גראדע פערביי. זיין פרוי איז גאר נישט קיין שלעכטע פרוי— זי

האָט אפילו נאָר איין און איינציג אויג, נאָר דערפאַר איז דאָס דאָזיגע אויג נאָך גרינער, איהר נאָז איז אַזוי ווי דער טורעם, וואָס קוקט אַרויס אויף דמשק, איהר בוזעם איז גרויס ווי דער ים, און עס פלאַטערען דערויף אַלערליי בענדער, אַזוי ווי פלאַגען פון שיפען, וועלכע זענען אין דעם דאָזיגען ים=בוזעם אָנגעלאָפען — מען בעקומט די ים=קראַנקהייט שוין ווי מען קוקט זיך נאָר צו דערצו— איהר נאַקען איז גאָר שען און פעט=געוועלבט ווי אַ— דאָס פערגלײַכענדע בילד געפינט זיך עטוואָס טיפער אונטען — און ביי דער פיילכען=בלויער גאַרדינע, וועלכע בעדעקט דאָס דאָזיגע פערגלײַכענדע בילד, האָבען אוודאי טויזענד און ווידער אַמאָל טויזענד זײַדענווערעמלעך זייער גאַנץ לעבען אַיינגעשפּאָנען. זעהט איהר שוין, מאַדאַם, וואָס פאַר אַ פערד איך וועל מיר אַיינקויפען! בעגעגענט מיך די פרוי אויפ'ן שפּאַציר, אַזוי פרעהט מיך פשוט דאָס האַרץ, מיר דוכט, אַזוי ווי איך וואָלט זיך שוין געקאָנט אויפזעצען, איך קנאַק מיט דער בייטש, איך שנעל מיט די פינגער, איך שנאָלץ מיט דער צונג, איך מאַך מיט די פיס אַלערליי רייטער=בעוועגונגען — האָפ! האָפ! — בור! בור! — און די ליעבע פרוי קוקט מיך אָן מיט אַזוי פיעל גייסט, מיט אַזוי פיעל פערשטאַנד, וואָס איך מיין, זי הירזשעט מיט'ן אויג, זי שפּרייט פאַנאַנדער די נאָז=לעכער, זי קאָקעטירט מיט דער גרזשיווע, זי גאַלאָפּירט, הויבט אָן פלוצלונג צו געהן פאַמעלעך — און איך שטעה דאַן מיט צונויפגעלעגטע אָרעמס, און קוק זיך צו צו איהר מיט פערגעניגען, און איך בין זיך מישב, ווי עס וועט בעסער זײַן אויף איהר צו רייטען, צי זאָל איך איהר געבען אַ ענגלישען אָדער אַ פוילישען זאָטעל — א. א. וו.— מענשען, וועלכע זעהען מיך דעמאָלט שטעהענדיג, בעגרייפען גאָרנישט, וואָס עס געפעלט מיר אַזוי ביי דער דאָזיגער פרוי. לאַנגע צינגער האָבען שוין איהר מאַן געוואָלט בעאונרוהיגען און האָבען איהם געגעבען וואונקען, אַז איך בעטראַכט זײַן צווייטע העלפט מיט די אויגען פון אַ ממזר. נאָר מיין עהרליכע, ווייך=לעדערנע „שעז פערסע" זאָל האָבען געענטפערט, אַז ער האַלט מיך פאַר אַ אונשולדיגען, זאָגאַר אַביסעל שעמעוודיגען יונגען מאַן, וועלכער קוקט זיך צו איהם צו מיט אַ געוויסען אינטערעס, ווי אַ מענש, וואָס פיהלט די בעדערפניש, זיך מיט איהם נעהנטער צו פערבינדען, און דאָך האַלט ער זיך אָב צוריק מיט אַ רויט=ווערענדע שעמעוודיגקייט. מיין

אײדעלעס פערד מײנט פערקעהרט, אז איך האב א פרײען, נישט געצוואונגענעם געמיט פון א ריטער, און מײן בעגריסונג און מײן העפליכקײט בעווײזען נאר, אז איך וואלט וועלען אמאל אײנגעלאדען ווערען צו זײ אויף א מיטאג—

זעהט איהר שוין, מאדאם, איך קאן אלע מענשען אויסניצען, און דער אדרעס־קאלענדאר איז אײגענטליך מײן הויז־פערמעגען. איך קאן דעריבער אויך קײנמאל נישט ווערען באנקראט, ווארום מײנע בעלי־חובות אלײן וואלט איך געקאנט פערוואנדלען אין א קוואל פון פערדיענסט. אויסערדעם, ווי איך האב געזאגט, לעב איך זעהר עקאנאמיש, אונגעהויער עקאנאמיש, צום בײשפיעל, וועהרענד איך שרײב דאס דאזיגע, זיץ איך אין א דונקעלער, בעטריבטער שטוב אויף דער אומעט־שטראסע—נאר איך פערטראג דאס גערן, ווען איך וואלט נאר וועלען, וואלט איך דאך געקאנט זיצען אין שענסטען גארטען, אויך אזוי גוט ווי מײנע פרײנד און געליעבטע; איך וואלט נאר געדארפט רעאליזירען מײנע שנאפס־קליענטען. די דאזיגע לעצטע, מאדאם, בעשטעהען פון פערדארבענע פריזערען, אראבגעקומענע שדכנים רעסטאראטארען, וועלכע האבען שוין נישט אלײן וואס צו עסען, זײ אלע זענען קבצנים, וועלכע ווײסען ווי צו טרעפען אין מײן וואהנונג, און פאר א גוט טרינק־געלד קאנען זײ מיר דערצעהלען די סקאנדאלעזע הראניק פון זײער שטאדט־פיערטעל—מאדאם, איהר וואונדערט זיך, פאר וואס איך ווארף נישט ארויס אזעלכע לײט אײן מאל פאר אלע מאל הינטער דער טהיר? — וואס רעדט איהר, מאדאם! די דאזיגע מענשען זענען מײנע בלומען. איך וועל זײ אמאל בעשרײבען אין א שענעם בוך, וואס פאר זײן האנאראר וועל איך מיר קויפען א גארטען, און מיט זײערע רויטע, געלע, בלויע און פערשידענפארביג געשפרענקעלטע געשיכטעס ערשײנען זײ מיר שוין איצט אזוי ווי בלומען פון דעם דאזיגען גארטען. וואס געהט עס מיך אן, וואס פרעמדע נעזער בעהויפטען, אז די דאזיגע בלומען שמעקען נאר אזוי ווי קימעל, טאבאק, קעז און פערדארבענהײט! מײן אײגענע נאז, דער קוימען פון מײן קאפ, אין וועלכען די פאנטאזיע שטײגט ארויף און אראב אלס קוימענקעהרער, פערזיכערט פערקעהרט, אז זי שמעקט פון יענע מענשען נאר דעם ריח פון ראזען, זשאסמינען, פײלכען, נעלקען, פיאלען—א, ווי בעקוועם וועל איך מיר אמאל אין א שענעם פריהמארגען זיצען אין מײן גארטען, און זיך צו הערען

צו'ם געזאַנג פון די פויגעל, און וואַרעמען די גליעדער אָן דער ליבער זון, און אײַנאָטמען דעם פרישען אָטעם פונ'ם גרינס, און קוקענדיג אויף די בלומען וועל איך מיך דערמאָהנען אָן די אַלטע קבצנים!

דערווײַל אָבער זיץ איך נאָך אויף דער דונקעלער אומעט־שטראַסע אין מײַן דונקעלען צימער און בענוגען מיך אויפצוהענגען אין מיטען פון דעם זעלבען צימער דעם גרעסטען אָבסקוראַנט*) פון לאַנד — „נאָר צו דען וועט אײַך דערפון ליכטיגער ווערען?" — אַזוי ווײַזט עס אויס, מאַדאַם, — דאָך פערשטעהט מיך נישט פאַלש, איך הענג נישט אויף דעם מענשען אַליין, נאָר די קריסטאַלענע לאָמפּ, וואָס איך וועל קויפען פאַר'ן האָנאָראַר, וואָס איך וועל בעקומען פאַר דער בעשרײַבונג וועגען איהם. דערווײַל אָבער רעכען איך, אַז עס וואָלט געווען נאָך בעסער, און עס וואָלט אין גאַנצען לאַנד פלוצלונג העל געוואָרען, ווען מען זאָל די אָבסקוראַנטען טאַקי אין אמת'ן אויפהענגען. נאָר קאָן מען די דאָזיגע מענשען נישט הענגען, אַזוי מוז מען זיי בראַנדמאַרקען**). איך רעד דאָס ווידער מיט מליצה, איך בראַנדמאַרק אין דער פאָרשטעלונג. נאַטירליך, הערר פאָן ווײַס — ער איז ווײַס און אונבעפלעקט ווי אַ ליליע — האָט זיך געלאָזט ווײַס מאַכען, ווען איך וואָלט אין בערלין דערצעהלט, אַז ער איזווירקליך געבראַנדמאַרקט; דער נאַר האָט זיך דעריבער געלאָזט בעקוקען פון דער נאַטשאַלסטוואָ און בעקומען אַ שריפט, אַז אויף זײַן רוקען איז נישט אַרויסגעדריקט קיין שטעמפעל, און דעם דאָזיגען שײַן בעטראַכט ער ווי אַ דיפּלאָם, וועלכער מוז איהם געבען אײַנטריט אין די בעסטע געזעלשאַפט, און ער וואונדערט זיך, ווען מען וואַרפט איהם דאָך אַרויס, און איצט בייזערט ער זיך און שילט מיך אָרעמען מענשען, און וויל מיך דערשיעסען צו'ם טויט מיט אַ אָנגעלאָדענעם פיסטאָלעט, וואו ער וועט מיך נאָר טרעפען — און וואָס רעכענט איהר, מאַדאַם, וועל איך טהון דאַגעגען? מאַדאַם, פאַר דעם דאָזיגען נאַר, ד. ה. פאַר דעם האָנאָראַר, וואָס איך וועל פון איהם אַרויסשרײַבען, קויף איך מיר אַ גוטע פאַס רידעסהײַמער רהיינווײַן. איך דערמאָהן דאָס אײַך, כדי איהר זאָלט נישט מיינען, אַז ווײַל איך פרעה מיך מיט זײַן אונגליק זעה איך אַזוי לוסטיג אויס, ווען איך

---

*) אָבסקוראַנט — געגנער פון בילדונג, אַנהענגער פון פינסטערניש.

**) בעצייכנען מיט אַ פייערדיגען סימן, ווי מען טהוט ביי פערברעכער.

בעגעגנען דעם הערר פאן ווייס אויף דער גאס. ווירקליך, מאדאם, איך זעה אין איהם נאר מיין ליעבען רידעסהיימער; ווי איך דער־זעה איהם נאר, אזוי ווערט מיר שמעקעדיג און אנגענעהם אויפ'ן הארצען, און נישט ווילענדיג הויב איך אן צו טרילערן: „צו'ם רהיין, צו'ם רהיין, דארט וואקסען אונזערע ווייַנטרויבען —" „דאס דאזיגע בילד איז בעצויבערנד שען —" „א ווייסע דאמע — —" מיין רידעסהיימער קוקט דעמאלט אוים זעהר זויער, און מען קאן מיינען, אז ער בעשטעהט נאר פון גיפט און גאל — נאר איך פערזיכער אייך, מאדאם, דאס איז וואוילער וויין; און געפינט זיך אפילו אויף איהם נישט דער בעשטעטיגונגס־צייכען, דאך ווייס דער קענער ווי דאס צו שעצען. איך וועל דאס דאזיגע פעסעל צאפען מיט גרוים שמחה, און אויב עס וועט געאירען צו שטארק און עס וועט אויף א געפעהרליכען אופן וועלען צעשפרינגען, אזוי וועט עס בעפעסטיגט ווערען מיט אייניגע אייזערנע רייפען.

זעהט איהר שוין, מאדאם, פאר מיר דארפט איהר גאר נישט זארגען. איך קאן זיך צו אלץ צוקוקען רוהיג אויף דער וועלט. גאט האט מיך געבענשט מיט ערדישע גיטער, און האט ער מיר דעם וויין אין קעלער נישט גאנץ בעקוועם צוגעשטעלט, האט ער מיר דאך ערלויבט צו ארבייטען אין זיין ווייַנגארטען, איך דארף נאר די ווייַנטרויבען לעזען, קעלטערן, פרעסען, און איך האב דאן די קלארע גאטעס מתנה; און פליהען מיר נישט די נאראנים געבראטענערהייד גלייך אין מויל אריין, נאר זיי לויפען מיר געוועהנליך אקעגען רויה און אבגעשמאקט, אזוי ווייס איך דאך ווי זיי ארומצודרעהען אויפ'ן שפיעז, ווי זיי צו שמארען און פעפערען אזוי לאנג, ביז זיי ווערען צייטיג און מען קאן זיי געניסען. איהר זאלט זעהן, מא־דאם, ווי איהר וועט זיין צופריעדען, ווען איך וועל אמאל מאכען א גרויסען מאהלצייט. מאדאם, איהר מוזט מיין קיך לויבען. איהר וועט מוזען מודה זיין, אז איך קאן מיינע סאטראפען אויך אזוי פראכט־פול בעדיענען, ווי אמאל דער קעניג אחשורוש, וועלכער איז געווען א מלך פון הודו ביז כוש און האט געהערשט איבער הונדערט און זיעבען און צוואנציג מדינות. גאנצע העקאטאמבען פון נאראנים וועל איך אנשעכטען. יענער גרויסער שנאפס־ליעב־האבער, וועלכער, ווי אמאל יופיטער, סטארעט זיך אין א געשטאלט פון א אקס צו ווערען בעריהמט אין איראפע, וועט פאר מיין טיש צושטעלען דעם

אקסען־בראטען; א טרויעריגער טראגעדיען־פאעט, וועלכער האט אויף די ברעטער, וואס בעדייטען א טרויעריגע פערסישע מלוכה, אונז געוויזען א טרויעריגען אלעקסאנדער, וואס אין זיין בילדונג האט זיך קיין אריסטאטעלעס נישט בעטייליגט, דער דאזיגער וועט פאר מיין טיש צושטעלען א אויסגעצייכענטען הזיר־קאפ, ווי געוועהנליך זויער־זיס שמייכלענדיג, מיט א קיילעכדיג שטיקעל ציטרין אין מויל און בעדעקט מיט לארבעער־בלעטער, א דאנק דער קעכין, וואס פערשטעהט גוט די קונסט; דער זינגער פון די קרעלען־ליפען, שוואנען־העלער, שפרינגענדע שנעע־בערגעלעך, ווייבעלעך, מעדעלעך, קושעלעך און אסעסאלעך, דאס מיין איך דעם העדר קלווירען, אדער ווי די פרומע בערנארדינערינען אויף דער פריעדריכשטראסע רופען איהם: „פאטער קלווירען! אונזער קלווירען!" דער דאזיגער עכט שטעלט מיר צו די אלע יענע געריכטען, וועלכע ער וויים אזוי פיין צו בעשרייבען אין זיין יעהרליכען טאשען־באדרעלכעל מיט דער פאנטאזיע פון א נאשערקע א קאמער־יונג־פרוי, און ער גיעט אונז נאך צו א גאנץ בעזונדערע עקסטרא־שיסעלע מיט א סעלערי־געמיזעלע, „פון וועלכען עס קאן א מענשען דאס הערצעלע פאר ליעבע אויפציטערן!" — א קלוגע, דארע הויפדאמע, וואס פון איהר קאן מען געניסען נאר דעם קאפ, וועט אונז צושטעלען אויך אזא מין געקעכץ, דאס הייסט שפארגעל: און עס וועט נישט פעהלען קיין געמינגער ווארשט, האמבורגער רויכפלייש, פאמערשע גענזענע בריסט, אקסענע צונגען, געדעמפפטע קאלבס־געהירען, רינדסמויל, שטאקפיש, און אלערליי סארטען זשעלע, בערלינער פיינקוכענס, וויענער טארטען, קאנפיטורען—

מאדאם, איך האב מיר שוין אין געדאנקען דעם מאגען פערדארבען! האפט דער טייוועל אזעלכע פרעסעריי! איך קאן נישט פיעל פערטראגען. מיין פערדויאונג איז שלעכט. דער הזיר־קאפ ווירקט אויף מיר ווי אויף דאס איבעריגע דייטשע פובליקום — איך מוז באלד דערנאך עסען א ווילי באלד־אלעקסיס־סאלאט, וועלכער רייניגט דורך — א! דער אונגליקליכער הזיר־קאפ מיט דער נאך אונגליקליכער זופ, וועלכע שמעקט נישט גריעכיש, נישט פערסיש, נאר ווי טהעע מיט גרינעם זייף — רופט מיר מיין דיקען מיליאן־נאר!

קאַפּיטעל XV.

מאַדאַם, איך בעמערק אַ לייכטען וואָלקען פון אומעט אויף אייער שענעם שטערן, און איהר ווייזט מיר אויס צו פרעגען, צי איז עס נישט אונרעכט, וואָס איך בענעה זיך אויף אַזאַ אופן מיט די נאַראָנים, איך שטעק זיי אויף אַ שפּיז, צעהאַק זיי, בעשמיר זיי מיט שמאַלץ, און פיעל פון זיי שעכט איך זאָגאַר, האָטש איך מוז זיי לאָזען ליעגען אונבערידהרט, און איצט ווערען זיי צום רויב פאַר די שאַרפע שנאָבלען פון די שפּאַס-פויגעל, וועהרענד די אלמנות און יתומים קלאָגען און יאָמערן —

מאַדאַם, אַט אַזוי פיהרט זיך עס בשעת אַ מלחמה! איך וועל אייך שוין איצט דעם גאַנצען סוד אויסזאָגען: איך אַליין בין אפילו נישט פון די קלוגע, נאָר איך בין צוגעשטאַנען צו דער דאָזיגער פּאַרטיי, און זייט 5588 יאָהר פיהרען מיר אַ מלחמה מיט די נאַראָנים. די נאַראָנים האַלטען, אַז מיר בעליידיגען זיי, און זיי פערזיכערען, אַז אין דער וועלט איז פאַרהאַן נאָר איין בעשטימטע מעסטעל קלוגשאַפט, און דאָס דאָזיגע גאַנצע מעסטעל קלוגשאַפט האָבען איצט אַוועקגעגזל'ט די קלוגע, איין גאָט ווייס ווי אַזוי! און עס איז פשוט שרעקליך צו זעהן, ווי אָפט האָט איין און איינציגער מענש פאַר זיך צוגענומען אַזוי פיעל קלוגשאַפט, אַז זיינע ברידער די בירגער און דאָס גאַנצע לאַנד זענען צוליעב איהם אינגאַנצען געוואָרען פערנאַרישט. דאָס איז איין געהיימע סבה פון דער מלחמה, און די מלחמה איז פשוט אויף טויט און אויף לעבען. די קלוגע ווייזען זיך אַרויס, ווי געוועהנליך, אַלס די רוהיגסטע, מעסיגסטע און קליגסטע, זיי זיצען שטאַרק בעפעסטיגט אין זייערע אַלט-אַריסטאָטעלישע ווערק, האָבען פיעל שויץ, אויך פיעל מוניציע, וואָרום זיי האָבען דאָך אַליין ערפונדען דעם פּולווער, און פון צייט צו צייט וואַרפען זיי גוט-בעווייזענע באָמבעס צווישען זייערע פיינד. נאָר ליידער זענען די דאָזיגע פיינד צו פיעל, און זייער געשריי איז גרויס, און טאָג-טעגליך מאַכען זיי אָן אַ לאַרעם. זייערע מלחמה-ליסטעס זענען אָפט זעהר היטרע צוזאַמענגעשטעלט. איינינגע הויפּט-לייט פון דער גרויסער אַרמעע היטען זיך אפילו מודה צו זיין די געהיימע סבה פון דער מלחמה. זיי האָבען געהערט, אַז אַ בעקאַנטער פאַלשער מענש, וועלכער איז אין זיין

פאַלשקייט אַזוי ווייט דערגאַנגען, דאָס ער האָט ענדליך געשריבען אפילו פאַלשע מעמואַרען, ד. ה. פּושע האָט זיך געהאַט אויס־גערעדט: די ווערטער זענען געמאַכט געוואָרען כּדי צו בעהאַלטען אונזערע געדאַנקען; און איצט מאַכען זיי אָן פיעל ווערטער, כּדי צו בעהאַלטען, אַז זיי האָבען בכלל נישט קיין געדאַנקען, און זיי האַלטען לאַנגע רעדעס, און שרייבען דיקע ביכער, און הערט מען זיי רעדען, אַזוי גלויבען זיי די קוועלע פון די געדאַנקען, וועלכע איז נאָר אַליין אומשטאַנד צו מאַכען גליקליך, ד. ה. די קלוגשאַפט, און זעהט מען זיי, אַזוי האָבען זיי צו טהון נאָר מיט מאַטעמאַטיק, לאָגיק, סטאַטיסטיק, מאַשינען־פערבעסערונג, בירגער־גייסט, שטאַהל־פּאַשע א. א. וו. — און אַזוי ווי די מאַלפע ווערט אַלץ לעכערליכער, וואָס מעהר זי ווייזט זיך אַרויס עהנליכער צו מענשען, אַזוי ווערען אויך יענע נאַראָנים אַלץ לעכערליכער, וואָס קליגער זיי פיהרען זיך אויף. אַנדערע הויפּט־לייט פון דער גרויסער אַרמעע זענען אָפענהערציגער און זענען מודה, אַז זייער קלוגשאַפטס־טייל איז גראַדע אַ גאַנץ קליינינקער, אַז זיי קאָנען פילייכט גאָר נישט אַרויסבעקומען פון דער קלוגשאַפט, דערווייל אָבער קאָנען זיי נישט אַנדערש, נאָר מוזען פערזיכערען, אַז די קלוגשאַפט איז זעהר זויער און אין אמת'ן האָט זי נישט קיין גרויסען ווערט. דאָס איז אפשר אמת, נאָר צום אונגליק האָבען זיי נישט אפילו אויף אַזוי פיעל פערשטאַנד, וויפיעל מען דאַרף האָבען כּדי דאָס צו בעווייזען. דעריבער נעהמען זיי אָן אַלערליי מיטלען, זיי ענט־דעקען אין זיך נייע קרעפטען, זיי ערקלערען, אַז אַזעלכע מיטלען האָבען אויך אַזאַ ווירקונג ווי די קלוגשאַפט, און אין געוויסע נויט־פאַלען — נאָך אַ גרעסערע ווירקונג, צ. ב. דאָס געמיט, דער גלויבען, די בעגייסטערונג א. ז. וו., און מיט די דאָזיגע סוראָגאַטען*) פון קלוגשאַפט, מיט דער דאָזיגער ציבעלעס־קלוגשאַפט טרייסטען זיי זיך. מיך אונגליקליכען האָבען זיי אָבער גאָר בעזונדערס פיינד, ווייל זיי פערזיכערען, אַז איך בין אַמאָל געוועזען איינער פון זיי, אַז איך בין אַ בוגד, אַ איבערלויפער, וועלכער האָט צעריסען די הייליגסטע באַנדען, און איצט בין איך זאָגאַר אַ שפּיאָן, וועלכער פאָרשט אויס אין געהיים, וואָס זיי, די נאַראָנים, טהוען אויף,

*) סוראָגאַט — אַ זאַך, וואָס דיענט אנשטאָט אַן׳אַנדער זאַך.

כדי נאכדעם אבצולאכען פון זיי פאר מיינע נייע חברים, און איך בין אויף אזוי פיעל נאריש, אז איך זעה אפילו נישט איין, אז די דאזיגע חברים לאכען אין דער זעלבער צייט פון מיר אליין און וועלען מיך קיינמאל נישט האלטען פאר זייער גלייכען — און דערין זענען די נאראנים פאלשטענדיג גערעכט.

עס איז אמת, יענע האלטען מיך נישט פאר זייער גלייכען, און אפט לאכען זיי פון מיר אין די פויסטען. איך וויים דאס גאנץ גוט, נאר איך מאך זיך נישט וויסענדיג. מיין הארץ בלוטעט דאן אין מיר, און ווען איך בין אליין, רינען דערויף אראב מיינע טרעהרען. איך וויים דאס זעהר גוט, אז מיין פאזיציע איז אונ־נאטירליך; אלץ, וואס איך טהו, איז פאר די קלוגע א נאריש־קייט און פאר די נאראנים א שרעק. זיי האבען מיך פיינד. איך פיהל, זיי אמת עס איז דאס שפריכווארט: „שטיין איז שווער און זאמד איז א לאסט, נאר דער צארן פון נאראנים איז שווערער פון זיי ביידע". און זיי האבען מיך פיינד נישט אונגערעכט. עס איז פאל־שטענדיג אמת, אז איך האב צעריסען די הייליגע באנדען, צוליעב גאט און גערעכטיגקייט האב איך געמוזט בלייבען לעבען און שטארבען צווישען נאראנים. און אח! מיר וואלט צווישען די דאזיגע מענשען אזוי גוט געווען! ווען איך וואלט וועלען צוריקקעהרען צו זיי, וואלטען זיי מיך נאך אלץ אויפגענומען מיט אפענע ארעמס. זיי וואלטען מיר אין די אויגען אריינגעקוקט, צי קאנען זיי מיר נישט טהון עפעס א אנגענעהמע זאך. זיי וואלטען מיך יעדען טאג פערבעטען צו'ם טיש, און אין אווענד וואלטען זיי מיך מיטגענומען אין זייערע טהעע־געזעלשאפטען און קלובען, און איך וואלט גע־קאנט מיט זיי שפיעלען ווהיסט, רויכערן טאבאק, פאליטיזירען, און וואלט איך דערביי געגענעצט, וואלט מען הינטער מיין רוקען געזאגט: וואס פאר א שען געמיט! א נשמה פול גלויבען! — ערלויבט מיר, מאדאם, אבצוגעבען דערפאר א טרעהר פון ריהרונג — אח! און איך וואלט מיט זיי געטרונקען פונש, ביז עס וואלט אנגעקומען די אמת'ע בעגייסטערונג, און דאן וואלטען זיי מיך אין א טראג־שטוהל געבראכט צוריק אהיים, מיך בעזארגט מיט מורא, אז איך זאל מיך נישט פערקיהלען, און איינער וואלט מיר שנעל דער־לאנגט די פאנטאפעל, דער אנדערער — דעם זיידענעם שלאפראק, דער דריטער — די ווייסע נאכט־מיץ, און זיי וואלטען מיך דאן

געמאַכט פֿאַר אַ פּראָפֿעסאָר עקסטראאָרדינאַריוס, אָדער פֿאַר אַ פּרעזידענט פֿון אַ מיסיאָנערישע געזעלשאַפֿט, אָדער פֿאַר אַ אָבער-קאַלקולאַטאָר, אָדער פֿאַר אַ דירעקטאָר פֿון רוימישע אויסגראָבונגען, — וואָרום איך וואָלט ווירקליך געווען אַ מענש, וועלכען מען קאָן אויסניצען אין אַלע פֿאַכען, פֿון זינט אָן איך קאָן זעהר גוט אונטערשיידען די לאַטיינישע דעקלינאַציאָנען פֿון די קאָניוגאַציאָנען, און נעהם נישט אָן אַזוי לייכט ווי אַנדערע מענשען אַ פּרייסישען שטיוועל פֿון אַ פּאָסטאַליאָן פֿאַר אַ עטרוסקישע וואַזע. מיין געמיט, מיין גלויבען, מיין בעגייסטערונג וואָלטען נאָך אויסער דעם געקאָנט ווירקען אין די תפלה-שטונדען זעהר פֿיעל גוטס, און טאַקי פֿאַר מיר אַליין; היינט מיין גאָר אויסגעצייכענטער פּאָעטישער טאַלענט וואָלט מיר געקאָנט פֿערשאַפֿען זעהר פֿיעל גוטס ביי הויכע געבורטס-טעג און פֿערלאָבונגען, און עס וואָלט גאָר נישט שלעכט געווען, ווען איך וואָלט אין אַ גרויסען נאַציאָנאַל-עפּאָס בעזונגען די אַלע יענע העלדען, וועגען וועלכע מיר ווייסען גאַנץ בעשטימט, אַז פֿון זייערע פֿערפֿוילטע קערפּער זענען געקראָכען ווערים, וועלכע האָבען זיך אויסגעגעבען אַלס זייערע יורשים.

אַטייל מענשען, וועלכע זענען נישט קיין געבוירענע נאַראָנים און זענען אַמאָל געווען בעגאַבט מיט קלוגשאַפֿט, זענען צוליעב אַזעלכע גליקען איבערגעגאַנגען צו די נאַראָנים, לעבען ביי זיי אַנ'אמת לעבען פֿון דאַרמאָיעדניקעס, די נאַרישקייטען, וואָס צו'ם אָנהויב האָבען זיי זיך נאָך אַליין געמוזט שטאַרקען כדי זיי אָנצונעהמען, זענען שוין איצט פֿאַר זיי געוואָרען די צווייטע נאַטור, יאָ, מען דאַרף זיי שוין נישט מעהר בעטראַכטען אַלס צבועקעס, נאָר אַלס אמת'ע מאמינים. איינער פֿון זיי, וואָס אין זיין קאָפּ איז נאָך נישט געוואָרען אינגאַנצען קיין זונען-פֿינסטערניש, ליעבט מיך זעהר, און נישט לאַנג צוריק, ווען איך בין געווען ביי איהם אַליין, האָט ער פֿערשלאָסען די טהירען און געזאָגט צו מיר מיט אַ ערנסטער שטימע: „אָ נאַר, וואָס דו שפּיעלסט די ראָלע פֿון אַ קלוגען, און דאָך האָסטו נישט אַזוי פֿיעל פֿערשטאַנד, ווי אַ רעקרוט אין זיין מוטערס לייב! צי ווייסטו דען נישט, אַז די גרויסע פֿון לאַנד דערהויבען נאָר די יעניגע, וועלכע ערנידעריגען זיך אַליין און ריהמען זעהר בלוט בעסער ווי זייער אייגען בלוט. און צו'ם סוף פֿערדאַרבסטו דאָס מיט די פֿרומע פֿון לאַנד! צי דען איז עס

דיר אזוי שווער, צו פערדרעהען די גנאדזעליגע אויגען, ארייַנצושטעקען די גלויביג-פערלעגטע הענד אין די ארבעל פון ראק, צו לאזען אראבהענגען דעם קאפ ווי א גאטס-שעפסעלע און צו הזר'ען אויסענווענינ אויסגעלערנטע פסוקים פון דער ביבליע! גלויב מיר, קיין הויך-ערלויכטע פערזאן וועט דיר נישט בעצאהלען פאר דיין גאטלאזיגקייט, די מענער פון ליבע וועלען דיך פיינד האבען, בערעדען און פערפאלגען, און דו וועסט נישט מאכען קיין קאריערע נישט אין הימעל, נישט אויף דער ערד!"

אה! דאס אלין איז אמת! נאר איך האב שוין די דאזיגע אונגליקליכע תאוה פאר דער קלוגשאפט! איך ליעב זי, האטש זי בעגליקט מיך נישט מיט געגען-ליעבע. איך גיעב איהר אלין, און זי פערשאפט מיר גאר נישט. איך קאן זיך פון איהר נישט אבּרייסען. און אזוי ווי דער יודישער שלמה המלך האט אמאל אין שיר השירים בעזונגען די קריסטליכע קירכע, און גראדע אונטער דעם בילד פון א שווארץ-חנ'ודיגע, ליעבע-גליהענדע מעדעל, כדי זיינע יודען זאלען דאס נישט בעמערקען: אזוי האב איך אויך אין אונצעהליגע ליעדער בעזונגען פונקט דעם היפך, דאס הייסט, די קלוגשאפט, און גראדע אונטער דעם בילד פון א ווייסער, קאלטער יונגפרוי, וועלכע ציהט מיך צו און שטויסט מיך אב, אט שמייכעלט זי מיר צו, און באלד בייזערט זי זיך, און ענדליך דרעהט זי זיך גאר אינגאנצען אב פון מיר. דאס דאזיגע געהיימניס פון מיין אונגליקליכער ליעבע, וועלכע איך זאג פאר קיינעם נישט אויס, גיעט אייך, מאדאם, א מאסשטאב צו שעצען מיין נארישקייט, איהר זעהט דערפון ארויס, אז די דאזיגע נארישקייט איז פון א אונגעוועהנליכען סארט, און זי טרעט גרויסארטיג ארויס איבער די געוועהנליכע נארישע טהאטען פון די מענשען. לעזט מיין „ראטקליף", מיין „אלמאנזאר", מיין „לירישעס אינטערמעצא" — קלוגשאפט! קלוגשאפט! קיין זאך אויסער דער קלוגשאפט! — און איהר וועט זיך דערשרעקען איבער די הויכקייט פון מיין נארישקייט. מיט די ווערטער פון אגור, דער זוהן פון יאקע, קאן איך זאגען: „איך בין דער נארישסטער, און מענשען-פערשטאנד איז נישט ביי מיר". הויך איבער דער לופט הויבט זיך דער אייכען-וואלד, הויך איבער דעם אייכען-וואלד פליהט דער אדלער, הויך איבער דעם אדלער ציהען די וואלקען, הויך איבער די וואלקען בליצען די שטערען — מאדאם,

ווערט עס נישט צו הויך? איז הייסט עס — הויך איבער די שטערען שוועבען די מלאכים, הויך איבער די מלאכים רוהט — גאָט, מאַדאַם, העכער קאָן עס שוין מײַן נאַרישקײַט נישט ברענגען. זי האָט עס שוין געבראַכט גענוג הויך! עס שווינדעלט איהר פאַר איהר אייגענער ערהאַבענהייט. זי מאַכט מיך פאַר אַ ריעז מיט זיעבען־מײַלען־שטיוועל. צו מיטאָג־צײַט פיהל איך מיך, ווי איך וואָלט געקאָנט אויפעסען אַלע עלעפאַנטען פון הינדאָסטאַן און מיר אויסשטעכען די ציינער מיט'ן שטראַסבורגער מינסטער; אין אָבענד ווער איך אַזוי סענטימענטאַל, אַז איך וואָלט געקאָנט אויסזופען די מילכשטראַסע פון הימעל, און אפילו נישט קיין קלעהר טהון דערבײַ, אַז די קליינע פיקס־שטערען קאָנען אַ מענשען בלײַבען ליגען אין מאָגען אונפערדויט; און בײַנאַכט הויבט זיך ערשט אָן דער אמת'ער ספּעקטאַקעל, אין מײַן קאָפּ פערזאַמעלט זיך דאַן אַ קאָנגרעס פון אַלע פעלקער פון דער געגענוואַרט און פון דער פערגאַנגענהײַט, עס קומען אשור, מצרים, מדין, פרס, ישראל, פלשתים, פראַנקפורט, בבל, קאַרטאַגען, בערלין, רוים, שפּאַרטאַ, טירקײַ, קימעלטירקען — מאַדאַם, עס וואָלט געוואָרען אַ צו גרויסע אריכות, ווען איך וואָלט אײַך געוואָלט בעשרײַבען די דאָזיגע אַלע פעלקער, לעזט נאָר האָראַדאָט'ן, ליוויוס'ן, די הודע־און ספּענערשע צײַטונג, קורציוס'ן, קאָרנעליוס נעפּאָס'ן, דעם „געזעלשאַפטער". איך וועל דערווײַל פריהשטיקען, הײַנטיגען פריהמאָרגען געהט מיר עפּעס נישט אין שרײַבען אַזוי פרעהליך, איך בעמערק, אַז דער ליעבער גאָט פערלאָזט מיך — מאַדאַם, איך האָב זאָגאַר מורא, אַז איהר האָט עס בעמערקט נאָך פריהער ווי איך — יאָ, איך בעמערק, אַז די אמת'ע הילף פון גאָט איז נאָך הײַנט גאָרנישט געקומען צו מיר. — מאַדאַם, איך וויל אָנהויבען אַ נײַען קאַפּיטעל, און אײַך דערצעהלען, ווי איך בין נאָך לע גראַן'ס טויט אָנגעקומען אין גאָדעסבורג.

קאַפּיטעל XVI.

ווען איך בין אָנגעקומען אין גאָדעסבורג, האָב איך מיך ווידער געזעצט צו די פיס פון מײַן שענער פרײַנדין — און נעבען מיר האָט זיך געלעגט איהר ברוינער דאַכס־הונד — און מיר ביידע האָבען אַרויפגעקוקט איהר אין אויג אַרײַן.

הייליגער גאט! אין דעם דאזיגען אויג איז געלעגען די גאנצע שענקייט פון דער ערד און א גאנצער הימעל איבער דעם. פאר גליק וואלט איך געקאנט שטארבען, בשעת איך האב אין יענעם אויג געקוקט, און וואלט איך געשטארבען, אזוי וואלט מיין נשמה אריינגעפלויגען גלייך אין יענעם אויג אריין. א, איך קאן יענעם אויג נישט בעשרייבען! — איך וועל שיקען רופען פון דולהויז א פאעט, וועלכער איז אויס ליעבע משוגע געווארען, כדי ער זאל פון דעם אבגרונד פון שגעון קאנען ארויסבעקומען א בילד, מיט וועלכען איך וועל פערגלייכען יענעם אויג — צווישען אונז גערעדט, בין איך אליין אויך געוועזען גענוג משוגע, אזוי אז איך האב צו אזא געשעפט נישט גערארפט האבען קיין מיטהעלפער. גוט ד—ן!— זאגט דערביי א ענגלענדער,— ווען זי בעטראכט א מענשען אזוי גאנץ רוהיג פון אויבען ביז אונטען, אזוי ווערען ביי איהם צעשמאלצען די קופערנע קנעפ פון פראק און אויך דאס הארץ אינוועניג.— פ—ע!— זאגט א פראנצויז,— זי האט אויגען פון גרעסטען קאליבער, און ווען עס שיעסט ארויס אזא מין דרייסיג-פונטיגער בליק, קראח! אזוי איז מען פערליעבט. דערביי איז געוועזען א אדוואקאט פון מאינץ מיט א רויטען קאפ, האט ער געזאגט: איהרע אויגען זעהען אויס ווי צוויי טאסען שווארצער קאפע— ער האט געוואלט זאגען עפעס זעהר זיסעס, ווארום ער האט שטענדיג געווארפען אונמענשליך-פיעל צוקער אין זיין קאפע— שלעכטע פערגלייכען!

איך און דער ברוינער דאכס-הונד זענען געלעגען שטיל צו די פיס פון דער שענער פרוי, און מיר האבען געקוקט און געהערט. זי איז געזעסען נעבען א אלטען אייז-גרויען סאלדאט— א ריטערליכע געשטאלט מיט קווער-ריצען אויף דעם איינגערונצעלטען שטערען. זיי האבען ביידע גערעדט וועגען די זיעבען בערג, וועלכע די שענע אבענד-רויטקייט האט בעשטראהלט, און וועגען דעם בלויען רהיין, וועלכער איז נישט וייט פערבייגעשוואומען גרויס און רוהיג.— וואס זענען אונז אנגעגאנגען די זיעבען בערג און די אבענד-רויטקייט און דער בלויער רהיין און די זעגעלווייסע שיפלעך, וועלכע זענען איבער איהם געשוואומען, און די מוזיק, וועלכע האט ארויסגעשאלט פון איין שיפעל, און דער שעפסענ-קאפ פון סטודענט, וועלכער האט דערין געזונגען אזוי שמעלצענד און ליעבליך— איך און דער ברוינער דאכס, מיר האבען געקוקט אין דאס אויג פון דער פריינדין

און האָבען בעטראַכט איהר געזיכט, וועלכעס האָט ראָזיג-בלייך אָפּגעגלאַנצט פון צווישען די שוואַרצע צעפּ און לאָקען, אַזוי ווי די לבנה פון די דונקעלע וואָלקען — דאָס זענען געווען הויכע גריכישע געזיכטס-צוגען, מוטיג-געוועלבטע ליפּען, אַרומגעהילט מיט וועהמוט, גליק און קינדישע לוינע, און ווען זי האָט גערעדט, אַזוי זענען די ווערטער געווען עטוואָס טיעף, כמעט זיפצענדיג אַרויסגעוויעט און דאָך אונגעדולדיג שנעל אַרויסגעשטויסען — און ווען זי האָט גערעדט, און איהר רעדען האָט אַזוי ווי אַ וואַרעמער, הייטערער בלומען-רעגען אַראָבגעטריפט פון דעם שענעם מויל — אָ! דאַן האָט זיך געלעגט די אָבענד-רויטקייט איבער מיין נשמה, עס זענען מיט אַ קלינגענדיגער שפּיעל דורכגעצויגען די ערינערונגען פון דער קינדהייט, נאָר מעהר ווי אַלץ האָט אין מיר אַזוי ווי גלעקעלעך אָנגעהויבען קלינגען די שטימע פון דער קליינער וועראָניקע — און איך האָב אָנגענומען די שענע האַנד פון דער פריינדין, און זי צוגעדריקט צו מיינע אויגען, ביז דאָס קלינגען אין מיין נשמה האָט אויפגעהערט — און דאַן בין איך אויפגעשפּרונגען און האָב געלאַכט, און דער דאַכס האָט געבילט, און דער שטערען פון אַלטען גענעראַל האָט זיך ערנסטער איינגערונצעלט, און איך האָב מיך ווידער געזעצט און ווידער אָנגענומען די שענע האַנד און זי געקושט און דערצעהלט וועגען דער קליינער וועראָניקע.

קאַפּיטעל XVII.

מאַדאַם, איהר פערלאַנגט, איך זאָל דערצעהלען, ווי די קליינע וועראָניקע האָט אויסגעזעהן. נאָר איך וויל נישט. איהר, מאַדאַם, קאָנט נישט ווערען געצוואונגען צו לעזען מעהר, ווי איהר ווילט, און איך ווידער האָב דאָס רעכט, אַז איך דאַרף נאָר שרייבען דאָס, וואָס איך וויל. איך וויל אָבער איצט דערצעהלען, ווי עס האָט אויסגעזעהן די שענע האַנד, וועלכע איך האָב געקושט אין פאָריגען קאַפּיטעל.

קודם כל מוז איך מודה זיין: — איך בין נישט ווערט געווען צו קושען די דאָזיגע האַנד. דאָס איז געווען אַ שענע האַנד, אַזוי צאַרט, דורכזיכטיג, גלענצענד, זיס, שמעקעדיג, זאַנפט, ליעבליך — ווירקליך, איך מוז שיקען אין אַפּטייק אַריין, מיר צו ברענגען פאַר צוועלף גראָשען ביי-ווערטער.

אויפ'ן מיטעל־פינגער איז געזעסען א רונג מיט א פערל — איך האב נאך קיינמאל נישט געזעהן קיין פערל, וועלכער האט געשפיעלט א טרויעריגערע ראלע — אויפ'ן גאלדפינגער האט זי געטראגען א רונג מיט א בלויען אנטיק — שטונדען־לאנג האב איך דורך איהם שטודירט ארכעאלאגיע — אויפ'ן צייגע־פינגער האט זי געטראגען א דימענט — דאס איז געווען א קמיע; כל זמן איך האב אויף איהם געקוקט, בין איך געווען גליקליך, ווארום וואו ער איז געווען איז דאך אויך געווען דער פינגער מיט זיינע פיער קאלעגען — און מיט אלע פינף פינגער האט זי מיר אפט א קלאפ געטהון איבער'ן מויל. זייטדעם איך בין אויף אזא אופן בעריהרט געווארען, גלויב איך שטייף און פעסט אין מאגנעטיזמוס. נאר זי האט נישט שטארק געשלאגען, און ווען זי האט געשלאגען האב איך עס שטענדיג פערדיענט דורך עפעס א גאטלאזע בעמערקונג, און ווען זי האט מיך געשלאגען, אזוי האט זי גלייך דערויף חרטה געהאט און האט גענומען א קוכען, איהם צעבראכען אויף צווייען, און האט מיר געגעבען איין העלפט און דעם ברוינעם דאכם די אנדערע העלפט, און דאן האט זי געשמייכעלט און געזאגט: „איהר ביידע האט נישט קיין רעליגיאן און וועט נישט גליקליך ווערען, און מען מוז אייך אויף דער וועלט פאשען מיט קוכענס, ווייל אין הימעל ווערט פאר אייך קיין טיש נישט געדעקט". ביסלעכווייז האט זי אפילו געהאט גערעכט, איך בין דעמאלט געווען זעהר נישט רעליגיעז און האב געלעזען טהאמאס פען, דאס „סיסטעם דע לא נאטיור", דעם „וועסטפעלישען אנצייגער" און שלייערמאכער'ן, און האב מיר געלאזען וואקסען די באָרד און דעם פערשטאנד, און האב געוואלט צושטעהן צו די נאציאנאליסטען. נאר ווען די שענע האנד איז מיר אריבערגעפאהרען איבער'ן שטערען, איז מיר דער פערשטאנד געבליבען שטעהן, און זיסע חלומות האבען מיך אנגעפיהלט, און מיר האט זיך געדוכט, אז איך הער ווידער פרומע ליעדער, און איך האב געקלערט וועגען דער קליינער וועראניקע.

מאדאם, איהר קאנט זיך קוים פארשטעלען, ווי שען די קליינע וועראניקע האט אויסגעזעהן, ווען זי איז געלעגען אין דער קליינינקער טרומנעלע. די ברענענדע ליכט, וועלכע זענען געשטאנען קיילעכדיג ארום און ארום, האבען געווארפען זייער שימער אויף דאס בלייכע שמייכלענדיגע פנימ'על און אויף די רויט־זיידענע רויזעלעך און

רױשענדע גאָלד=פּאַסקעלעך, מיט װעלכע דאָס קעפּעלע און דאָס װײַסע טױטענ=העמדעלע איז געװען פּערציערט — די פרומע אורזולע האָט מיך אין אָבענד אַרײַנגעפירט אין שטילען צימער, און װי איך האָב דערזעהן דעם קלײנעם קערפּער מיט די ליכט און די בלומען אױסגעשטעלט אױפ׳ן טיש, האָב איך צו׳ם ערשטען געמײנט, אַז דאָס איז אַ שײן הײליג בילד פון װאַקס; נאָר באַלד האָב איך דערקענט דאָס ליעבע פּנימ׳על, און האָב לאַכענדיג געפרעגט, פאַרװאָס די קלײנע װעראָניקע איז אַזױ שטיל, און אורזולע האָט געזאָגט: דאָס טהוט דער טױדט.

און װי זי האָט געזאָגט: דאָס טהוט דער טױדט — נאָר איך װיל בעסער הײַנט נישט דערצעהלען די מעשה, זי װעט אַרױסקומען צו לאַנג, איך װאָלט אױך פריהער געמוזט דערצעהלען װעגען דער לאָהמער װראָנע, װעלכע האָט אַרומגעהינקט אױפ׳ן שלאָס=פּלאַץ און איז אַלט געװען דרײַ הונדערט יאָהר, און איך װאָלט דערבײַ געקאָנט װערען שטאַרק מעלאַנכאָליש. — מיך האַפּט אָן פּלוצלונג אַ חשק, צו דערצעהלען אַנ׳אַנדער מעשה, און די דאָזיגע מעשה איז אַ פרעה=ליכע, און זי פּאַסט אױך אױף דעם אָרט, װאָרום דאָס איז טאַקי אײגענטליך די מעשה, װעלכע האָט געזאָלט דערצעהלט װערען אין דעם דאָזיגען בוך.

קאַפּיטעל XVIII.

אין דער ברוסט פון דעם ריטער איז נישט געװען קײן זאַך אױסער נאַכט און שמערץ. די שװערד=שטאָכען פון דער רכילות האָבען איהם גוט געטראָפען, און װי ער איז אַזױ געגאַנגען איבער דעם סאַנקט מאַרקוס=פּלאַץ, האָט ער זיך געפיהלט, אַזױ װי זײַן האַרץ װאָלט װעלען צעבראָכען און פערבלוטעט װערען. זײַנע פיס האָבען זיך געשטרױכעלט פון מידיגקײַט — די אײדעלע היה איז דעם גאַנצען טאָג געהעצט געװאָרען, און עס איז געװען אַ הײסער זומער=טאָג — דער שװײס איז געלעגען אױף זײַן שטערען, און װען ער איז אַרײַנגעשטיגען אין דאָס שיפעל, האָט ער טיעף אַ זיפץ געטהון. ער איז געזעסען אָהן געדאַנקען אינ׳ם שװאַרצען שיפעל, אָהן געדאַנקען האָבען איהם געשאָקעלט די װײכע װעלען, און האָבען איהם געטראָגען אױפ׳ן גוט=בעקאַנטען װעג קײן ברענטאַ—

און ווען ער איז ארויסגעשטיגען פאר דעם גוט-בעקאנטען פאלאין, האט ער געהערט, אז סיניארא לוירע איז אין גארטען.

זי איז געשטאנען אנגעלעהנט אן דער סטאטוע פון לאאקאאן, נעבען דעם רויטען ראזענ-בוים ביי'ם עק פון דער טעראסע, נישט וויט פון די טרויער-ווידען, וועלכען ביגען זיך אראב וועהמיטיג איבער דעם פערבייציהענדען טייכעל. דא איז זי געשטאנען שמייכלענדיג, א ווייך בילד פון ליעבע, ארומגעשמעקט פון ראזען. נאר ער האט זיך אויפגעהאפט אזוי ווי פון א שווארצען חלום, און ער איז פלוצלונג ווי פערוואנדעלט געווארען אין מילדקייט און בענקשאפט. „סיניארא לוירע!"— האט ער געזאגט— „איך בין עלענד און בעדריקט פון שנאה און נויט און ליגען"— און דאן האט ער זיך פערהאקט, און האט געשטאמעלט: „נאר איך ליעב אייך"— און דאן האט זיך אין זיינע אויגען בעוויזען א פריידיגע טרעהר, און מיט פייכטע אויגען און פלאמענדע ליפען האט ער אויסגערופען: „זיי מיינע, מעדעל, און ליעב מיך!"

עס ליעגט א געהיימניס-דונקעלער שלייער איבער דער ראזיגער שטונדע, קיין שטערבליכער ווייס נישט, וואס סיניארא לוירע האט געענטפערט, און ווען מען פרעגט וועגען דעם איהר גוטען מלאך אין הימעל, אזוי פערהילט ער זיך און זיפצט און שוויגט.

איינזאם איז נאך דער ריטער לאנג געשטאנען ביי דער סטאטוע פון לאאקאאן, זיין געזיכט איז געוועזען אויך אזוי פערצערט און וויים, בעוואוסטלאז האט ער אויסגעריסען אלע בלעטער פון די ראזען פון ראזענבוים, ער האט זאגאר צעקוועטשט די יונגע שפראסעלעך— דער בוים האט שוין מעהר קיינמאל נישט געבליהט— אין דער וויטען האט געקלאגט א משוגענע נאכטיגאל, די טרויערווידען האבען זיך געסוד'עט מיט מורא, פערשטיקט האבען געמורמעלט די קיהלע וועלען פון דער ברענטא, די נאכט איז אראבגעקומען מיט איהר לבנה און איהרע שטערען— א שענער שטערען, דער שענסטער פון אלע, איז אראבגעפאלען פון הימעל.

קאפיטעל XIX.

איהר וויינט, מאדאם?

א, הלואי זאלען די אויגען, וועלכע פערגיעסען איצט אזעל-

כֶע שֶׁענֶע טרֶעהרֶען, נאָך לאַנג בֶּעלײַכטֶען די װעֶלט מִיט זײַערֶע שטראַהלֶען, און אַ װאַרעֶמֶע, לִיעבֶּע האַנד זאָל זײַ אַמאָל צודרִיקֶען אין דעֶר שטונדעֶ פֿון טױט! אַ װײַכעֶ שטעֶרבֶּע־קִישֶׁען, מאַדאַם, איז אױך אַ גוטעֶ זאַך אין דעֶר שטונדעֶ פֿון טױט, און הלואי זאָל זײַ אײַך דעֶמאָלט נִישט פֿעֶהלֶען; און װעֶן דעֶר שֶׁענֶער, מִיעדעֶר קאָפּ װעֶט דעֶרױף אַנִידעֶרפֿאַלֶען, און די שװאַרצעֶ לאָקֶען װעֶלֶען זִיך אַראָבּקײַלעֶרֶען איבּעֶר דאָס בּלײַך־װעֶרעֶנדעֶ געֶזִיכט, אָ! הלואי זאָל אײַך גאָט דעֶמאָלט בּעֶצאָהלֶען פֿאַר די טרֶעהרֶען, װעֶלכעֶ זעֶנעֶן פֿאַר מִיר פֿעֶרגאָסֶען געֶװאָרֶען — װאָרום איך בִּין אַלײן דעֶר רִיטעֶר, פֿאַר װעֶלכֶען איהר האָט געֶװײנט, און איך בִּין אַלײן יעֶנעֶר בּלאַנשװעֶנדעֶר רִיטעֶר פֿון לִיעבּעֶ, דעֶר רִיטעֶר פֿון געֶפֿאַלעֶנעֶם שטעֶרן.

איהר װײנט, מאַדאַם?

אָ, איך קעֶן די דאָזִיגעֶ טרֶעהרֶען! צו װאָס זאָל איך זִיך נאָך אַלץ פֿעֶרשטעֶלֶען? איהר, מאַדאַם, זעֶנט דאָך אַלײן טאַקי די שֶׁענֶע פֿרױ, װעֶלכעֶ האָט שױן אין גאָדעֶסבּורג אַזױ לִיעבּלִיך געֶװײנט, בּשעת איך האָבּ דעֶרצעֶהלט די טרױעֶרִיגעֶ לעֶגעֶנדעֶ פֿון מײַן לעֶבּעֶן — אַזױ װי פֿעֶרעֶל איבּעֶר ראָזֶען, האָבּעֶן זִיך אַראָבּגעֶקײַקעֶלט די שֶׁענֶע טרֶעהרֶען איבּעֶר די שֶׁענֶע בּאַקעֶן — דעֶר דאַכס האָט געֶשװיגֶען, דאָס אָבֶּענד־קלִינגען פֿון „קעֶנִיגסװינטעֶר" איז פֿעֶרשװיגֶען געֶװאָרֶען, דעֶר רהײן האָט געֶמורמעֶלט שטִילעֶר, די נאַכט האָט פֿעֶרדעֶקט די ערד מִיט איהר שװאַרצֶען מאַנטעֶל, און איך בִּין געֶזעֶסֶען צו אײַערֶע פִֿיס, מאַדאַם, און האָבּ געֶקוקט אין דעֶר הױך אין אױסגעֶשטעֶרנטעֶן הימעֶל — צום ערשטֶען האָבּ איך געֶהאַלטֶען אײַערֶע אױגֶען אױך פֿאַר צװײ שטעֶרֶען — נאָר װי קאָן מֶען אַזעֶלכעֶ שֶׁענֶע אױגֶען פֿעֶרבּײַטֶען מִיט שטעֶרֶען? די דאָזִיגעֶ קאַלטעֶ לײַכטעֶר פֿון הימעֶל קאָנֶען נִישט װײנֶען איבּעֶר דעֶם אונגלִיק פֿון אַ מעֶנשֶׁען, װעֶלכעֶר איז אַזױ אונגלִיקלִיך, אַז עֶר קאָן שױן נִישט מעֶהר װײנֶען.

און איך האָבּ נאָך אַ בּעֶזונדעֶרעֶ סבּה, די דאָזִיגעֶ אױגֶען נִישט צו פֿעֶרלײַקעֶנֶען — אין די דאָזִיגעֶ אױגֶען װאָהנט די נשמה פֿון דעֶר קלײנעֶר װעֶראָנִיקעֶ.

איך האָבּ אױסגעֶרעֶכעֶנט, מאַדאַם, אַז איהר זעֶנט געֶבּאָרֶען פּונקט אין דעֶם טאָג, װעֶן די קלײנעֶ װעֶראָנִיקעֶ איז געֶשטאָרבֶּען. יאָהאַנעֶ אין אַנדעֶרנאַך האָט מִיר פֿאָרױס געֶזאָגט, אַז אין גאָדעֶסבּורג װעֶל איך װִיעדעֶר געֶפִֿינֶען די קלײנעֶ װעֶראָנִיקעֶ — און איך האָבּ

איך גלייך ווידער דערקענט. — דאס איז געוועזן א שלעכטער איינפאל, מאדאם, וואס איהר זענט דעמאלט געשטארבען, גראדע ווען עס האבען זיך ערשט געדארפט אנהויבען די אמת'ע שפּיעלען. פון זינט די פרומע אורזולע האט מיר געזאגט: „דאס טהוט דער טויט", בין איך אליין און ערנסט ארומגעגאנגען אין דער גרויסער בילדער-גאלעריע, די בילדער האבען מיר שוין נישט געוואלט געפעלען ווערען אזוי גוט ווי פריהער, זיי האבען מיר פלוצלונג אויסגעזעהן ווי פערבלייכט, נאר איין און איינציגס פון זיי איז נאך געבליבען מיט דער גאנצער פארב און גלאנץ — איהר ווייסט, מאדאם, וועלכעס בילד איך מיין:—

דאס איז דער סולטאן און די סולטאנשע פון דעלהי.

דערמאהנט איהר זיך, מאדאם, ווי מיר פלעגען אפט שטעהן פאר דאס דאזיגע בילד גאנצע שטונדען, און די פרומע אורזולע האט אזוי מאדנע געשמייכעלט, ווען די מענשען האבען אויסגעדריקט זייער פערוואונדערונג, אז די געזיכטער אויף יענעם בילד האבען מיט אונזערע געזיכטער אזוי פיעל עהנליכקייט? מאדאם, איך מיין, אז איהר זענט אויף יענעם בילד זעהר גוט ארויס, און עס איז נישט צו פערשטעהן, ווי אזוי דער מאלער האט אייך פארגעשטעלט זאגאר מיט די קליידער, וואס איהר האט דעמאלט געטראגען. מען זאגט, אז ער איז געוועזן משוגע, און אייער בילד האט זיך איהם געחלומ'ט. אדער זיין נשמה איז אפשר געזעסען אין דער גרויסער, הייליגער מאלפע, וועלכע האט אייך דעמאלט אבגעהיט ווי א ושאקיי? — אויב אזוי מוז ער זיך נאך געווים דערמאהנען דעם זילבער-גרויען-שלייער, וועלכען ער האט איין מאל בעגאסען מיט רויטען וויין און פערדארבען — איך האב מיך זעהר געפרעהט, וואס איהר האט איהם אויסגעטהון, ער האט אייך נישט בעזונדערס געקליידעט, ווי די אייראפעאישע קליידער פאסען פאר פרויענצימער בכלל פיעל בעסער ווי די אינדישע. נאטירליך, שענע פרויען זענען שען אין יעדער ארט קליידער. דערמאהנט איהר זיך, מאדאם, אז איין גאלאנטער בראהמינער — ער האט אויסגעזעהן ווי גאנעזא, דער גאט מיט'ן שנאבעל פון א עלעפאנט, וועלכער רייט אויף א מויז — האט אייך אמאל געמאכט דעם קאמפּלימענט, אז די געטליכע מענעקא, ווען זי איז אראבגעגאנגען פון אינדרא'ס גאלדענעם שלאס צו'ם קעניגליכען בעל-תשובה וויסוואמיטרא, איז געווים נישט געוועזן שענער, ווי איהר, מאדאם!

איהר דערמאהנט זיך שוין דאס נישט? עס זענען קוים פערביי געגאנגען 3000 יאהר זייט מען האט אייך דאס געזאגט, און שענע פרויען זענען דאך נישט געוואוינט צו פערגעסען אזוי גיך א צארטע הניפה, וואס מען זאגט זיי.

דערפאר אבער זענען פאר מאנסלייט די אינדישע קליידער פיעל פאסענדער ווי די אייראפעאישע. א, מיינע ראזא-רויטע, לאטאס-געבלומטע פאנטאלאנען פון דעלהי! ווען איך וואלט אייך געטראגען, בשעת איך בין געשטאנען פאר סינארא לוירע און געבעטען ליעבע — וואלט דאס פריהעריגע קאפיטעל גאר אנדערש אויסגעזעהן! נאר אה! איך האב דעמאלט געטראגען שטרוי-געלע פאנטאלאנען, וועלכע א כיכטערנער היגעזער האט געוועבט אין נאנקינג — מיין אונגליק איז דערין אריינגעוועבט געווארען — און איך בין געווארען אונגליקליך.

אפט זיצט א יונגער מענש אין א קליין דייטש קאפע-שטיבעל און טרינקט רוהיג זיין גלעזעל קאפע, און אין ווייטען הינא וואקסט דערווייל און בליהט זיין אונגליק, און ווערט דארט געשפונען און פערוועבט, און טראץ דער הויכער הינעזישער מויער וויים עס ווי צו געפינען זיין וועג צום יונגען מענשען, וועלכער מיינט, אז דאס זענען א פאר נאנקינגע הויזען און טהוט זיי אן אהן זארג און ווערט עלענד, אונגליקליך — און, מאדאם, אין דער קליינער ברוסט פון א מענשען קאן זיך בעהאלטען זעהר פיעל אונגליק און זיך דארט בעהאלטען אזוי גוט, אז דער אונגליקליכער מענש אליין פיהלט עס נישט א לאנגע צייט, און ער איז זיך גאנץ פרעהליך, און טאנצט לוסטיג און פייפט און טרילערט — לאלאראללאלא, לאלאראללאלא — לאלאראל — לא — לא — לא.

קאפיטעל XX.

זי איז געוועזן ליעבענסווירדיג, און ער האט
זי געליעבט; נאר ער איז נישט געוועזן
ליעבענסווירדיג, און זי האט איהם נישט
געליעבט. (אנ'אלט שטיק).

און צוליעב דער דאזיגער נארישער מעשה האט איהר זיך

געוואלט דערשיעסען צו'ם טויט?

מאדאם, ווען א מענש וויל זיך דערשיעסען צו'ם טויט, אזוי האט ער שוין שטענדיג דערצו פיעל סבות פון לאנג, דערויף קאנט איהר זיך פערלאזען. נאר צי וויים ער אליין די דאזיגע סבות, דאס איז די פראגע. ביז צו'ם לעצטען אויגענבליק שפיעלען מיר א קאמעדיע מיט זיך אליין. מיר פערמאסקירען אפילו אונזער אונגליק, און בשעת מיר שטארבען צוליעב א וואונד אין דער ברוסט, בעקלאגען מיר זיך אויף צעהנוועהטאג.

מאדאם, איהר מוזט א ודאי וויסען א מיטעל קעגען צעהנ־וועהטאג?

איך אבער האב געהאט צעהנוועהטאג אין הארצען. דאס איז א מיאוס'ע זאך, און דערצו העלפט זעהר גוט דאס אנפילען מיט בליי און דאס צעהנ־פולווער, וואס בערטהאלד שווארץ האט ער־פינדען.

אזוי ווי א ווארעם האט דאס אונגליק גענאגט אין מיין הארצען, און האט גענאגט — דער ארעמער הינעזער איז דערין גאר נישט שולדיג, איך האב דאס דאזיגע אונגליק מיט זיך מיטגעבראכט אין דער וועלט אריין. עס איז שוין מיט מיר אין וויעגעל געלעגען, און בשעת מיין מוטער האט מיך געוויעגט, האט זי עס אויך מיט־געוויעגט, און ווען זי האט מיך איינגעזוונגען צו'ם שלאפען, איז עס מיט מיר איינגעשלאפען, און עס האט ערוואכט, ווי באלד איך האב נאר וויעדער די אויגען געעפענט. ווען איך בין גרעסער געווארען, איז אויך דאס אונגליק געוואקסען, און ענדליך איז דאס געווארען זעהר גרויס, און האט צעבראכען מיין —

לאמיר בעסער רעדען פון עפעס אנדערש, פון דעם יונג־פרויען־קראנץ, פון מאסקענבעלער, פון פרעהליכקייט און חתונה־שמחות — לאלאראללאלא, לאלאראללאלא, לאלאראל — לא — לא — לא.

דער טהעע.

(א הומאָרעסקע).

דער אָרט פון דער געשיכטע, וועלכע איך וויל איצט דערצעהלען, זענען די בעדער פון לוקא.

דערשרעק זיך ניכט, דייטשער לעזער; עס איז דערין נישטאָ קיין פּאָליטיק, נאָר בלויז פילאָזאָפיע, אָדער נאָך מעהר, אַ פילאָזאָפישע מאָראַל, וואָס דו האָסט זעהר ליעב. עס איז ווירקליך זעהר פּאָליטיש פון דיין זייט, וואָס דו ווילסט נישט וויסען פון קיין פּאָליטיק, וואָרום דערפון וואָלסטו דאָך נאָר געהאַט אונאַנגענעהמהייטען און אומעט. מיינע גוטע פריינד זענען גערעכט, ווען זיי זענען מיט מיר נישט צופריעדען דערפאַר, וואָס איך בעשעפטיג זיך די לעצטע יאָהרען כמעט נאָר מיט פּאָליטיק און האָב זאָגאַר אַרויסגעגעבען פּאָליטישע ביכער. „מיר לעזען אייך אפילו נישט,— האָבען זיי געזאָגט,— נאָר עס האַפּט אונז שוין אָן אַ שרעק דערפאַר, וואָס אַזאַ

מין זאך דרוקט זיך אין דייטשלאנד, אינ'ם לאנד פון פילאזאפיע און פאעזיע. ווילסטו נישט מיט אונז צוזאמען טרוימען, טא וועק אונז אמווענינגסטענס נישט אויף פון זיסען שלאף. לאז צורוה די פאליטיק, פערבערענג נישט דערויף דיין שענע צייט, לאז נישט פערדארבען ווערען דיין שענעם טאלענט פאר ליעבעס-ליעדער, טראגעדיעס, נאוועלען, און גיעב אונז דערין דיינע קונסט-מיינונגען אדער עפעס א גוטע פילאזאפישע מאראל".

גאנץ געוויס, איך וויל רוהיג אזוי ווי די אנדערע זיך אויסציהען אויף א טרוימערישע קישען און דערצעהלען מיין געשיכטע. די פילאזאפישע מאראל, וועלכע די דאזיגע געשיכטע דארף ענטהאלטען, בעשטעהט אין דעם זאץ: אז טיילמאל קאנען מיר ווערען לעכערליך, האטש מיר אליין זענען דערין גארנישט שולדיג. אייגענטליך וואלט איך אין דעם דאזיגען זאץ געדארפט רעדען אין ערשטער פערזאן אויף „איך"— נו יא, איך וויל דאס, ליעבער לעזער, נאר איך בעט דיך, לאך נישט פון מיר פאר א זאך, וואס איך בין אין איהר נישט שולדיג. ווארום צי דען בין איך עפעס שולדיג, וואס איך האב א גוטען געשמאק, און וואס גוטער טהעע שמעקט מיר גוט? און איך בין א דאנקבארער מענש, און ווען איך בין געוועזען אין די בעדער פון לוקא, האב איך געלויבט מיין הויזווירט, וועלכער האט מיר דארט געגעבען אזא גוטען טהעע, ווי איך האב נאך קיינמאל נישט געטרונקען.

דאס דאזיגע לויב-ליעד האב איך זעהר אפט געלאזט הערען אויף ביי לעדי וואולאן, וועלכע האט געוואהנט אין דעם זעלבען הויז ווי איך, און די דאזיגע דאמע האט זיך דערויף זעהר געוואונדערט, און בפרט נאך דערפאר, ווייל זי, ווי זי האט זיך געקלאגט, האט טראץ איהרע אלע ביטעס נישט געקאנט בעקומען פון אונזער הויז-ווירט קיין גוטען טהעע, און דעריבער איז זי געוועזען געצוואונגען צו לאזען ברענגען טהעע פון ליווארנא מיט א בעזונדערן שטאפעט.

„דערפאר אבער איז דער דאזיגער טהעע הימליש!" — האט זי צוגעגעבען און האט געטליך געשמייכעלט.

— מילעדי, — האב איך געענטפערט, — איך וועט זיך, אז מיין טהעע איז נאך פיעל בעסער.

די דאמען, וועלכע זענען צופעליג געוועזען דערביי, זענען איצט דורך מיר געווארען איינגעלאדען צו'ם טהעע, און זיי האבען צו-

געזאָגט צו קומען אויף צו מאָרגענס אום זעקס אוהר אויף יענעם פּרעהליכען בערגעל, וואו מען קאָן זיצען צוזאַמען אַזוי טרויליך און אַראָבקוקען אין טהאַל.

עס איז אָנגעקומען די שטונדע, דאָס טישעלע איז געוועזען געדעקט, בוטערבראָטעלעך זענען געווען אָנגעשניטען, דאַמעלעך האָבען זיך מיט פערגניגען געפּלוידערט — נאָר קיין טהעע איז נישטאָ.

עס איז געווען זעקס, עס איז געוואָרען האַלב זיבען, די אָבענד־שאָטען האָבען אַרומגערינגעלט די פיס פון די בערג אַזוי ווי שוואַרצע שלאַנגען, די וועלדער האָבען געשמעקט אַלץ מיט מעהר בענקשאַפט, די פויגעל האָבען געצוויטשערט אַלץ שטאַרקער — נאָר קיין טהעע איז נישט געווען. די זונען־שטראַהלען האָבען נאָך בעלויכטען נאָר די קעפּ פון די בערג, און איך האָב די דאַמען דערויף אויפמערקזאַם געמאַכט, אַז די זון שיידט אָב זעהר פּאַמעלעך, און מען זעהט, אַז זי פערלאָזט נישט גערן די געזעלשאַפט פון אירע שוועסטער די זונען.

דאָס איז געווען זעהר גוט געזאָגט — נאָר קיין טהעע איז נישט געקומען.

ענדליך, ענדליך איז מיט אַ זיפצענדיג געזיכט געקומען מיין בעל־הבית און האָט געפרעגט: צי ווילען מיר נישט אַמאָל געניסען סאָרבאָט אַנשטאָט טהעע?

— טהעע! טהעע! — האָבען מיר אַלע אויסגערופען איינשטימיג.

— און גראַדע דעם זעלבען — האָב איך צוגעגעבען — וועלכען איך טרינק אַלע טאָג.

— פון דעם זעלבען, עקסעלענצען? דאָס איז נישט מעגליך!

— פאַר וואָס נישט מעגליך? — האָב איך אויסגערופען מיט פערדרוס.

מיין בעל־הבית איז מיר געוואָרען אַלץ מעהר פערלעגענער, ער האָט זיך פערהאַקט, ער האָט געשטאַמעלט; נאָר נאָך אַ לאַנגען שטאַמלען, האָט ער זיך סוף כל סוף מודה געווען — און עס האָט זיך ערקלערט דאָס שרעקליכע רעטעניש.

מיין הערר בעל־הבית, הייסט עס, האָט פערשטאַנען די בעקאַנטע קונץ, ווידער אָנצופילען מיט זעהר הייסען וואַסער דעם טשייניק, פון וועלכען עס איז שוין געטרונקען געוואָרען, און דער

טהעע, וועלכער האָט מיר אַזוי גוט געשמעקט, און וועלכען איך האָב אַזוי שטאַרק געלויבט, איז געווען טאַקי דער צוגאָס פון דעם װעל־בען טהעע, וואָס מיין שכנ׳טע, לעדי וואולאַן, האָט געלאָזט ברענ־גען פון ליוואָרנאָ.

די בערג אַרום די וועלדער פון לוקאַ האָבען אַ גאַנץ אונגע־וועהנליכען עכאָ, און זיי קאָנען אַ דאַמען־געלעכטער וויעדערהאָלען אָהן אַ שיעור מאָל.

געדאנקען און איינפאלען.*)

איבער זיך אליין.

מיין גייסט איז זעהר פריידליך געשטימט. מיין פערלאנג איז: א בעשיידענער געצעהלט, א שטרוי־דאך, נאר א גוטע בעט, גוטעס עסען, מילך און פוטער זעהר פרישע, פאר'ן פענסטער בלומען, פאר דער טהיר עטליכע שענע בוימער, און אויב דער ליעבער גאט וויל מיך שוין גאר גליקליך מאכען, וועט ער מיך לאזען דערלעבען די שמחה, אז אויף די דאזיגע בוימער זאלען אנ'ערך פון זעקס ביז זיעבען פון מיינע שונאים אויפגעהאנגען ווערען. מיט א געריהרטען הארצען וועל איך זיי פאר זייער טויט מוחל זיין פאר אלע עולות, וועלכע זיי זענען קעגען מיר בעגאנגען אין לעבען —

*) די דאזיגע אפאריזמען האט מען אויסגעזאמעלט פון היינע'ס פאפיערען נאך זיין טויט. היינע האט געהאט א געוואהנהייט צו פערשרייבען יעדען גע־דאנקען, וואס איהם האט זיך אויסגעוויזען, אז ער וועט איהם שפעטער קאנען בעארבייטען, אין דער פארם, ווי ער איז איהם איצט איינגעפאלען. מיר גיבען פון דיעזע אפאריזמען איינגע פון די שענסטע און טיעפסטע.

יא, מען מוז אונזערע שונאים מוחל זיין, נאר נישט פריהער, ביז מען הענגט זיי אויף.

*

איך בין נישט קיין בעל נקמה — איך וואלט גערן געוואלט מיינע שונאים ליעב האבען; נאר איך קאן זיי נישט ליעב האבען, ביז איך האב מיך אין זיי נישט נוקם געווען — ערשט דאן עפענט זיך פאר זיי אויף מיין הארץ. כל זמן מען האט זיך נישט נוקם געווען, בלייבט נאך אלץ איבער א ביטערקייט אין הארצען.

*

גאט וועט מיר מוחל זיין פאר די נארישקייטען, וועלכע איך האב איבער איהם געשריבען, אזוי ווי איך בין מוחל מיינע געגנער פאר די נארישקייטען, וועלכע זיי האבען געגען מיר געשריבען, האטש זיי זענען געשטאנען גייסטיג טיעף נידעריגער פון מיר, אזוי ווי איך שטעה פיעל נידעריגער פון דיר, א מיין גאט!

וועגען רעליגיע און פילאזאפיע.

דער געדאנקען איז די נישט-געזעהענע נאטור, די נאטור איז דער געזעהענער געדאנקען.

*

יודענטום איז— אריסטאקראטיע: איין גאט האט בעשאפען די וועלט און רעגיערט איבער איהר; אלע מענשען זענען זיינע קינדער, נאר די יודען זענען זיינע געליבטעסטע און זייער לאנד איז זיין אויסערוועהלטער טעמפעל. ער איז א מאנארך, די יודען זענען די אריסטאקראטען, און פאלעסטינע איז גאט'ס מדינה.

קריסטענטום איז — דעמאקראטיע: איין גאט, וועלכער האט אלץ בעשאפען און רעגיערט, נאר אלע מענשען ליעבט ער גלייך און אלע מדינות בעשיצט ער גלייך. ער איז שוין נישט קיין נאציאנאל-גאט, נאר א אוניווערסעלער.

*

די יודישע געשיכטע איז שען; נאר די יונגע יודען שאדען די אלטע, וועלכע מען וואלט געקאנט שטעלען פיעל העכער ווי די גריעכען און די רוימער. איך מיין: ווען עס וואלט שוין מעהר נישט געוועזען קיין יודען און מען וואלט געוואוסט, אז עס געפינט זיך ערגעץ איין עקזעמפלאר פון דעם דאזיגען פאלק, וואלט מען הונדערט שטונדען געפאהרען, אבי איהם צו זעהן און איהם צו דריקען די הענד —און איצט וויכט מען אונז אויס!

*

די געשיכטע פון די נייערע יודען איז טראגיש, און שרייבט

מען וועגען דאָס דאָזיגע טראַגישע, אַזוי ווערט מען נאָך אויסגעלאַכט— דאָס איז דאָס טראַגישסטע.

*

זייט גאר טאָלעראַנט אָדער גאָרנישט, געהט אין אַ גוטען וועג אָדער אין אַ שלעכטען; נאָר כדי צו בלייבען שטעהן וואַרטענדיג אויפ'ן שיידע־וועג, דערצו זענט איהר צו שוואַך — דאָס האָט אפילו קיין הערקולעס נישט געקאָנט, און ער האָט זיך אין גיכען געמוזט בעשליסען, אין וועלכען וועג צו געהן.

*

דער טוים־צעטעל איז דער אַריינגאַנגס־בילעט צו דער איירא־פעאישער ליטעראַטור.

*

איך ליעב זיי (די יודען) פערזענליך.

*

די יודען, ווען זיי זענען גוט, זענען זיי בעסער ווי די קריסטען, ווען זיי זענען שלעכט, זענען זיי ערגער ווי די קריסטען.

*

פאַר דעם פאָרצעלאַן, וואָס די יודען האָבען אַמאָל געמוזט קויפען אין זאַקסען, בעקומען איצט די, וועלכע האָבען דאָס בעהאַלטען, בעצאָהלט דעם הונדערט־פאַכסטען פרייז. — ענדליך וועט ישראל פאַר זיינע קרבנות בעצאָהלט ווערען דורך דעם, וואָס די גאַנצע וועלט וועט איהם אַנערקענען, דורך רוהם און גרויסקייט.

*

איז שוין די מיסיע פון די יודען געענדיגט? איך מיין: דאָס וועט זיין ערשט ווען דער וועלטליכער ערלעזער וועט קומען: אינ־דוסטריע, אַרבייט, פרייד. דער וועלטליכער ערלעזער קומט אויף אַ אייזענבאַהן, מיכעל טרעט אוים פאַר איהם אַ וועג, רויזען ווערען אויסגעשפּרייט פון זיינעטוועגען.

*

וויפיעל האָט שוין גאָט געטהון, כדי אויסצוהיילען דאָס שלעכטס פון דער וועלט! אין משה'ס צייט האָט ער געטהון וואונדער איבער וואונדער, שפּעטער האָט ער אין דער געשטאַלט פון קריסטוס זיך געלאָזט זאָגאַר שמייסען און קרייציגען, ענדליך האָט ער אין דער געשטאַלט פון אַנפאַנטען געטהון דאָס אונגעהויערסטע, כדי צו רעטען די וועלט: ער האָט זיך געמאַכט לעכערליך — נאָר אומזיסט! נאָר סוף כל סוף וועט איהם פיליכט אָנהאַפּען דער שגעון פון פערצווייפלונג, און ער וועט צעקלאַפּען זיין קאָפּ אָן דער וועלט, און ער און די וועלט וועלען צעטרימערט ווערען.

*

די פילאָזאָפען האָבען אין זייער קאַמפּף קעגען דער רעליגיאָן צעשטערט די הײדנישע רעליגיאָן, נאָר אַ נייע, די קריסטליכע רע־ליגיאָן, איז אויסגעקומען. אויך מיט דער דאָזיגער איז מען שוין באַלד פערטיג, נאָר עס וועט געוויס אָנקומען אַ נייע, און די פילאָזאָפען וועלען ווידער האָבען אַ נייע אַרבייט, נאָר ווידער טאַקי אומזיסט: די וועלט איז אַ גרויסע שטאַהל פון בהמות, וועלכע עס איז נישט אַזוי לייכט אויסצוריינינגען, ווייל בשעת מען קעהרט אוים בלייבען דערין די אָקסען און מאַכען כסדר אָן נייע מיסט.

*

אין דונקעלע צייטען זענען די פעלקער צום בעסטען געפיהרט געוואָרען דורך די רעליגיאָן, אַזוי ווי אין אַ שטאָק־פינסטערע נאַכט איז אַ בלינדער אונזער בעסטער וועג־ווייזער; ער קען דעמאָלט די

וועגען און שטעגען בעסער ווי אַ זעהענדיגער. — עס איז אָבער נאַריש, ווי באַלד עס ווערט נאָר טאָג, נאָך אַלץ צו בענוצען די אַלטע וועג־ווייזער.

*

צי איז אין דער היסטאָריע אויך דאָ טאָג און נאַכט, אַזוי ווי אין דער נאַטור? מיט'ן דריטען יאָהרהונדערט פון קריסטענטום הויבט זיך אָן די דונקעלהייט, אומעטיגע אָבענד־רויטקייט פון די געאָפּלאַטאָניקער, דאָס מיטעלאַלטער איז געווען אַ דיקע נאַכט, איצט שטייגט אַרויף דאָס פריהמאָרגען־ליכט — איך גריס דיך, פעבוס אַפּאָלאָ! וואָס פאַר אַ טרוימען זענען געווען אין יענער נאַכט, וועלכע רוחות, וועלכע נאַכט־וואַנדערער, וואָס פאַר אַ גאַסען־לאַרעם, מער־דערייען און רציחות — איך וועל וועגען דעם דערצעהלען.

*

איך זעה קלאָר די וואונדער פון דער פערגאַנגענהייט. אַ שלייער ליעגט אויף דער צוקונפט, נאָר דער דאָזיגער שלייער איז אַ ראָזען־פאַרביגער, און דורך איהם שימערען גאָלדענע זיילען און ציערונגען און עס קלינגט זיעס.

וועגען קונסט און ליטעראטור.

א בוך מוז אויסשטעהן זיין צייט, אזוי ווי א קינד. אלע ביכער, וועלכע ווערען שנעל געשריבען אין ווענינ וואכען, ערוועקען אין מיר א געוויסען שלעכטען געפיהל קעגען זייער פערפאסער; א ארענטליכע פרוי ברענגט נישט איהר קינד אויף דער וועלט פאר דעם נייטען מאנאט.

*

אין דער קונסט איז די פארם אלין, דער שטאף איז גארנישט. שטויב בערעכענט פאר'ן פראק, וועלכען ער נעהט אויף נישט מיט זיין טוך, דעם זעלבען פרייז, ווי פאר א פראק מיט זיין אייגענעם טוך. ער הייסט זיך נאר בעצאהלען פאר די פארם און דעם שטאף שענקט ער.

*

א סקולפטאר, וועלכער שניצט גלייכצייטיג אוים אי א בילד פון נאפאלעאן אי א בילד פון וועלינגטאן, קומט מיר פאר אזוי ווי א פריעסטער, וועלכער וויל אום צעהן אוהר פרעדיגען אין א קירכע און אום צוועלף אוהר דאווענען פאר'ן עמוד אין א שוהל — פארוואס נישט? ער קאן דאס; נאר וואו דאס טרעפט, וועט מען אין גיכען אויפהערען צו בעזוכען אי די קירכע, אי די שוהל.

פאר פאעטען איז עס נאך שווערער ווי פאר סקולפטארען צו רעדען מיט צוויי שפראכען — אה! דאס רוב פון זיי קאנען קוים איין שפראך רעדען.

*

מען לויבט דעם דראַמאַטישען פּאָעט, וועלכער פערשטעהט אַרויסצורופען טרעהרען. — אַזאַ טאַלענט האָט אויך די ערגסטע ציבע־לע, מיט דער דאָזיגער ציבעלע טיילט זיך אַזאַ מין דראַמאַטישער פּאָעט מיט זיין רוהם.

*

דאָס טעאַטער איז נישט גינסטיג פאַר פּאָעטען.

*

אַזוי ווי בכלל קוקט יעדער מענש אויף אַ בעשטימטע זאַך אויף אַנאַנדער אופן, אַזוי זעהט אויך יעדער מענש אין אַ בעשטימטען בוך עפּעס אַנדערש ווי אַ צווייטער. דעריבער מוז אויך דער אי־בערזעצער זיין אַ גייסטיג־בעגאַבטער מענש, וואָרום ער מוז זעהן אין בוך דאָס וויכטיגסטע און בעסטע, כדי ער זאָל דאָס קאָנען איבער־געבען. דעם פערשטאַנד פון וואָרט, דעם קערפּערליכען זינען קאָן איבערזעצען יעדער, וועלכער האָט געלייענט אַ גראַמאַטיק און זיך פערשאַפט אַ ווערטער־בוך. נאָר נישט יעדער קאָן איבערזעצען דעם גייסט פון אַ בוך.

װעגען מלוכה און געזעלשאַפט.

די געזעלשאַפט איז שטענדיג רעפּובּליק — די איינצעלנע שטרעבען שטענדיג אַרויס בּעזונדער און דער כּלל שטויסט זיי צוריק.

*

דאָס אייל, װאָס װערט געגאָסען אויף די קעפּ פון די קעניגען, צי שטילט עס די געדאַנקען־שטורמען?

*

דיענער, װעלכע האָבּען נישט קיין הערן, זענען נאָך דערייבּער נישט קיין פרייע מענשען — דאָס דיענען ליעגט אין זייער נשמה.

*

דער דייטשער איז גלייך צו אַ שקלאַװ, װעלכער פּאָלגט זיין הערן אָהן קייטען, אָהן אַ בּייטש, נאָר בּלויז דורך אַ װאָרט, יאָ אפילו דורך אַ בּליק. די קנעכטשאַפט איז אין איהם אַליין, אין זיין נשמה; ערגער װי די מאַטעריעלע שקלאַװעריי איז די גייסטיגע. מען מוז די דייטשען פון אינװעניג בּעפרייען, פון אויסענװעניג העלפט עס גאָר נישט.

*

די דייטשען אַרבּייטען איצט אויסצובּילדען זייער נאַציאָנאַליטעט, נאָר זיי האָבּען זיך דערצו גענומען צו שפּעט. װען זיי װעלען דאָס שוין פערטיג מאַכען, װעט דער גייסט פון נאַציאָנאַליטעט שוין האָבּען אויפגעהערט אויף דער װעלט, און די דייטשען װעלען אויך זייער נאַציאָנאַליטעט מוזען פערלאָזען, נישט אַרויסציהענדיג דערפון קיינע נוצען, אַזוי װי די פראַנצויזען אָדער בּריטען.

*

** האָט נישט ליעב די יודען. ווען איך האָב איהם איין מאָל געפרעגט וועגען דעם, האָט ער מיר געענטפערט: „זיי זענען שלעכט אָהן גראַציע, ערוועקען מורא קעגען די שלעכטקייט און ברענגען מיר מעהר שאָדען ווי נוצען“.

*

אויך ראָטשילד וואָלט געקאָנט בויען אַ וואַלהאַלאַ*) — אַ פאַנטעהאָן**) פון אַלע פירשטען, וועלכע האָבען ביי איהם געלד געבאָרגט.

*

די הויפּט-אַרמעע פון ראָטשילד'ס שונאים בעשטעהט פון די אַלע, וועלכע האָבען גאַר נישט; זיי אַלע טראַכטען: וואָס מיר האָבען נישט, האָט ראָטשילד. צו זיי קומט נאָך צו די מאַסע פון די יענינגע, וועלכע פערליערען זייער פערמעגען; אַנשטאָט צו פערשטעהן, אַז זיי האָבען דאָס פערלאָרען צוליעב זייער נאַרישקייט, מיינען זיי, אַז דערין איז שולדיג די היטרעקייט פון די, וועלכע האַלטען יאָ איין זייער פערמעגען. קוים האָט עמיצער שוין מעהר קיין געלד נישט, אַזוי ווערט ער ראָטשילד'ס אַ שונא.

*

דער קאָמוניסט, וועלכער האָט מיט ראָטשילד'ן געוואָלט צע-טיילען זיך מיט זיינע 300 מיליאָנען; ראָטשילד האָט איהם אָב-געשיקט די ניין סו, וואָס קומען אויס אויף זיין חלק — „און איצט לאָז מיך צורוה!“

---

*) אַ גן-עדן בעשטימט פאַר העלדען.

**) אַ פּאַלאַץ פאַר גרויסע לייט.

*

נאָך די פּעטע קיה, קומען די מאָגערע, נאָך די מאָגערע בלייבט מען אינגאַנצען אָהן פליישׁ.

*

איך וויל נביאות זאָגען: איין מאָל אום ווינטער וועט איהר דערלעבען אַ רעוואָלוציע, וועלכע וועט זיין שרעקליכער ווי אַלע פריהערינע! ווען דאָס בלוט רינט אין שנעע!

*

די אַלטע לעגענדע וועגען די דריי ברידער ווערט מקוים. איינער לויפט הונדערט מייל אין איין שטונדע, דער אַנדערער זעהט אויף הונדערט מייל ווייט, דער דריטער שיעסט אויף הונדערט מייל ווייט, דער פירטער בלאָזט אַוועק גאַנצע אַרמעען — אייזענבאַהן, טעלע-סקאָפּ, האַרמאַטען, פּולווער אָדער די פּרעסע.

*

וואָס געהגטער די מענשען זענען געשטאַנען ביי נאַפּאָלעאָן, אַלץ מעהר האָבען זיי איהם בעוואונדערט — ביי אַנדערע העלדען טרעפט עס פונקט פערקעהרט.

*

נאַפּאָלעאָן איז נישט געווען פון דעם זעלבען האָלץ, פון וועלכען עס ווערען געמאַכט די קעניגען — ער איז געווען פון יענעם מאַרמאָר, פון וועלכען מען מאַכט געטער.

*

זיי האָבען איהם געזידעלט, נאָר דאָך שטענדיג מיט אַ געוויסען רעספעקט — בשעת זיי האָבען מיט דער רעכטער האַנד אויף איהם געוואָרפען שמוץ, האָבען זיי אין דער לינקער געהאַלטען דעם הוט.

*

מען ווייס נישט, פאַר וואָס אונזערע פירשטען ווערען אַזוי אַלט — זיי האָבען מורא צו שטאַרבען, זיי האָבען מורא, טאָמער וועלען זיי אויף יענער וועלט זיך ווידער טרעפען מיט נאַפּאָלעאָן.

*

דאָס פאָלק פון פּאַריז האָט בעפרייט די וועלט, און האָט דערפאַר אפילו קיין טרינק־געלד נישט אָנגענומען.

*

דאָס יונגע דיענסט־מעדעל זאָגט: „דער הערר מוז זיין זעהר רייך, ווייל ער איז זעהר מיאוס". דאָס פּובליקום זאָגט זיך אויף אַרוים אויף דעם זעלבען אופן: „דער דאָזיגער מענש מוז זיין זעהר געלעהרט, ווייל ער איז זעהר לאַנגווייליג". דערפון נעהמט זיך דער ערפאָלג פון פיעל דייטשען אין פּאַריז.

ווענען פרויען, ליעבע און הייראט.

וואו עס הערט אויף די פרוי, הויבט זיך אן דער שלעכטער מענש.

*

אין דער יוגענד איז די ליעבע שטורמישער, נאר נישט אזוי שטארק, נישט אזוי מעכטיג ווי שפעטער. אויך איז זי אין דער יוגענד נישט אזוי דויערהאפט, ווייל דער קערפער ליעבט אויך, ער פערלאנגט קערפערליכע אויסדרוקען פון דער ליעבע, און ער גיעט איבער דער נשמה דעם גאנצען שטורעם פון זיין בלוט, זיין גאנצע קראפט. שפעטער, ווען דאס דאזיגע הערט אויף, ווען דאס בלוט פליעסט שוין פאמעלעכער אין די אדערען, ווען דער קערפער איז שוין מעהר נישט פערליעבט, ליעבט די נשמה גאר אליין, די אונשטערבליכע נשמה, און אזוי ווי די נשמה איז א עביגע, אזוי ווי זי איז נישט אזוי שוואך ווי דער קערפער, דעריבער האט זי זיך צייט, און זי ליעבט שוין נישט מעהר אזוי שטורמיש, נאר דערפאר דויערהאפטער, נאך אבגרונד-טיעפער, נאך איבער-מענשליכער.

*

אז קסאנטיפעס מאן איז געווארען אזא גרויסער פילאזאף, איז מערקווירדיג. א מענש זאל נאך קאנען דענקען טראץ אלע מהלוקת'ן! נאר שרייבען האט ער נישט געקאנט, דאס איז שוין געווען אונמעגליך: סאקראטעס האט נישט איבערגעלאזט קיין איינציג בוך.

*

וויפיעל העכער שטעהט די פרוי ביי משה, ווי ביי אלע אנדערע מזרח-פעלקער, אדער אפילו ווי ביי די מאהמאדאנער נאך ביז היינטיגען טאג! די מאהמאדאנער זאגען בעשטימט, אז די פרוי קומט קיינמאל

נישט אין גן־עדן; מאַחמעד האָט זיי פון דאָרט אויסגעשלאָסען. צי האָט ער נישט אַמאָל גערעכענט, אַז דער גן־עדן וואָלט קיין גן־עדן נישט געווען, ווען יעדער מענש וואָלט דאָרט צוריק געפונען זיין פרוי?

*

די מוזיק ביים פירען צו דער חופה דערמאָהנט מיך שטענדיג אָן דער מוזיק ביי סאָלדאַטען, וועלכע געהען אין אַ מלחמה.